

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Αφηγηματική τέχνη και ιδεολογία στο μυθιστόρημα του
Σπύρου Πλασκοβίτη *Το Φράγμα*

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Αγγελική Τσαβαλιά, Α.Ε.Μ.: 60068

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Στεργιανή Χελιδώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Κομοτηνή, 2023

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

**Αφηγηματική τέχνη και ιδεολογία στο μυθιστόρημα του
Σπύρου Πλασκοβίτη *Το Φράγμα***

Αγγελική Τσαβαλιά, Α.Ε.Μ.: 60068

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης υποβλήθηκε στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης για την απόκτηση του τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης στη Νεοελληνική Φιλολογία.

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Στεργιανή Χελιδώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

2ο Μέλος: Βασίλειος Βασιλειάδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

3ο Μέλος: Μιχαήλ Μπακογιάννης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Κομοτηνή, 2023

DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF GREEK PHILOLOGY

POSTGRADUATE COURSE
«TEXTS AND CULTURE»

MASTER DISSERTATION

Narrative Technique and ideology in Spiros Plaskovitis’ Novel *The Dam*

Angeliki Tsavalia, Registration Number: 60068

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master in Modern Greek Philology, Department of Greek Literature, Democritus University of Thrace.

COMMITTEE OF EXAMINERS

Supervisor: Stergiani Chelidoni, Assistant Professor, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

Member 2: Vasileios Vasileiadis, Assistant Professor, Department of Philology, Aristotle University of Thessaloniki

Member 3: Michail Bakogiannis, Assistant Professor, Department of Philology, Aristotle University of Thessaloniki

Komotini, 2023

- Αγγελική Τσαβαλιά
- Μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός»
- Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας
- Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: «Αφηγηματική τέχνη και ιδεολογία στο μυθιστόρημα του Σπύρου Πλασκοβίτη *Το Φράγμα*».

Βεβαίωση Αγγελικής Τσαβαλιά:

«Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμπει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός» του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης».

«Η έγκριση της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέως» (Ν. 5343/1932, άρθρο 202, παρ. 2).

- Angeliki Tsavalia
- Postgraduate student, “Texts and Culture” Program
- Department of Greek Philology
- School of Classics and Humanities
- Democritus University of Thrace

Diploma Thesis title: Narrative Technique and ideology in Spiros Plaskovitis’ Novel *The Dam*.

Disclaimer by Angeliki Tsavalia:

“I hereby declare that this Thesis is my own and autonomous work, written specifically for the purposes of the Postgraduate Program “Texts and Culture”, Department of Greek Philology, School of Classics and Humanities, Democritus University of Thrace. All sources and aids used have been indicated as such. All texts either quoted directly or paraphrased have been indicated by in-text citations.”

"The approval of this Thesis by the Department of Greek Philology of the Democritus University of Thrace does not imply acceptance of the author's opinions" (Law 5343/1932, article 202, paragraph 2).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Σπύρος Πλασκοβίτης. Η ζωή και το έργο του.....	10
1.1. Η ζωή του Σπύρου Πλασκοβίτη.....	10
1.2. Εργογραφία.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: <i>ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ</i>	16
2.1. Σύντομη αναφορά στο περιεχόμενο του έργου.....	16
2.2. Υποδοχή του έργου από το ευρύ κοινό.....	17
2.3. Υποδοχή του έργου από τους κριτικούς.....	17
2.4. Αξιοποίηση του μυθιστορήματος <i>Το Φράγμα</i> στον κινηματογράφο.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ <i>ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ</i>	24
3.1. Ο χώρος και ο χρόνος του έργου.....	24
α. Ο χώρος.....	25
β. Ο χρόνος, οι περιγραφές και ο λόγος των προσώπων.....	27
3.2. Αφηγητής και Εστίαση.....	30
3.3. Στοιχεία Πλοκής.....	31
3.4. Το φράγμα.....	35
3.5. Οι ήρωες.....	37
Αλέξης Βαλέρης.....	37
Μπεναρδής Χαρίτος.....	43
Μαρίνα.....	46
Βασίλης Ρέζος.....	48
Επιθεωρητής Αντρέας Φλωριάς.....	49
Οι υπόλοιποι ήρωες.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ <i>ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ</i>	53
Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και Ιδεολογικές δομές του Φράγματος.....	53
α. Διεθνείς πολιτικές εξελίξεις μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	53
β. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950.....	58
γ. Ερμηνεία του μυθιστορήματος <i>Το Φράγμα</i>	63
Κυριολεκτική προσέγγιση του όρου «φράγμα».....	64
Δυνατές ερμηνείες του <i>Φράγματος</i>	66
Το γυναικείο φύλο.....	71
Οι νέοι.....	72
Είναι και φαίνεσθαι.....	73
Συμπεράσματα.....	73
Βιβλιογραφία.....	74
Ελληνική βιβλιογραφία.....	74
Ξένη βιβλιογραφία.....	77
Ηλεκτρονική βιβλιογραφία.....	77

Περίληψη

Η εργασία, αφού προηγηθεί μια σύντομη αναφορά στη ζωή και το έργο του Σπύρου Πλασκοβίτη, επικεντρώνεται στο μυθιστόρημά του Το Φράγμα. Ένα μυθιστόρημα που άφησε το στίγμα του τόσο στην εγχώρια όσο και στη διεθνή πεζογραφία, ακόμα και στον κινηματογράφο, προκαλώντας αντιφατικά σχόλια.

Η προσέγγιση του μυθιστορήματος αποσκοπεί στην εξέταση της αφηγηματικής τέχνης του και της ιδεολογίας που το διαπερνά. Σχολιάζονται οι βασικές αφηγηματικές τεχνικές που δομούν το μυθιστόρημα, τόσο από την άποψη της ρητορικής του αφηγηματικού λόγου όσο και από την άποψη της οργάνωσης της πλοκής του μυθιστορήματος. Παρουσιάζονται επίσης οι ήρωες του έργου και ο τρόπος που παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία, δηλαδή το φράγμα.

Τέλος, επιχειρείται μια ερμηνευτική προσέγγιση του μυθιστορήματος, με βάση τα συμπεράσματα της έρευνας που προηγήθηκε. Μέσω αυτής της προσέγγισης διαφαίνεται και η ιδεολογία που το διαπερνά. Συμπεραίνεται ότι Το Φράγμα συνδιαλέγεται με τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της δεκαετίας του 1950, και ότι, επίσης, λειτουργεί ως έργο το οποίο λειτουργεί ως διαχρονικό σύμβολο μέχρι τις μέρες μας.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

1. Αφηγηματικές τεχνικές
2. Πλοκή
3. Ήρωες
4. Ιδεολογία
5. Δεκαετία 1950

Summary

The paper, after a brief reference to the life and work of Spyros Plaskovitis, focuses on his novel *The Dam*. A novel that left its mark on both domestic and international prose and even on cinema, provoking controversial comments.

The approach to the novel aims to examine its narrative art and the ideology that permeates it. The main narrative techniques that structure the novel are commented on, both in terms of the rhetoric of narrative discourse and in terms of the organization of the novel's plot. It also introduces the heroes of the novel and the place that plays a prominent role in the story, namely the dam.

Finally, an interpretive approach to the novel is attempted, based on the findings of the preceding research. Through this approach, the ideology that permeates the novel is also revealed. It is concluded that *The Dam* is intertwined with the social and political problems of the 1950s, and that it also functions as a work that functions as a timeless symbol to this day.

KEYWORDS

1. Narrative techniques
2. Plot
3. Heroes
4. Ideology
5. 1950s

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο μελέτης της εργασίας είναι το μυθιστόρημα του Σπύρου Πλασκοβίτη *Το Φράγμα*. Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια επισκόπηση της ζωής και του έργου του Σπύρου Πλασκοβίτη.

Το περιεχόμενο του δεύτερου κεφαλαίου επικεντρώνεται στο *Φράγμα*. Ειδικότερα, αναφέρονται σύντομα το περιεχόμενο του μυθιστορήματος και η υποδοχή του από το κοινό και τους κριτικούς. Επίσης, γίνεται και μια σύντομη αναφορά στην αξιοποίηση του έργου στον κινηματογράφο.

Συνεχίζοντας, στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται βασικά στοιχεία της αφηγηματικής τέχνης του έργου. Παρουσιάζονται στοιχεία της ρητορικής του αφηγηματικού λόγου, όπως ο αφηγητής και η εστίαση, καθώς και στοιχεία της πλοκής της ιστορίας. Σχολιάζονται οι παράμετροι του χώρου και του χρόνου και, επίσης, οι βασικοί ήρωες του μυθιστορήματος. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον πρωταγωνιστικό τόπο της ιστορίας, δηλαδή στο φράγμα.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, στο τέταρτο, συνδυάζονται το περιεχόμενο και ο τρόπος αφήγησης του έργου με την ιστορική περίοδο κατά την οποία ο Σπύρος Πλασκοβίτης έγραψε το μυθιστόρημα, καθώς και με τη ζωή του συγγραφέα και με ποικίλες μαρτυρίες σε σχέση με *Το Φράγμα*. Η συνδυαστική αυτή ανάγνωση βοηθά στο να αναδειχθεί η ιδεολογία που διαπερνά το μυθιστόρημα, συμβάλλοντας έτσι στην ερμηνευτική προσέγγισή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Σπύρος Πλασκοβίτης. Η ζωή και το έργο του.

1.1. Η ζωή του Σπύρου Πλασκοβίτη.

Ο Σπύρος Πλασκασοβίτης, όπως ήταν το πραγματικό του όνομα, γεννήθηκε το 1917 στην Κέρκυρα. Προερχόταν από μεσοαστική οικογένεια. Ο πατέρας του ήταν αξιωματικός, ο οποίος φυλακίστηκε για μια περίοδο με την κατηγορία της συμμετοχής σε στρατιωτικό κίνημα, γεγονός που επηρέασε σημαντικά τον νεαρό τότε Πλασκοβίτη.

Το 1931 η οικογένεια εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Στην πρωτεύουσα ο Σπύρος Πλασκοβίτης ξεκίνησε να γράφει λογοτεχνικά κείμενα τα οποία δημοσιεύτηκαν στη *Διάπλαση των Παίδων*. Όταν πια ολοκλήρωσε το σχολείο αποφάσισε να σπουδάσει στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Από το πανεπιστήμιο αποφοίτησε το 1939, οπότε και ανέλαβε καθήκοντα δημοσίου υπαλλήλου. Αρχικά, εργάστηκε στο Υπουργείο Συγκοινωνιών, ενώ το 1951 διορίστηκε ως εισηγητής στο Συμβούλιο της Επικρατείας και το 1959 έγινε Πάρεδρος. Το 1963, σε ηλικία σαράντα έξι ετών, παρακολούθησε στο Παρίσι μεταπτυχιακό στη Φιλοσοφία του Δικαίου.

Η επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος στην Ελλάδα προκάλεσε την άμεση αντίδρασή του. Την περίοδο 1968–1974 ο Πλασκοβίτης αποφάσισε να απέχει από τη συγγραφή και την έκδοση των έργων του, δεδομένης της λογοκρισίας που επικρατούσε, ενώ συμμετείχε και στην αντιστασιακή οργάνωση «Δημοκρατική Άμυνα». Η αντιστασιακή του δράση είχε ως αποτέλεσμα να χάσει τη θέση του, να εξοριστεί στην Κάσο, να βασανιστεί και να φυλακιστεί για πέντε χρόνια.

Επέστρεψε στο Συμβούλιο της Επικρατείας μετά την πτώση της δικτατορίας, ως Σύμβουλος πλέον. Κατά την επάνοδό του προχώρησε σε μια ιδιαίτερα πρωτοποριακή κίνηση, μετατρέποντας στη δημοτική γλώσσα τη σύνταξη δημόσιων εγγράφων του Συμβουλίου της Επικρατείας. Με αυτόν τον τρόπο συνέβαλλε αποφασιστικά στη μετέπειτα επίσημη αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους.¹ Παράλληλα, σε συνεργασία με άλλους νομικούς, εξέδωσε το 1975 το βιβλίο *Προτάσεις για ένα Δημοκρατικό Σύνταγμα*, παρουσιάζοντας τα χαρακτηριστικά μιας ουσιαστικής δημοκρατίας.

¹ *Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, λήμμα «Πλασκοβίτης Σπύρος», επιμ. Δ. Π. Κωστελένος, τόμ. τρίτος, εκδ. Αφοί Παγουλάτοι, 1979, σ. 327.

Τελικά, το 1977 αποφάσισε να στραφεί στην πολιτική και εγκατέλειψε το δικαστικό σώμα. Η απόφασή του αυτή προέκυψε όχι μόνον από την επιθυμία του να ασχοληθεί με τα κοινά, αλλά και ως αποτέλεσμα της διαφωνίας του με την αθώωση των κατηγορούμενων για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου από το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών. Δεν ήταν διατεθειμένος να υπηρετήσει μια χειραγωγούμενη δικαιοσύνη, η οποία λειτουργούσε υπέρ ενός πραξικοπήματος που συμπεριφέρθηκε, όπως ο ίδιος έχει αναφέρει, «σαν να μην υπήρχε λαός».²

Στον πολιτικό χώρο ξεχώρισε με την ενεργό δράση του. Το 1977 εξελέγη βουλευτής επικρατείας με το ΠΑΣΟΚ, ενώ την περίοδο 1981-1989 εξελέγη τρεις φορές ευρωβουλευτής. Τη διετία 1984-1986 διετέλεσε αντιπρόεδρος του Προεδρείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Πρόεδρος της Σοσιαλιστικής Ομάδας. Όλα αυτά τα χρόνια δεν εγκατέλειψε τη συγγραφική δραστηριότητα. Έτσι, το 1989 επέλεξε να αφήσει την πολιτική σταδιοδρομία και να αφοσιωθεί στη λογοτεχνία.³ Τότε ανέλαβε καθήκοντα προέδρου της Εταιρείας Συγγραφέων και Πρόεδρος της Επιτροπής που εξελέγη από τη Βουλή για την απονομή τιμητικών συντάξεων στους καλλιτέχνες.⁴

Το λογοτεχνικό του έργο έτυχε ιδιαίτερης αναγνώρισης. Το 1956 τιμήθηκε με το Κρατικό βραβείο διηγήματος για το έργο *Η θύελλα και το φανάρι*, ενώ το 1961 με το βραβείο «Κώστας Ουράνης». Το 1965 έλαβε το βραβείο των «Δώδεκα» για το μυθιστόρημά του *Το Φράγμα* και το 1980 του απονεμήθηκε το Α΄ Κρατικό βραβείο μυθιστορήματος για το έργο του *Η Πόλη*.⁵

² Συλλογικό, «Η δίκη της Χούντας: 25 καταθέσεις που έκαναν του δικτάτορες», *Ένθετο Νέα Σαββατοκύριακο*, 19/04/2008, σ. 92-93.

³ Βλ. σχετικά *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, λήμμα «Πλασκοβίτης Σπύρος», τόμος 49, 1996, σ. 277· Σπ. Πλασκοβίτης, «Ιστορία για έναν άνθρωπο και μια σκάλα», στο *Ελλάδα & Πολιτισμός. Ετήσιο Λεύκωμα Πολιτισμού. Λόγου Τέχνη*, εκδ. Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος, 1996, σ. 443· Αλ. Ζήρας, λήμμα «Πλασκοβίτης Σπύρος», *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα - Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2007, σ. 1812.

⁴ Ν. Κοντράρου- Ρασσία, «Αν ξαναζούσα θα έκανα πάλι τα ίδια», *Ελευθεροτυπία*, 09/10/2000, σ. 33.

⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 3, σ. 443· Ζήρας Αλ., ό.π., σημ. 3, σ. 1812.

Η λογοτεχνική αξία του έργου του Σπύρου Πλασκοβίτη έχει αναγνωριστεί και διεθνώς. Πολλά έργα του έχουν μεταφραστεί σε ευρωπαϊκές γλώσσες και έχουν συμπεριληφθεί σε ανθολογίες. Μεταξύ άλλων, τα έργα του *Το Φράγμα* και *Η κυρία της βιτρίνας* έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά, τα αγγλικά, τα γερμανικά και τα ρωσικά.⁶

Πέθανε στις 7 Οκτωβρίου του 2000 σε ηλικία 83 ετών.

1.2. Εργογραφία.

Στο σύνολο του λογοτεχνικού έργου που εξέδωσε ο Σπύρος Πλασκοβίτης συγκαταλέγονται έξι συλλογές με νουβέλες και διηγήματα, τέσσερα μυθιστορήματα και μία νουβέλα. Επίσης, εξέδωσε και δύο τόμους με δοκίμια. Ακολουθεί χρονολογική καταγραφή των πρώτων αυτοτελών εκδόσεων των λογοτεχνικών έργων του, σύντομη αναφορά του περιεχομένου τους, καθώς και της υποδοχής που είχαν από το αναγνωστικό κοινό.

1) *Το γυμνό δέντρο. Νουβέλα και άλλα διηγήματα*, εκδ. Μαυρίδης, Αθήνα, 1952.

Το έργο θεωρήθηκε προάγγελος των θεμάτων που θα απασχολήσουν μετά από λίγα χρόνια όλες τις μορφές της νεοελληνικής τέχνης. Όπως σημειώνεται σε κριτικό απόσπασμα για το έργο στο οπισθόφυλλο μεταγενέστερης έκδοσης του βιβλίου από τις εκδόσεις «Κέδρος» (1983, δεν δηλώνεται ο συντάκτης): «Το 1952 ο Πλασκοβίτης προμήνουσε, με τα πρώτα του αυτά διηγήματα στο “Γυμνό δέντρο”, το φούντωμα του λαϊκού στοιχείου, που μελλόταν μερικά χρόνια αργότερα να κυριαρχήσει σε όλες τις μορφές της νεοελληνικής έκφρασης - στην Ποίησή μας, στο θέατρο, στον κινηματογράφο, στη μουσική μας, στο αρχιτεκτόνημα. Το 1952 ωστόσο χτίζαμε με μακάρια αποφασιστικότητα παντού τις πολυκατοικίες μας».

2) *Η θύελλα και το φανάρι*, εκδ. Εστία, 1955.

Πρόκειται για συλλογή που περιλαμβάνει οκτώ διηγήματα με επίκεντρό τους τον άνθρωπο, και συγκεκριμένα δραματικές στιγμές της ζωής του ανθρώπου. Στόχος των διηγημάτων του είναι η μεταφορά του κλίματος της εποχής και η αναφορά ιστορικών γεγονότων μέσα από τις ιστορίες των ηρώων. Για το συγκεκριμένο έργο του ο Σπύρος Πλασκοβίτης βραβεύτηκε με το Β΄ Κρατικό Βραβείο Διηγήματος το 1956.⁷ Το 1978

⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 443.

⁷ Αλ. Ζήρας, ό.π., σημ. 3, σ. 1812.

κυκλοφόρησε η δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη και συμπληρωμένη με το διήγημα «Ιστορία μιας παράλογης νύχτας».

3) *Το Φράγμα*, εκδ. Εστία, 1960.

Πρόκειται για έργο που ξεχώρισε στη νεοελληνική πεζογραφία και για το οποίο ο Πλασκοβίτης τιμήθηκε με το Βραβείο των «Δώδεκα» (1965). Αποτελεί το πρώτο μυθιστόρημα του Σπ. Πλασκοβίτη και πραγματεύεται πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. *Το Φράγμα*, όπως φαίνεται από τον αριθμό των εκδόσεών του, είναι το έργο του Πλασκοβίτη που γνώρισε τη μεγαλύτερη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό.

Το μυθιστόρημα μεταφέρθηκε και στον ελληνικό κινηματογράφο από τον σκηνοθέτη Δημήτρη Μακρή, το 1982. Τον βασικό ήρωα, τον Αλέξη Βαλέρη, ενσάρκωνε ο Νίκος Κούρκουλος. *Το Φράγμα* ήταν η τελευταία ταινία στην οποία συμμετείχε ο γνωστός πρωταγωνιστής.

4) *Οι γονατισμένοι*, εκδ. Φέξης, Αθήνα, 1964.

Το έργο αποτελείται από δέκα νουβέλες και διηγήματα. Οι ήρωες είναι άνθρωποι που η κοινωνία τούς απορρίπτει. Στο έργο φαίνεται η αλήθεια και η περηφάνια τους, στοιχεία του χαρακτήρα τους που τους οδήγησαν στην περιθωριοποίηση. Η δεύτερη έκδοση κυκλοφόρησε αναθεωρημένη και συμπληρωμένη με το «Ραντάρ», το 1975 στην Αθήνα, από τις εκδόσεις Πλειάς.

5) *Το συρματοπλεγμα*, εκδ. Πλειάς, Αθήνα, 1974.

Η συλλογή των οκτώ διηγημάτων γράφτηκε την περίοδο που ο Σπύρος Πλασκοβίτης ήταν πολιτικός κρατούμενος, από το 1969 ως τις αρχές του 1972, και εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1974. Στα περισσότερα από αυτά αποτυπώνονται τόσο η άσχημη ψυχολογική κατάσταση των κρατουμένων και οι δύσκολες στιγμές που βίωναν όσο και η ελπίδα τους για ελευθερία.

6) *Η Πόλη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1979.

Στο μυθιστόρημα, με αφορμή έναν έρωτα αναδεικνύονται οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν σε μια πόλη της Κέρκυρας στις αρχές του 20ου αιώνα. Διαφαίνεται πώς οι ανθρώπινες σχέσεις σταδιακά αλλοτριώνονται εξαιτίας του ανταγωνισμού και των συμφερόντων, χαρακτηριστικά της κοινωνίας που προοικονομούν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Πλασκοβίτης καταγράφει τις κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν στην πόλη, αφήνοντας τον αναγνώστη να προβληματιστεί για τις νέες

καταστάσεις. Το μυθιστόρημα βραβεύτηκε με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος το 1980.⁸ Το έργο επανεκδόθηκε πολλές φορές, γεγονός που δείχνει την απήχυσή του στο αναγνωστικό κοινό.

7) *Το τρελό επεισόδιο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1984.

Συλλογή οκτώ διηγημάτων μέσα από τα οποία διατυπώνεται ο έντονος κοινωνικός προβληματισμός του Σπύρου Πλασκοβίτη.

8) *Η κυρία της βιτρίνας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1990.

Η ηρωίδα είναι η ίδια με το βιβλίο *Η Πόλη*, η Αγγελίνα, ωστόσο σε πολύ μεγαλύτερη ηλικία. Στο έργο αποτυπώνονται χαρακτηριστικά της Ελλάδας του μεσοπολέμου. Ειδικότερα, ο Τσακνιάς έχει υποστηρίξει σχετικά με το επιμύθιο του έργου: «...Το επιμύθιο της *Κυρίας της βιτρίνας* είναι πικρό και άκρως διδακτικό: Όποιος μπαίνει στο παιχνίδι της εξουσίας, καλά θα κάνει να αφήνει στον προθάλαμο τις ιδεαλιστικές του αυταπάτες. Ή, αντιστρόφως, όποιος δεν μπορεί να απαρνηθεί τις ακριβές του αυταπάτες, καλά θα κάνει να αφήνει κατά μέρος τις πολιτικές φιλοδοξίες του».⁹ Ο αριθμός των εκδόσεων του βιβλίου είναι δηλωτικός της απήχυσής του από το κοινό.

9) *Το πουκάμισο του καθηγητή*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1994.

Μία νουβέλα - που δίνει και τον ομώνυμο τίτλο στη συλλογή - και δέκα διηγήματα συνθέτουν το συγκεκριμένο έργο. Παρουσιάζονται τα κακώς κείμενα της εποχής μέσα από απλές και καθημερινές ιστορίες. Ο Σπ. Πλασκοβίτης συνδέει την Ιστορία με τη μυθοπλασία.

10) *Η άλλη καρδιά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1995.

Πρόκειται για ένα αρκετά ιδιαίτερο μυθιστόρημα, ένα κράμα λογοτεχνικών ειδών. Ξεκινώντας από μία ερωτική ιστορία ο συγγραφέας αγγίζει το ευαίσθητο κοινωνικό θέμα της μεταμόσχευσης οργάνων. Ο ίδιος ο συγγραφέας έχει δηλώσει για το βιβλίο του:

«Το λέω μυθιστόρημα αντιεπιστημονικής φαντασίας. Είναι, δηλαδή, μία σύλληψη ιατρομεταφυσική μαζί. Και εάν έχει κάποια σκοπιμότητα είναι να έχει μια ανθρώπινη και κοινωνική διάσταση. Βέβαια, όλ' αυτά συμπλέκονται με το ερωτικό στοιχείο που υπάρχει σε όλα μου τα βιβλία. Και το οποίο είναι ένας δρόμος ελευθερίας, αλλά και

⁸ Αλ. Ζήρας, ό.π., σημ. 3, σ. 1812.

⁹ Σ. Τσακνιάς, *Πρόσωπα και μάσκες*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000, σ. 216.

συγχρόνως ένας δρόμος σύγκρουσης. Ίσως επειδή όλα διαμορφώνονται σήμερα κατά έναν τρόπο απρόβλεπτο, αυθαίρετο και παρακινδυνευμένο».¹⁰

11) *Το μοντέλο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1999.

Νουβέλα εμπνευσμένη από κοινωνικά θέματα σχετικά με τη θεοποίηση του χρήματος και το κυνήγι της επιτυχίας και του κέρδους.

Οι δύο τόμοι με δοκίμια που εξέδωσε ο Σπύρος Πλασκοβίτης είναι οι εξής:

1) *Η πεζογραφία του ήθους και άλλα δοκίμια*. Τόμος Α, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1986.

Συλλογή από δοκίμια στα οποία ο Σπ. Πλασκοβίτης μελετά τη νεοελληνική πεζογραφική παράδοση και τη σχέση της με την εθνική ποιητική παραγωγή.

2) *Γραφές και συναντήσεις*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1998.

Μια συλλογή δοκιμίων που χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος που ονομάζεται *Γραφές* αποτελείται από δέκα δοκίμια. Το δεύτερο μέρος ονομάζεται *Συναντήσεις* και χωρίζεται επίσης σε δύο μέρη, το ένα αφορά τους ποιητές και το άλλο τους πεζογράφους. Ο Σπ. Πλασκοβίτης αναφέρεται στο έργο σημαντικών Ελλήνων δημιουργών.

¹⁰ Ελ. Γκίκα, «Ελεύθερη “καρδιά”», *Έθνος*, 07/01/1996.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ.

Ο Σπύρος Πλασκοβίτης έγραψε *Το Φράγμα* το 1960. Πρόκειται για μυθιστόρημα με έντονους κοινωνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς οι οποίοι, αν και πηγάζουν από το παρόν του χρόνου συγγραφής του έργου, τελικά, αποδεικνύονται τόσο διαχρονικοί όσο και διεθνείς. Για *Το Φράγμα* απονεμήθηκε στον συγγραφέα το Βραβείο των «Δώδεκα» το 1965.

2.1. Σύντομη αναφορά στο περιεχόμενο του έργου.

Το μυθιστόρημα εκτυλίσσεται σε μια επαρχιακή κωμόπολη, την οποία ο συγγραφέας ονομάζει Γκρίζα και αφήνει να εννοηθεί ότι μπορεί να βρίσκεται οπουδήποτε. Εκεί είναι κατασκευασμένο ένα φράγμα τεραστίων διαστάσεων το οποίο συμβάλλει στην οικονομική της ευημερία.

Στην κωμόπολη αρχίζει να επικρατεί η φήμη ότι τα νερά σταδιακά διαβρώνουν τα θεμέλια του φράγματος, γεγονός που θα έχει πιθανόν ως αποτέλεσμα αυτό να καταρρεύσει κάποια στιγμή. Η φήμη προκαλεί έντονη αναστάτωση στους κατοίκους και οι έχοντες εξουσία προκειμένου να τους καθησυχάσουν καλούν έναν ειδικό μηχανικό - υδρολόγο, τον Αλέξη Βαλέρη, για να ελέγξει το φράγμα. Οι ίδιοι είναι βέβαιοι ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος ανησυχίας και αυτό ακριβώς περιμένουν ότι θα επιβεβαιώσει και ο μηχανικός.

Ο Βαλέρης γρήγορα αντιλαμβάνεται ότι το πόρισμά του για την κατάσταση του φράγματος μπορεί να λάβει κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις, αλλάζοντας τις ισχύουσες δομές της μικρής πόλης και απειλώντας την εξουσία. Συνειδητοποιεί ότι η κυβέρνηση στην πραγματικότητα τον κάλεσε όχι για να εντοπιστούν τυχόν προβλήματα στο έργο, αλλά για να χρησιμοποιήσει το κύρος του ως μηχανικού και να παραπλανήσει τον κόσμο. Στόχος των κυβερνώντων είναι, με τη βοήθειά του, να απομακρύνουν την αμφισβήτηση και τον κίνδυνο αναταραχών και να επαναφέρουν την ηρεμία στην πόλη.

Το φράγμα αντέχει μια ισχυρή πίεση που δέχεται, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι της Γκρίζας να νιώσουν περισσότερο ήρεμοι. Ωστόσο, ο Βαλέρης δεν νιώθει την ίδια ηρεμία. Αν και εξετάζοντας το φράγμα τεχνικά δεν βρίσκει κάποιο ελάττωμα, εξακολουθεί να ταλανίζεται από αμφιβολίες σχετικά με τη σταθερότητά του.

Ο Βαλέρης δέχεται πιέσεις από την κυβέρνηση να προχωρήσει σε ένα πόρισμα που θα διαβεβαιώνει για τη σταθερότητα του φράγματος, μένοντας όμως πιστός στις αρχές του δεν υποκύπτει. Τελικά, πληροφορεί όλους για τις αμφιβολίες του σχετικά με τη σταθερότητα του φράγματος και τους παροτρύνει να το γκρεμίσουν οι ίδιοι, ώστε να εκλείψει κάθε φόβος.

2.2. Υποδοχή του έργου από το ευρύ κοινό.

Το μυθιστόρημα πρώτη φορά εκδόθηκε το 1960. Δέκα χρόνια μετά, το 1970, εκδόθηκε για δεύτερη φορά, ενώ το διάστημα 1977-2000 ακολούθησαν άλλες έντεκα εκδόσεις. Η επανέκδοσή του τόσα χρόνια μετά την πρώτη κυκλοφορία του αποδεικνύει τόσο ότι *Το Φράγμα* είναι ένα μυθιστόρημα που το αναγνωστικό κοινό ξεχώρισε λογοτεχνικά όσο και το γεγονός ότι εκφράζει προβληματισμούς που συνεχίζουν να απασχολούν, ότι δηλαδή αποτελεί ένα έργο διαχρονικό.

Παράλληλα, η μετάφρασή του στα γαλλικά, στα αγγλικά, στα γερμανικά και στα ρωσικά, καθώς και τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν για το μυθιστόρημα στα ξένα έντυπα¹¹ επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για ένα έργο με κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις και αντίστοιχους προβληματισμούς που δεν περιορίζονται στην Ελλάδα, αλλά αφορούν όλους, καθιστώντας το διεθνές.

2.3. Υποδοχή του έργου από τους κριτικούς.

Το Φράγμα απασχόλησε έντονα τους κριτικούς. Οι περισσότεροι αναγνώρισαν σε αυτό ένα έργο σύμβολο των νέων καιρών. Ένα έργο που κάνει νύξη σε κοινωνικά ζητήματα της εποχής του και με το οποίο ο Πλασκοβίτης θέλησε όχι μόνο να δώσει διέξοδο στους προσωπικούς του προβληματισμούς και να εκφράσει τις ανησυχίες του, αλλά και να κινητοποιήσει τον προβληματισμό του αναγνώστη για την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της εποχής. Όπως έχει γράψει ο Μαλάνος:

«Έτσι, το φράγμα καταλήγει να γίνει ένα σύμβολο. Τι ακριβώς συμβολίζει; Ελάχιστοι από τους αναγνώστες, νομίζω, θα διερωτηθούν. Γι' αυτό και τον σύντομο πρόλογο,

¹¹ Ενδεικτικά αναφέρονται στη Γαλλία τα έντυπα *Nouvelles lettres* (Vives, 20/2/1969), *Les Lettres françaises* (Gaugnard, 19- 25/2/1969)· στην Ιταλία το *Il resto del canino* (31/8/1982)· στην Κύπρο η εφημερίδα *Ελευθερία* (19/2/1961).

που προτάσσει στο μυθιστόρημα του ο κ. Πλασκοβίτης, εγώ τον θεωρώ περιττό κάπως. Περιττό, όχι επειδή αφαιρεί από τον αναγνώστη την ευχαρίστηση να συλλάβει ο ίδιος το νόημά του, αλλ' επειδή ο συγγραφέας, μεταχειριζόμενος τον συμβολισμό ενός ρεαλιστή, μας κατατοπίζει επαρκώς. Ο ορισμός εξάλλου, που σε μια στιγμή δίνει στο δόχτορα ο ίδιος ο Υπουργός, όταν τον καλεί στο γραφείο του για να του αναθέσει την αποστολή, είναι, νομίζω, σαφής. “- Θεωρώ περιττό, συνέχισε αργά, να τονίσω τη σημασία του. Το φράγμα δεν είναι μόνον ένα ιστορικής αξίας τεχνικόν έργον· είναι κάτι πολύ περισσότερο: Μία κα-τά-στα-σις, είπε προφέροντας χωριστά κάθε συλλαβή. Μία κατάσταση, που μετ' αυτήν, εγώ τουλάχιστον αδυνατώ να φανταστώ την συνέχειαν!’’». ^{12 13}

Το Φράγμα θεωρήθηκε από τους κριτικούς ως μια προσπάθεια του συγγραφέα να αποδώσει τις καταστάσεις που βιώνει ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς και να εγείρει το -αναπάντητο τελικά- ερώτημα: «πού οδηγεί τον άνθρωπο η τεχνική;». Ο Δάφνης έχει σημειώσει σχετικά: «Πού οδηγεί τον άνθρωπο η τεχνική; Στο βασανιστικό, στο αγωνιώδες αυτό ερώτημα, δεν δίνει απάντηση ο Πλασκοβίτης στο *Φράγμα*. Προβάλλει, όμως, το θέμα με μια ενάργεια, που αξίζει περισσότερο από μια συμβατική κατάφαση. Γιατί δίνει την ευκαιρία στον αναγνώστη να βασανίσει την άποψή του και να δώσει ο ίδιος την απάντηση, όταν κλείσει το βιβλίο». ¹⁴

Η λογοτεχνική αξία του μυθιστορήματος αναγνωρίστηκε αμέσως μετά την πρώτη του έκδοση. Η κριτική μίλησε για την ποιότητα του λόγου του συγγραφέα, για την άρτια δομημένη σύνθεση της ιστορίας, την αναπαραστατική τέχνη και την αληθοφάνεια που κερδίζουν τον αναγνώστη, και ακόμη για την πνευματική και στοχαστική ποιότητα που διακρίνει το μυθιστόρημα. Ενδεικτικά αναφέρονται τα παρακάτω δύο αποσπάσματα από κριτικές του Τίμου Μαλάνου και του Άλκη Θρύλου:

«Πάντως ο κ. Σπ. Πλασκοβίτης έγραψε ένα μυθιστόρημα που ξαναδιαβάζεται. Και μάλιστα με το ίδιο πάντοτε ενδιαφέρον. Αλλ' αυτό ακριβώς δεν είναι κάτι που θα έπρεπε

¹² Τ. Μαλάνος, «Ένα μυθιστόρημα – Μήνυμα», στο *Δειγματολόγιο. Κριτικά διάφορα*, εκδ. Γ. Φέξη, Αθήνα, 1962, σ. 195.

¹³ Όλα τα παραθέματα ως προς τη γραφή και την ορθογραφία τους παρουσιάζονται αυτούσια από το πρωτότυπο.

¹⁴ Κ. Δάφνης, «Ο Σπύρος Πλασκοβίτης και *Το Φράγμα*», *Κερκυραϊκά Νέα*, 26/06/1961.

να θεωρηθεί σα μια άλλη ακόμη απόδειξη της αξίας του, που, βασικά, οφείλεται στην ποιότητα του γραψίματος, στη ζωντάνια των τύπων και των επεισοδίων του, και, ιδίως, στην ψυχική παρουσία του ίδιου του συγγραφέα στον κόσμο, που, μ' εξαιρετική τέχνη, εδημιούργησε; Κι ακόμη, δεν θα έπρεπε, τελειώνοντας το άρθρο μου, να προσθέσω ότι ο κ. Πλασκοβίτης, με *Το Φράγμα* του, προσφέρει στα γράμματά μας, ένα βιβλίο αξιομετάφραστο;».¹⁵

«Ξεχωριστή ποιότητα διακρίνω στο *Φράγμα* του κ. Πλασκοβίτη, ένα μυθιστόρημα κάπως πολύ εγκεφαλικό, αλληγορικό και έτσι αναγκαστικά αιχμηρό, αλλά που σε όποιον ξεπεράσει τα προσκόμματα τα οποία ορθώνονταν άμα απουσιάζουν τα στοιχεία της μαγείας, επιβάλλεται. Επιβάλλεται η άσφαλτη ποιότητα του λόγου, η αρμονικά ισορροπημένη δομή της σύνθεσης· *Το Φράγμα* επιβάλλεται επίσης και προπάντων γιατί ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται, ότι ο συγγραφέας έχει διαμορφώσει έναν κόσμο, έχει πνευματικότητα, έχει στοχαστικότητα».¹⁶

Ωστόσο, οι κριτικές που απέσπασε το μυθιστόρημα δεν ήταν μόνο θετικές. Υπήρξαν κριτικοί που αποδοκίμασαν τον λόγο του Πλασκοβίτη, χαρακτηρίζοντάς τον απρόσωπο, ενώ θεώρησαν και αποτυχημένη την περιγραφή των ηρώων. Ειδικότερα, ο Κ. Πορφύρης επεσήμανε ότι:

«Δυστυχώς, οι άνθρωποι του Σπύρου Πλασκοβίτη, όταν δεν είναι ψεύτικοι (όπως π.χ. ο Μπεναρδής) είναι άτονοι, θολοί, χωρίς καθαρά περιγράμματα (όπως ο Βαλέρης, ο Φλωριάς, κ.α.). Ο βασικός λόγος που ο Σπύρος Πλασκοβίτης μ' όλο το αναμφισβήτητο ταλέντο του, δεν μπορεί να δώσει αληθινούς και καθαρούς ανθρώπους, είναι η συνεχής επέμβασή του σ' αυτούς, μα κυρίως το ότι έχει πέσει θύμα μιας πραγματικής φιλολογικής υστερίας: πιο πολύ ενδιαφέρεται να βάλει στο στόμα των ηρώων του ωραιόλογες κουβέντες, παρά να τους δώσει αληθινή σάρκα».¹⁷

¹⁵ Τ. Μαλάνος, ό.π., σημ. 12, σ. 197· βλ. επίσης, Τ. Μαλάνος, «Ένα μυθιστόρημα- μήνυμα», *Καθημερινή*, 21/06/1961· Τ. Μαλάνος, «Ένα μυθιστόρημα- μήνυμα», *Ταχυδρόμος Αιγύπτου*, 25/06/1961.

¹⁶ Αλ. Θρύλος, «Το λογοτεχνικό 1961», *Φιλολογική πρωτοχρονιά. Ετήσια λογοτεχνική και καλλιτεχνική έκδοση*, χρόνος δέκατος ένατος, εκδ. Μαυρίδης, Αθήνα, 1962, σ. 347.

¹⁷ Κ. Πορφύρης, «Σπύρου Πλασκοβίτη: *Το Φράγμα*», *Αυγή*, 06/05/1961.

Αρνητικές είναι και οι παρατηρήσεις του Απ. Σαχίνη ο οποίος σε κριτική του υποστηρίζει ότι ο Σπύρος Πλασκοβίτης στο *Φράγμα* κατάφερε να αποδώσει με πειστικότητα το γενικό πλαίσιο, αλλά δεν πέτυχε το ίδιο με την απόδοση των ηρώων και τις μεταξύ τους σχέσεις, με αποτέλεσμα να στερείται ρεαλισμού.¹⁸

Ο Πλασκοβίτης επιλέγει έναν συνδυασμό ρεαλισμού και συμβολισμού στο μυθιστόρημα. Ο ρεαλισμός κυριαρχεί στις περιγραφές και στην απόδοση καταστάσεων και χαρακτήρων, ωστόσο ο συμβολισμός του φράγματος καταφέρνει να επικρατήσει στο τέλος της ανάγνωσης. Στον συνδυασμό αυτόν άσκησε δριμεία κριτική ο Αργυρίου. Χαρακτηριστικά της πρόσληψης του μυθιστορήματος από τον Αλέξανδρο Αργυρίου είναι τα εξής κριτικά σχόλιά του:

«Και ορκίζομαι ότι λυπάμαι που βρίσκομαι στην ανάγκη να ομολογήσω ότι *Το Φράγμα* δεν κατορθώνει να πείσει ότι όσα τελούνται μέσα του γνησίως τελούνται, ότι οι καταστάσεις έχουν “βιωθεί”, ότι τα πράγματα εντέλει “έτσι έχουν”. Ο κ. Πλασκοβίτης έδωσε πολύ “λογική” κατεύθυνση στο έργο, και την ακολούθησε με μια συνέπεια απαράδεκτη για την περίπτωση. Πιστεύω δε ότι ο τρόπος που αντιλήφθηκε το θέμα υπήρξε λανθασμένος. Αντί να το κινήσει σ’ ένα αντιρρεαλιστικό κλίμα, το μόνο που θα κατάφερνε να καταστήσει πιθανό το απίθανο, επέμεινε σε νατουραλιστικές περιγραφές, τις οποίες διακόπτει αυθαίρετα και τις συρράπτει κατόπιν σχεδόν με υπερρεαλιστική, με κινηματογραφική θα έλεγα μέθοδο, πιστεύοντας ίσως ότι από τη σύνθεση των τεμαχισμένων αυτών πινάκων θα φτάναμε σε υπερβατικές προεκτάσεις, ενώ τα “μέσα” ήταν ακριβώς “τετράγωνα”. Μερικές φορές πάλι, φτάνοντας στο άλλο άκρο και κυνηγώντας το αόριστο, καταλήγει στο ασαφές. Σε δυο τρία σημεία μου χρειάστηκε να υποθέσω τι υπονοούσε ο κ. Πλασκοβίτης και το συμπλήρωνα κατ’ εκτίμησιν, χωρίς να είμαι βέβαιος ότι η υπόθεσή μου ταυτιζόταν με ό,τι ζητούσε να υποδηλώσει ο συγγραφέας. Οι δε τέτοιες εκκρεμότητες έμοιαζαν σα να πρόδιδαν την αληθινή ιδιοσυγκρασία του. Αυτά όλα ισχυρίζομαι ότι φανερώνουν πως ο κ. Πλασκοβίτης δεν δούλεψε κατέχοντας απόλυτα τον τρόπο που του επέβαλαν τα δεδομένα του. Παρασύρθηκε υπέρ το δέον από το συγγραφικό του παρελθόν που όντως δεν προέλεγε *Το Φράγμα*. Η τόσο διαυγής και στέρεη φράση του που του έδινε μια ιδιοτυπία, εδώ υποδούλωνε τη φαντασία και την καθήλωνε. Διέλυε τη μαγεία πριν καλά καλά τη δημιουργήσει. Οι

¹⁸ Α. Σαχίνης, «Νέος πεζογράφος», *Έθνος*, 11/03/1961.

συχνές του υποδηλώσεις, για τα υπόγεια στρώματα των καταστάσεων δρούσαν διαλυτικά. Όταν μάλιστα φτάνει σε αποφθέγματα του τύπου: “Το φράγμα είναι το πλήθος” ή “το φράγμα είναι κλειστός σπόρος” αδυνατώ να τον παρακολουθήσω με όλη την καλή μου, αν νομίζει, προαίρεση. Παραβαίνει όλους τους κανόνες του καλού παιχνιδιού και φτάνει σε λογικές σχοινοβασίες». ¹⁹

2.4. Αξιοποίηση του μυθιστορήματος *Το Φράγμα* στον κινηματογράφο.

Το 1982 το αναγνωρισμένο για την αξία του μυθιστόρημα του Πλασκοβίτη έγινε κινηματογραφική ταινία σε σκηνοθεσία του Δημήτρη Μακρή. Τον βασικό ήρωα, Αλέξη Βαλέρη, ενσάρκωσε ο Νίκος Κούρκουλος, ενώ συμπρωταγωνίστησαν και άλλοι σημαντικοί ηθοποιοί, όπως ο Δάνης Κατρανίδης, ο Γρηγόρης Βαφιάς, η Moreti Daniella και η Θάλεια Παπάζογλου.

Πρόθεση του σκηνοθέτη, όπως ο ίδιος έχει δηλώσει, ήταν να δημιουργήσει μια ταινία «με σαφή και προσιτή στον καθένα εξέλιξη και δομή. Από εκεί και πέρα εξαρτάται από τη δυνατότητα και θέληση του θεατή να προχωρήσει στο δεύτερο, τρίτο ή και τέταρτο επίπεδο ανάγνωσης του φιλμ - που έτσι κι αλλιώς θα έχει αρκετά στοιχεία συμβολικής αναφοράς». ²⁰

Ο Δημήτρης Μακρής επιχείρησε να πετύχει τον συνδυασμό παρελθόντος – παρόντος – μέλλοντος. Σε γενικές γραμμές, ο σκηνοθέτης ακολουθεί τη σειρά με την οποία εκτυλίσσονται τα καίρια γεγονότα στο μυθιστόρημα. Στο βιβλίο είναι αρκετές οι αναδρομές στη ζωή του Βαλέρη που αφορούν την οικογένειά του, τον χαμένο αδελφό του, την καριέρα του, ώστε ο αναγνώστης μπορεί να σχηματίσει μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για τον ήρωα. Παράλληλα, η αναδρομή στο παρελθόν της Μαρίνας και στον τρόπο που έχασε τη φωνή της αποκαλύπτει στοιχεία τόσο για την ίδια όσο και για τον Μπεναρδή Χαρίτο. Στο βιβλίο αναφέρεται, επίσης, ότι ο Βαλέρης και ο Ρέζος είχαν συναντηθεί ξανά στο παρελθόν. Η ταινία, ωστόσο, προσπέρασε αρκετές από αυτές τις αναδρομές, με αποτέλεσμα ο θεατής να μη μπορεί να καταλάβει καλά και, κατά συνέπεια, να δικαιολογήσει συμπεριφορές και στάσεις των ηρώων.

¹⁹ Αλ. Αργυρίου, *Οριακά και μεταβατικά έργα Ελλήνων πεζογράφων*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1996, σσ. 140–141.

²⁰ «*Το Φράγμα στα σκαριά*», *Το Βήμα*, 16/03/1982.

Στην ταινία ο Μακρής επέλεξε να χρησιμοποιήσει με συμβολικό τρόπο τη μουσική, της οποίας η αναφορά απουσιάζει τελείως από το μυθιστόρημα του Πλασκοβίτη. Ο σκηνοθέτης παρουσιάζει τον χημικό και τους φίλους του να παίζουν μουσική στο σπίτι του πρώτου ή στους δρόμους της Γκρίζας. Η μουσική είναι αργή, ατμοσφαιρική, επιβλητική και καθόλου χαρούμενη. Ίσως η μουσική αυτή είναι ένας τρόπος να αποδοθεί η βαριά ατμόσφαιρα της πόλης.

Ένα άλλο στοιχείο στην ταινία, το οποίο δεν υπάρχει στο μυθιστόρημα, είναι η θεατρική σκηνή που βρίσκεται στημένη στη Γκρίζα και στην οποία παρακολουθούμε να γίνονται πρόβες από ηθοποιούς σε όλη τη διάρκεια της ταινίας. Στη σκηνή αυτή ανεβαίνει στο τέλος του έργου ο υπουργός προκειμένου να καθησυχάσει τους κατοίκους σχετικά με το φράγμα. Πιθανόν η θεατρική σκηνή είναι ακόμα ένας συμβολισμός, ένας τρόπος ή ένα τέχνασμα του σκηνοθέτη για να δηλώσει την υποκρισία της εξουσίας απέναντι στον λαό.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι στην ταινία, όταν ο υπουργός αναθέτει στον Βαλέρη τον έλεγχο του φράγματος του δείχνει στον χάρτη της Ελλάδας ένα συγκεκριμένο σημείο στο οποίο υποτίθεται ότι βρίσκεται το φράγμα. Ωστόσο, ο Σπύρος Πλασκοβίτης στο εισαγωγικό κείμενο με τίτλο «Σαν πρόλογος», που προηγείται της έναρξης της ιστορίας στο μυθιστόρημα, ξεκαθαρίζει ότι δεν θα πρέπει να τοποθετηθεί κάπου το φράγμα από τον αναγνώστη.²¹

Η ταινία δεν κατάφερε να αποσπάσει θετικές κριτικές. Συγκεκριμένα, ο Δημήτρης Μακρής, αν και επιθυμούσε να μεταφέρει στη μεγάλη οθόνη τους προβληματισμούς του Πλασκοβίτη σχετικά με την εξουσία, δεν τα κατάφερε. Όπως σχολιάστηκε, «όλη η ταινία ακροβατεί πάνω σ' ένα επικίνδυνο κλίμα. Από τη μια μεριά η ποίηση με τις συμβολικές προεκτάσεις και την αλληγορία της, από την άλλη η πραγματικότητα. Ο σκηνοθέτης προσπαθεί, χρησιμοποιώντας ακόμα και κινούμενα σχέδια να δώσει όλες τις “εικόνες” του συγγραφέα που μεταφερμένες στην οθόνη απλοποιούνται επικίνδυνα, χωρίς να μπορούν να “δέσουν” με την υπόλοιπη ταινία».²²

Αρνητική κριτική δέχτηκε και ο Νίκος Κούρκουλος για τον τρόπο προσέγγισης του ρόλου του υδρολόγου Αλέξη Βαλέρη. Ενδεικτικά είναι όσα αναφέρονται στο παράθεμα που ακολουθεί:

²¹ Σπ. Πλασκοβίτης, *Το Φράγμα*, εκδ, Κέδρος, Αθήνα, 1996, σ. 17.

²² «Σκηνοθέτες “κομμένων” ταινιών στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης», *Μεσημβρινή*, 08/10/1982.

«Είναι περίεργο ότι ο Νίκος Κούρκουλος, ενώ ακόμα είναι τόσο νέος, αντιμετωπίζει την ερμηνεία του με τα οράματα της εποχής που ήταν το πρώτο όνομα του ελληνικού κινηματογράφου. Είναι περίεργο επαναλαμβάνω, ότι με το μεγάλο ταλέντο του και την αίσθηση της σωστής ερμηνείας που διαθέτει δεν κατάλαβε ότι ο ρόλος του μηχανικού (βασικός ήρωας της ταινίας) δεν ερμηνεύεται πια με μόνο εξωτερικά μέσα. Ο ρόλος αυτός περνάει πια μέσα από τις σύγχρονες διαδικασίες των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων και είναι ουσιαστικά θέση πάλης και αγώνα απέναντι στις κατεστημένες αναχρονιστικές καταστάσεις».²³

²³ «Χωρίς ποίηση», *Ελευθεροτυπία*, 23/11/1982.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ *ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ*.

Ο συγγραφέας υιοθετεί στο μυθιστόρημα την τριτοπρόσωπη αφήγηση. Τα σημεία που τον λόγο τον παίρνουν οι ίδιοι οι ήρωες είναι πολύ λιγότερα από εκείνα που ο λόγος τους συμπλέκεται με τον λόγο του αφηγητή, μέσω της αφηγηματικής τεχνικής του ελεύθερου πλάγιου λόγου. Η τεχνική αυτή δεσπόζει στο έργο. Με τη χρήση του ελεύθερου πλάγιου λόγου ο αφηγητής μεταφέρει τα λόγια ή τις σκέψεις ενός ήρωα χωρίς ρήματα εξάρτησης. Συνεχίζει να αφηγείται σε τρίτο πρόσωπο και σε παρελθοντικό χρόνο, αξιοποιώντας παράλληλα στοιχεία του προφορικού λόγου. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η αφήγηση του Μπεναρδή για το περιστατικό με τον ερωδιό,²⁴ στο οποίο ο αφηγητής δεν αφήνει τον ήρωα να το αφηγηθεί, αλλά το αφηγείται ο ίδιος. Με τον ελεύθερο πλάγιο λόγο μπορεί να χάνεται η αμεσότητα του ευθέος λόγου, ωστόσο ενισχύεται ο πολυφωνικός χαρακτήρας του μυθιστορήματος, ιδιαίτερα στη διατύπωση των προβληματισμών που απασχολούν τις σκέψεις των ηρώων.

3.1. Ο χώρος και ο χρόνος του έργου.

Ο Πλασκοβίτης στον πρόλογο του μυθιστορήματος αποτρέπει τον αναγνώστη από το να αναζητήσει τον τόπο και τον χρόνο σε σχέση με το φράγμα και επισημαίνει ότι η ιστορία που αφηγείται συμβαίνει σε άγνωστο τόπο και χρόνο, δηλώνοντας έτσι ότι επιλέγει προγραμματικά να αποκρύψει πληροφορίες που προσδιορίζουν κατά βάση μια ιστορία.

«Ας μην επιχειρήσει κανένας να τοποθετήσει *Το Φράγμα* σε ορισμένο γεωγραφικό πλάτος. Το στίγμα του βρίσκεται αρκετά κοντά μας, ώστε να μας αποκλείει τη ρομαντική διάθεση της φυγής, και πάλι αρκετά μακριά, ώστε να μην επιτρέπει ένα απλό κι ανώδυνο προς τα εκεί ταξίδι. Ελπίζω ότι ο αναγνώστης δεν θα θελήσει να επιμείνει στις σχετικές με το ίδιο το φράγμα τεχνικές λεπτομέρειες, αφού το σώμα υπάρχει πάντα πιο πέρα απ' την τεχνική που το κατασκεύασε. Με δύο λόγια: πατρίδα αυτού του βιβλίου είν' ο καιρός που γράφτηκε».²⁵

²⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σσ. 34–38.

²⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 17.

Η αοριστία τόπου και χρόνου δεν επιλέχθηκε τυχαία από τον Πλασκοβίτη. Σκοπός του δεν είναι να εξιστορήσει μόνο μια ιστορία, αλλά να μελετήσει ολόκληρη την κοινωνία και την τρέχουσα πραγματικότητα. Σε σχέση με την επιλογή αυτή του συγγραφέα ο Γιάνναρης σημειώνει ερμηνεύοντάς την: «Η διάσταση του συστήματος και οι συνέπειες που επιφέρει η πίεσή του δεν αντιμετωπίζονται μεμονωμένα, παρά οικουμενικά. Αυτό που συμβαίνει στο μικρό άγνωστο χωριό με το φράγμα, θα συμβεί λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας σε όλο τον κόσμο, παντού και οποιαδήποτε χρονική στιγμή».²⁶

α. Ο χώρος.

Από την άποψη της αφηγηματικής παραμέτρου «τόπος», ο αφηγητής τοποθετεί το φράγμα σε μια μικρή πόλη της Ελλάδας, την οποία ονομάζει Γκρίζα. Το όνομα της πόλης ετυμολογείται κατά κάποιον τρόπο από τον αφηγητή: «Την έλεγαν Γκρίζα. Αλήθεια πως βρισκόταν «ρίζα» στο φράγμα, μόλις δυο τρία χιλιόμετρα, πραγματικά -, μα έπειτα, με τον καιρό, έγινε Γκρίζα. Ένας ίσιος, ασφαλτοστρωμένος δρόμος, ίσιος σα σιδεροσωλήνας, έφερνε απ' τη Γκρίζα στις εγκαταστάσεις των έργων, κι από κει, γύρα τριγύρα, στην εξωτερική περιφέρεια του τείχους».²⁷ Το πλασματικό αυτό όνομα πιθανότατα επιλέχθηκε προκειμένου να αποτυπωθεί η ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην περιοχή.

Γύρω από το φράγμα απλώνεται υγρασία: «Όλα σε τούτο τον τόπο μύριζαν έντονα, μύριζαν ποτισμένο νερό»,²⁸ γεγονός που δημιουργεί αποπνικτική ατμόσφαιρα. Κυριαρχεί η κατάθλιψη και η ασχήμια, ενώ δίνεται η εντύπωση ότι η ζωή και η ελπίδα απουσιάζουν τελείως:

«Ήταν ο καιρός αποβροχάρης, η νύχτα βαριά κι απόσταζε ολούθε μυρουδιές. Δεξιά κι αριστερά απ' τον ασφαλωμένο δρόμο τα βατράχια γαργαλούσαν τις κοιλιές τους μέσα στις μπαμπακοφυτείες, κι έκαναν μια παράφωνη, άναρθρη συμφωνία, ικανή, θα 'λεγες, να πνίξει και τη φωνή των αγγέλων ακόμα, αν ήταν πουθενά ν' ακουστεί. Μα, όχι, δε θ' ακουγόταν... Εδώ υπήρχε πολλή γη, πολύ ζωικό υλικό, το 'νιωθες. Ο ουρανός

²⁶ Γ. Γιάνναρης, *Ο Σπύρος Πλασκοβίτης και η τέχνη του συγγραφέα*, εκδ. Π. Κυριακίδη Α. Ε., Αθήνα, 2007, σ. 107.

²⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σημ. 21, σ. 83.

²⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σ. 30.

φαινόταν δεμένος στο χώμα με χοντρά παλαμάρια. Ο ουρανός και το χώμα ήταν ένας τεράστιος κλειστός σπόρος, και δεν υπήρχε θέση για να κουνηθούν φτερά».²⁹

Στο μυθιστόρημα αναφέρονται κάποιοι τοπικοί προσδιορισμοί, με τους οποίους δίνεται μια εικόνα της γύρω από το φράγμα περιοχής, όπως:

«Άξαφνα στράφηκε προς την αντίθετη πλευρά, προς τη μεριά που απλωνόταν ο απέραντος κάμπος, ο προστατευμένος κάμπος με τους αχτινωτούς ασφατωμένους δρόμους, με τον πληθυσμό των χωριών και με τις φυτείες του μπαμπακιού, με τις ασφαλισμένες περιουσίες, τις καμινάδες των εργοστασίων και τις χοντρές διχτυωτές γραμμές “υψηλής τάσεως” του ηλεκτρικού, που χάνονταν κάτω απ’ τη νυχτερινή νέφωση ή κοβόνταν απ’ το στρογγυλό καπάκι του ορίζοντα»³⁰

ή «στην κοντινή πολιτεία με τα εργαστήρια των γουναρικών»,³¹ ωστόσο και αυτοί δεν επιτρέπουν τον ακριβή προσδιορισμό της τοποθεσίας του φράγματος.

Αρκετά σημεία της ιστορίας, επίσης, διαδραματίζονται στο φράγμα, το οποίο ο Βαλέρης επισκέπτεται για να το ελέγξει, καθώς και στο γραφείο του, όπου προχωρά στους επιστημονικούς υπολογισμούς του. Άλλα μέρη είναι το σπίτι του Μπεναρδή, το σπίτι του Πατσούρα του χημικού και το γραφείο του επιθεωρητή Φλωριά. Καθ’ όλη τη διάρκεια του μυθιστορήματος, με τη βοήθεια των αναδρομών, ο αφηγητής μεταφέρει τον αναγνώστη σε διάφορους τόπους, όπως το γραφείο του υπουργού που ανέθεσε το έργο στον Βαλέρη, το σπίτι του Βαλέρη όπου συγκατοικούσε με την Έλσα, αλλά και το πατρικό του όπου μεγάλωσε.

²⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σ. 87.

³⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σσ. 27–28.

³¹ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σ. 34.

β. Ο χρόνος, οι περιγραφές και ο λόγος των προσώπων.

Ο Genette έχει επισημάνει ότι ο χρόνος είναι το πρώτο στοιχείο που εξετάζεται στην ανάλυση μιας αφήγησης.³² Σύμφωνα με τον Todorov, επίσης, ένα ζήτημα της αφήγησης είναι ο χρόνος «όπου εκφράζεται η σχέση ανάμεσα στον χρόνο ιστορίας και στον χρόνο της αφήγησης».³³ Τον ορισμό αυτόν τον διασαφηνίζει ο Genette γράφοντας:

«με παρατηρήσεις γύρω από τις “χρονικές παραμορφώσεις”, τις ασυνέπειες δηλαδή στη χρονολογική σειρά των γεγονότων και στις σχέσεις ακολουθίας, εναλλαγής ή “αλληλουχίας” ανάμεσα στις διαφορετικές γραμμές δράσης που συγκροτούν την ιστορία».³⁴

Στο *Φράγμα* υπάρχει συνέχεια και αλληλουχία στην αφήγηση, από τη στιγμή που διαπιστώνεται ένα πρόβλημα στο έργο και αμέσως καλείται ο υδρολόγος Βαλέρης για να εντοπίσει ακριβώς ποιο είναι αυτό το πρόβλημα. Ο χρόνος στο *Φράγμα* χρησιμοποιείται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τόσο τον συμβολισμό που κυριαρχεί σε όλο το έργο, όσο και τον ρεαλισμό.³⁵ Στην αρχή του τελευταίου κεφαλαίου του έργου γίνονται κάποιες αναφορές στο ρεαλιστικό παρόν: «Κωμόπολις Γκρίζα, κεντρικός τομέυς μεγάλου φράγματος. 12 Μαΐου 19... Υπόμνημα υπ’ αριθμ. 2 υδρολόγου μηχανικού Αλ. Βαλέρη. Παρατηρήσεις δια την περίοδον Μαρτίου - Απριλίου, κατά την οποία εσημειώθησαν αι μέγιστα επί του έργου υδροδυναμικαί πιέσεις».³⁶

Στο παραπάνω απόσπασμα είναι η πρώτη φορά που ο αφηγητής παραθέτει μια ημερομηνία για το πότε εκτυλίσσονται τα γεγονότα, στην οποία όμως δεν αναφέρει με ακρίβεια το έτος, αλλά επιλέγει να χρησιμοποιήσει αποσιωπητικά. Γράφοντας, λοιπόν, 19... προσδιορίζεται ως ευρύτερος χρόνος του έργου ο 20ός αιώνας. Ο 20ός αιώνας είναι ο αιώνας της τεχνολογικής ανάπτυξης που προσπαθεί να ελέγξει τη φύση και να

³² G. Genette, *Σχήματα III. Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2007, σ. 93.

³³ G. Genette, *ό.π.*, σ. 89.

³⁴ G. Genette, *ό.π.*, σσ. 89 – 90.

³⁵ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, *Η ζωή και το έργο του Σπύρου Πλασκοβίτη*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Ιωάννινα 2016, σ. 100. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/43392>.

³⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σμ. 21, σ. 253.

υπηρετήσει τον άνθρωπο, ο αιώνας στον οποίο κυριαρχούν τα συμφέροντα των ισχυρών και η πολιτική εξουσία προσπαθεί να έχει τα πάντα υπό τον έλεγχό της ώστε να χειραγωγεί τους πολλούς.

Επομένως, το παρόν της ιστορίας είναι ένα έτος του 20ού αιώνα, κατά τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο της άνοιξης. Είναι η περίοδος κατά την οποία ο Βαλέρης μένει στην Γκρίζα προκειμένου να μελετήσει το φράγμα.

Ο χρόνος της ιστορίας, ωστόσο, επεκτείνεται πολύ περισσότερο. Ο αφηγητής προχωρά σε πλήθος αναδρομών, μέσω των οποίων είτε παρουσιάζεται η ζωή του Βαλέρη πριν πάει στο φράγμα είτε αναφέρονται οι σκέψεις του για τον αδερφό και την οικογένειά του, όπως οι παρακάτω:

«Παιδικές μνήμες ξυπνούσαν μέσα του: Απανεμιά... Και καλοκαιρινή βάρκα... Ο ήλιος, χοντρός, σπιθερός, να πηδολογάει στο κύμα, στα βράχια. Όλη η ανοιχτωσιά του πελάγου φλομωμένη από καυτό αλάτι... Μέσα στη βάρκα ο μικρός αδερφός να ξετυλίγει τ' αρμίδι του: “Διψάω... Όχι για νερό. Ας ήταν να πιω τη θάλασσα!...” Το χρώμα των ματιών του ανοίγει κάτω απ' το φως, λες κι ήπιε θάλασσα. Όλ' οι πόροι του κορμιού ανοίγουν, τα χέρια μερμηγκιάζουν, τα πνεμόνια και τα νεφρά γίνονται δυο σφουγγάρια ήλιος, κι όλη ατμίζει η ογρή σάρκα...».³⁷

Μέσω των αναδρομικών αφηγήσεων, το παρόν της ιστορίας εναλλάσσεται με το παρελθόν και το μέλλον. Η ιστορία μεταφέρεται μέσα στον χρόνο προκειμένου να αιτιολογηθούν στάσεις και συμπεριφορές των ηρώων ή να προσημανθούν καταστάσεις. Σκοπός των αναδρομών που σχετίζονται με την οικογένεια του Βαλέρη ή εκείνων που αναφέρονται στον τρόπο ζωής του ακριβώς πριν μεταβεί στο φράγμα, είναι να πλάσει στη φαντασία του ο αναγνώστης τον χαρακτήρα και την ψυχοσύνθεση του ήρωα, ώστε να δικαιολογηθεί και η σύγκρουση που αυτός βιώνει όταν έρχεται αντιμέτωπος με το φράγμα. Για παράδειγμα, οι αναδρομές στη ζωή του Βαλέρη πριν το φράγμα και κατά την παιδική του ηλικία εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τη μοναχικότητα του ήρωα, αλλά και τη στάση που κράτησε απέναντι στην εξουσία. Την ίδια στιγμή, η αναδρομή του Χαρίτου στο βράδυ που συνάντησε τον ερωδιό και κινδύνευσε να πεθάνει θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως μια προετοιμασία του αναγνώστη για το μέλλον του ήρωα.³⁸

³⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 54–55.

³⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 36–40.

Οι αναδρομές αυτές σε συνδυασμό με τις συχνές αναφορές στο μέλλον, όπως το σημείο που ο Μπεναρδής προοικονομεί τον θάνατό του (« -Δε θα φύγεις! είπε. Εγώ, ναι, νωρίτερα από σένα... Μ' αρέσουν οι σφραγισμένοι!»)³⁹ προσδίδουν ρεαλισμό σε ένα μυθιστόρημα που κατά βάση κινείται σε αόριστο χρονικό πλαίσιο.

Οι περιπτώσεις όπου υπάρχει ταύτιση χρόνου ιστορίας και χρόνου αφήγησης είναι πολύ λίγες, όπως ο διάλογος μεταξύ του Ρέζου και του Βαλέρη⁴⁰ ή μεταξύ του Μπεναρδή και του Βαλέρη,⁴¹ οι οποίοι όμως σε πολλά σημεία διακόπτονται πάλι προκειμένου να αποδοθούν σκέψεις και κινήσεις των ηρώων.

Η τεχνική που κυριαρχεί είναι αυτή της επιβράδυνσης. Ο αφηγητής κάνει λεπτομερειακές περιγραφές προσώπων, χώρων και καταστάσεων. Με τον τρόπο αυτόν μεταδίδει στον αναγνώστη όσο το δυνατόν πληρέστερες εικόνες, υποβάλλει την ατμόσφαιρα που επικρατεί και δημιουργεί συναισθήματα. Χαρακτηριστική, για παράδειγμα, είναι η εξής:

«Πέρα απ' το κοιμητήρι της Γκρίζας περνούσε ο αμαξιτός δρόμος, που ακολουθούσαν τη νύχτα με τα κάρα τους και τ' άλογά τους κάμποσοι απ' τους χτηματίες φυγάδες. Τα πολλά κυπαρίσσια κι οι βαλανιδιές, που έζωναν εδώ το μέρος, έκαναν μόλις έγερνε ο ήλιος πιο γρήγορο το σκοτάδι και πιο σιωπηλό. Έφτιαχναν, λες, μian ιδιαίτερη χώρα σκοταδιού μέσα στο χλιαρό ακόμα δείλι, ενώ σ' όλη την άλλη ατμόσφαιρα αιωρούνταν τα φωτερά μόρια της σκόνης, που είχε ξεσηκώσει με το πολύωρο αλώνισμά του ο ήλιος».⁴²

Οι εσωτερικοί μονόλογοι καταλαμβάνουν, επίσης, μεγάλο μέρος του έργου. Σκέψεις και προβληματισμοί, αδιέξοδα των ηρώων αποτυπώνονται από τον αφηγητή με την τεχνική του εσωτερικού μονολόγου σε ολόκληρο το έργο. Με την τεχνική αυτή μπορεί να επιβραδύνεται η πλοκή του έργου, ωστόσο οι εσωτερικοί μονόλογοι συντελούν αποτελεσματικά στην όσο το δυνατόν πληρέστερη σκιαγράφηση των χαρακτήρων και των συναισθημάτων που βιώνουν. Ο εσωτερικός μονόλογος, για παράδειγμα,

³⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 129.

⁴⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 118–126.

⁴¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 244–249.

⁴² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 250.

του Βαλέρη αποτυπώνει την εσωτερική σύγκρουση του ήρωα και τη συνειδητοποίηση της ματαιότητας:

«Ναι, συμπληρώθηκε και ο δεύτερος κύκλος! Το φράγμα δεν έσπασε στ' ανοιχτά. Έμαθα τουλάχιστο ως πού μπορεί να φτάσει η πίεση. Τώρα η πίεση θ' αρχίσει να πέφτει. Σήκωσα μια φοβερή ευθύνη απάνου μου όλον αυτόν τον καιρό. Γιατί; Γιατί δεν ήθελα να επικοινωνήσω, γιατί δεν ήθελα να επικαλεσθώ την εξουσία... Θα ήταν ανώφελο. Κι έπειτα, δεν ήθελα στ' αλήθεια να 'μαι ο άνθρωπος τους –αυτός που προβλέπει, που φροντίζει για την τάξη, την όποια τάξη... Δεν μπορώ στ' αλήθεια να 'μαι ο άνθρωπος κανενός!... Σε έπνιξαν λοιπόν τα προσωπικά σου οι αμφιβολίες σου; Να, που ο πανικός ξέσπασε πια, κι εσύ, Βαλέρη, ούτε αποπειράθηκες να συγκρατήσεις κανέναν! Ο φόβος σου μολοντούτο δεν ήταν, δεν είναι ο φόβος τους. Το φράγμα σου δεν είναι δικό τους φράγμα. Ποιος φόβος λοιπόν έχει σημασία;».⁴³

Τέλος, σε λίγα σημεία ο αφηγητής επιταχύνει τον λόγο του, παραλείποντας λεπτομέρειες, όπως το εξής:

«Θα τραβούσε, ωστόσο, μακριά τούτη η ιστορία, αν καθόταν κανένας να καταγράψει όλα όσα ένας πολύξερος παραμυθάς, όπως αποδείχτηκε κείνο το βράδυ ο γερο-Μπεναρδής, μπόρεσε ν' αραδιάσει. Κάποια στιγμή αναστέναξε και, μονομιάς, ξαναγύρισε στο φράγμα»⁴⁴

ή οι δέκα μέρες συννεφιά στη Γκρίζα.⁴⁵

3.2. Αφηγητής και Εστίαση.

Ανάλογα με το αν ο αφηγητής συμμετέχει ή όχι στην ιστορία, μπορεί να είναι ομοδιηγητικός ή ετεροδιηγητικός, ενώ αναφορικά με την αφηγηματική πράξη μπορεί

⁴³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 242.

⁴⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 40.

⁴⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 145.

να χαρακτηριστεί εξωδιηγητικός ή ενδοδιηγητικός.⁴⁶ Επιπλέον, το πώς ο αφηγητής επιλέγει να μεταδώσει την ιστορία δηλώνει την εστίαση.

«Έχουμε έτσι α) μη εστιασμένη εστίαση (ή αφήγηση με μηδενική εστίαση), όπου ο αφηγητής λέει περισσότερα απ' όσα ξέρει οποιοσδήποτε από τους ήρωες, β) εσωτερική εστίαση, όπου ο αφηγητής λέει μόνον ό,τι ξέρει κάποιος δεδομένος ήρωας (μπορεί να είναι καθορισμένη – fixe, μεταβλητή – variable, πολλαπλή – multiple) και γ) εξωτερική εστίαση, όπου ο αφηγητής λέει λιγότερα απ' όσα ξέρει ο ήρωας».⁴⁷

Στο *Φράγμα* ο αφηγητής είναι ετεροδιηγητικός, καθώς δεν συμμετέχει στην ιστορία και εξωδιηγητικός, ενώ η εστίαση είναι μηδενική. Πετυχαίνει, έτσι, ο αφηγητής να δώσει μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα των ηρώων, των γεγονότων και της κατάστασης που έχει διαμορφωθεί.

Παρ' όλα αυτά, η αφήγηση στο *Φράγμα* διαθέτει έντονη εσωτερικότητα, η οποία εκδηλώνεται στην πορεία του έργου. Ο αφηγητής διεισδύει στην ψυχοσύνθεση και στα συναισθήματα των ηρώων -κυρίως των βασικών.

Ειδικότερα, εστιάζει στις ανησυχίες του Βαλέρη και στις σχέσεις του με τους γύρω του. Παραθέτει τους προβληματισμούς του υδρολόγου για όσα παρατηρεί να συμβαίνουν γύρω του αλλά και για την ίδια τη ζωή του.

Αυτό που αξίζει ιδιαίτερα να επισημανθεί είναι ότι ο ετεροδιηγητικός-εξωδιηγητικός αφηγητής δίνει φωνή και στη βουβή Μαρίνα. Ως παντογνώστης μπορεί να γνωρίζει τις σκέψεις και τα βιώματα της κοπέλας, καλύπτοντας το κενό που αφήνει η σιωπή της.

3.3. Στοιχεία πλοκής.

Ο Amos Oz θεωρεί ότι η αρχή ενός βιβλίου είναι από τις μεγαλύτερες δυσκολίες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος ένας συγγραφέας, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί ένα σημείο που αξίζει να προσεχθεί ιδιαίτερα, καθώς σηματοδοτεί πολλά για την ιστορία.⁴⁸

⁴⁶ Ιφιγένεια Τριάντου, *Η αφηγηματική τεχνική στην πεζογραφία του Δημήτρη Χατζή*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 1997, σ. 12. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/8874>.

⁴⁷ Ιφιγένεια Τριάντου, *ό.π.*, σ. 12.

⁴⁸ Οζ Άμος, *Η αρχή της ιστορίας*, μτφρ. Θεωδώρας Τσαπακίδης, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σσ. 10–11.

«Για τον Οζ η αρχή του λογοτεχνικού κειμένου είναι ένα είδος συμβολαίου μεταξύ του συγγραφέα και του αναγνώστη, το οποίο άλλοτε με έμμεσο και άλλοτε με άμεσο τρόπο παρέχει τις οδηγίες που είναι απαραίτητες για να ξεκινήσει κανείς το ταξίδι της ανάγνωσης και να βυθιστεί σ' αυτό. Αυτό μπορεί να το κάνει παρέχοντας τις πρώτες πληροφορίες για τα κύρια πρόσωπα του βιβλίου και, ταυτόχρονα, καθιστώντας προφανές στον αναγνώστη τι είδους ανάγνωση απαιτεί η ιστορία απ' αυτόν και τι πρέπει να περιμένει από τη συνέχεια του βιβλίου».⁴⁹

Στο *Φράγμα* η υπόθεση ξεκινά με την άφιξη του υδρολόγου Βαλέρη στη Γκρίζα, την περιοχή όπου στέκεται το φράγμα. Απευθείας, λοιπόν, ο αναγνώστης τοποθετείται στο μέρος γύρω από το οποίο δομείται ολόκληρη η πλοκή και γνωρίζει τον βασικό ήρωα. Την ίδια στιγμή οι πρώτες περιγραφές του Βαλέρη,⁵⁰ καθώς και η άγνοια και η αδιαφορία των συντηρητών του φράγματος για την κατάστασή του, προϊδεάζουν ως προς το ότι αφενός πρόκειται για έναν ήρωα εσωστρεφή και αφετέρου για μία κατασκευή που είναι δύσκολο να ελεγχθεί από τον άνθρωπο και που η θέα της προκαλεί δέος.⁵¹

Ένα από τα κυριότερα στοιχεία πλοκής είναι η σύγκρουση του ήρωα είτε με τον εαυτό είτε με κάποιον άλλον είτε με κάποια ανώτερη δύναμη. Ειδικότερα, στο *Φράγμα* υπάρχει πλήθος συγκρούσεων. Ο Βαλέρης συγκρούεται, αρχικά, με τον εαυτό του, τη συνείδησή του, με όσα πίστευε πως είναι και όσα τελικά ανακαλύπτει ότι είναι, καταλήγοντας να αφορίσει όσα έχει πετύχει και να διεκδικήσει ένα περισσότερο τίμιο και ανιδιοτελές μέλλον. Επίσης, ο υδρολόγος δεν δίστασε να συγκρουστεί με άλλους ήρωες, όπως ο επιθεωρητής Φλωριάς, προκειμένου να φτάσει στον στόχο του και να αποκτήσει τα αρχικά σχέδια του φράγματος.⁵² Παράλληλα, έρχεται αντιμέτωπος με την κοινωνία, με τους κανόνες και τις συμβάσεις που η ίδια θέτει προκειμένου οποιοσδήποτε να έχει πιθανότητες αναγνώρισης και μια θέση σ' αυτή. Από τη σύγκρουση αυτή ο Βαλέρης καταλήγει να βγει χαμένος για το κοινωνικό σύνολο, αφού η καριέρα του

⁴⁹ Χρύσα Κοζανίτα, *Η δυναμική της πλοκής στο μυθιστορηματικό έργο για παιδιά και νέους της Katherine Peterson και της Λότης Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου: συγκριτική προσέγγιση*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2013, σ. 55. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/30512>.

⁵⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σσ. 22–23.

⁵¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 23–24.

⁵² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 115–117.

καταστρέφεται, αλλά προσωπικά κερδισμένος, έχοντας νιώσει την ικανοποίηση ότι δεν θυσιάσε τα πιστεύω του για τα συμφέροντα της εξουσίας. Τέλος, σε ολόκληρο το έργο ο αναγνώστης παρακολουθεί τη σύγκρουση του ανθρώπου με τη φύση. Πώς ο άνθρωπος προσπαθεί με την τεχνολογία να ελέγξει τους νόμους του νερού, οι οποίοι όμως δεν υπόκεινται εύκολα σε μετρήσεις και αριθμούς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να είναι βέβαιος για την οριστική κατάληξη αυτής της σύγκρουσης.

Επομένως, μέσα στο έργο απαντά πλήθος συγκρούσεων, πολλές από τις οποίες ξεκινούν από τους ίδιους τους ήρωες. «Με άλλα λόγια, η πλοκή δεν διαμορφώνεται από περιστατικά που συμβαίνουν στους ήρωες, αλλά από περιστατικά, που η προσωπικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ήρωα προκαλούν».⁵³

Ο τρόπος εξέλιξης της πλοκής προδιαθέτει ως κάποιο βαθμό τον αναγνώστη για το τι πρόκειται να ακολουθήσει. Η αγωνία που δημιουργείται είναι ένα εξίσου σημαντικό στοιχείο πλοκής του έργου. Με την αγωνία διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη για την εξέλιξη. Ο Πλασκοβίτης προκαλεί την ανησυχία, καθώς σε όλο το έργο δεν αναφέρεται ξεκάθαρα το πρόβλημα του φράγματος –οπότε κανείς δεν ξέρει αν τελικά αυτό θα αντέξει. Επίσης, η εσωτερική πάλη του Βαλέρη, η άκαρπη αναζήτηση των αρχικών σχεδίων του φράγματος, αλλά και οι συνεχόμενες μέρες βροχής στη Γκρίζα, που θέτουν σε κίνδυνο το φράγμα και έχουν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της γύρω περιοχής από τους κατοίκους, συντηρούν το ενδιαφέρον.

Το αναπόφευκτο ή το μοιραίο είναι ένα ακόμα στοιχείο πλοκής, σύμφωνα με το οποίο όλα όσα συμβαίνουν σε ένα έργο συμβαίνουν για κάποιον λόγο, για όλα υπάρχει μια αιτία. Η παιδική και η νεανική ηλικία του Βαλέρη, η οικογένειά του, ο θάνατος του αδελφού του είναι οι λόγοι που ο υδρολόγος είναι ένας άνθρωπος εσωστρεφής, εμπιστευμένος με αρχές όπως η δικαιοσύνη και η τιμιότητα. Ο Χαρίτος και η σκληρότατη συμπεριφορά του, επίσης, δικαιολογούνται αν αναλογιστεί ο αναγνώστης το παρελθόν του ως μοναχικού κυνηγού.

Η πλοκή κλιμακώνεται σταδιακά. Αρχικά, υπάρχει άγνοια από τους συντηρητές για την κατάσταση του φράγματος. Ο Βαλέρης, αφού πληροφορείται την ιστορία του φράγματος από τον Χαρίτο, αρχίζει να αμφιβάλει για τη σταθερότητά του λόγω της ανομοιογένειας των υλικών του. Ο υδρολόγος, στη συνέχεια, σκέφτεται ότι θα του ήταν χρήσιμα για την έρευνά του τα πρώτα σχέδια του φράγματος, αλλά δεν τα βρίσκει πουθενά. Κατά την επίσκεψή του στον επιθεωρητή Φλωριά για να του ζητήσει βοήθεια

⁵³ Χρύσα Κοζανίτα, ό.π., σημ. 49, σ. 60.

ώστε να βρει τα σχέδια, ο Βαλέρης ξεσπά. Είναι η πρώτη φορά που διατυπώνει την άποψη ότι το φράγμα θα πέσει: « -Μάθετε όμως, σφύριξε, σκύβοντας πάνου απ' το γραφείο του επιθεωρητή και τονίζοντας μια μια τις λέξεις του, πως το φράγμα μπορεί να κινδυνεύει! Το φράγμα πέφτει! Και τελειώνουν έτσι όλες οι διαδικασίες μαζί». ⁵⁴ Η στιγμή αυτή είναι και η στιγμή κορύφωσης της πλοκής, καθώς ο βασικός ήρωας εκφράζει δυνατά τη γνώμη ότι το φράγμα βρίσκεται σε κίνδυνο.

Από εκεί και έπειτα ξεκινά η αποκλιμάκωση. Η έντονη βροχή που ξεσπά στη Γκρίζα έχει ως αποτέλεσμα τη δυσαναλογία στην ποσότητα του νερού:

«Ο Βαλέρης [...] άρχισε να βρίσκει αισθητή δυσαναλογία ανάμεσα στις ποσότητες του νερού, που έπρεπε τελικά να τροφοδοτούν την τεχνητή λίμνη, και σ' εκείνες που φαίνονταν να σημειώνονται στον υψομετρικό δείκτη της στάθμης της, πάνου στον κεντρικό πύργο του τείχους. Αυτό μπορούσε κιόλας να 'ναι η αρχή κάποιου άγνωστου παράγοντα μέσα στον πολύπλοκο μηχανισμό, που έμπαινε από δω και μπρος σε κίνηση...». ⁵⁵

Οι εργάτες δειλά παραδέχονταν ότι το νερό περνάει ολοένα και περισσότερο το φράγμα, ⁵⁶ ενώ σταδιακά άρχισαν να κλείνουν τα εργοστάσια της περιοχής. Μια επιτροπή κατοίκων, αναστατωμένη από τα γεγονότα, ζητά από τον Βαλέρη εξηγήσεις για τη λειτουργία του φράγματος. Φαίνεται, λοιπόν, ότι πλέον το πρόβλημα του φράγματος απασχολεί όλους και οι σχετικές διαδόσεις πυκνώνουν. Ο Φλωριάς βρίσκει τελικά τα αρχικά σχέδια του φράγματος και τα καίει. Η Γκρίζα εγκαταλείπεται από τους κατοίκους της. Όταν πια η βροχή σταματά, η περιοχή είναι έρημη. Ωστόσο, οι κάτοικοι επιστρέφουν όταν τα νερά της λίμνης χαμηλώνουν πάλι. Έτσι, επανέρχεται η ομαλότητα στη Γκρίζα και αυτό είναι και το σημείο λύσης του έργου.

⁵⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 117.

⁵⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 152–153.

⁵⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 157.

3.4. Το φράγμα.

Η ακριβής τοποθεσία του φράγματος δεν αναφέρεται πουθενά στο έργο.⁵⁷ Σκοπός του αφηγητή είναι να τονιστεί περισσότερο η σημασία, αλλά και η επίδραση του φράγματος τόσο στο κοινωνικό σύνολο όσο και στον κάθε ήρωα ξεχωριστά.

Το φράγμα -ήδη από την αρχή του έργου- παρουσιάζεται ως μια κατασκευή που προκαλεί δέος με το μέγεθός της και η οποία, ταυτόχρονα, ασκεί καθοριστική επίδραση στην ψυχοσύνθεση των ηρώων. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«για να κατασκευαστεί το ψηλό και μακρύ φράγμα, το θεόρατο τούτο τείχος, που έδινε την εντύπωση άγνωστη πως ήταν η αφετηρία του- χαμένη στα σύννεφα του ορίζοντα η αφετηρία του- και το τέρμα του κατάπεφτε στο χείλος του ωκεανού, όπως η μεγάλη ψυχή στο έρεβος του θανάτου!

Και λοιπόν, όλη αυτή η τεράστια σωρευμένη ύλη από πέτρα, σίδηρο καιτσιμέντο, ταγμένη για ν' αντιστέκεται στο νερό, για να κόβει και ν' αλλάζει τους δρόμους (τους νόμους) του νερού, σύμφωνα με μια ανώτερη θέληση».⁵⁸

«Ω, ναι· το φράγμα είχε λοιπόν βαθιά τη συνείδηση του προορισμού του! Πόσο καλά έπρεπε να το ξέρει πως είναι φράγμα, ύπαρξη μοιραία, χωριστική, για να δείχνεται όπως δειχνόταν απόψε- πρώτη φορά απόψε- στα μάτια του μηχανικού».⁵⁹

«Ξαναγύρεψε, σαν απόμεινε μονάχος, με τα μάτια το φράγμα. Πολύς δεν ήταν ο καιρός που το 'χε αντικρίσει να ξεπροβαίνει, σαν τεράστια πλώρη, πάνου στα τζάμια του τσακίζοντας με την παγερή του ασπρίλα τις αχτίδες του ήλιου. [...] Μπορεί τάχα να φανταστεί κανένας τι είν' η καρδιά της πέτρας; Πόση παγωνιά, πόσο σφίξιμο, πόσο άσπρο σκοτάδι κλείνουν τα σκληρά της μόρια; [...] Τότε μπορείς να καταλάβεις κι από τι ήταν φτιαγμένο αυτό το φοβερό τίποτα, το υλικό τίποτα που τυραννούσε τη γνώση και τη φαντασία του μηχανικού Βαλέρη και που, αν θα το συναντούσε σε άμορφους και τυχαίους σωρούς διάσπαρτο απ' τη φύση - μέσα στη φύση του - ούτε θα το πρόσεχε, ενώ τώρα εδώ, έτσι χρησιμοποιημένο απ' το χέρι τ' ανθρώπου, τοποθετημένο

⁵⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 46.

⁵⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 20.

⁵⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 24.

σκόπιμα κάτω από άγνωστους ή λησμονημένους υπολογισμούς, πέτρα με πέτρα, έμοιαζε γι' αυτόν τρέλα ή θάνατος!».⁶⁰

Τα αποσπάσματα αυτά, πέρα από το γεγονός ότι αποκαλύπτουν το τιτάνιο μέγεθος του φράγματος, αλλά και την ασχήμια του -παρομοιάζεται με «πελώρια ράχη ψαριού»⁶¹ που απλωνόταν σε πολλά χιλιόμετρα-, θα μπορούσαν να λειτουργούν και ως προσήμανση. Πόσες ψυχές των ηρώων αναμετρήθηκαν τελικά κοντά στο φράγμα; Συγκρούστηκαν με τον εαυτό τους και αναγεννήθηκαν ή χάθηκαν μέσα σε αυτή τη σύγκρουση. Μια κατασκευή που δημιουργούσε συναισθήματα θαυμασμού και φόβου, αποδεικνύοντας πως ο άνθρωπος με τη βοήθεια της γνώσης μπορεί να ελέγχει -άγνωστο βέβαια για πόσο- ακόμα και τη φύση. Αλλά όλη αυτή ακριβώς η παντοδυναμία λειτούργησε ίσως και ως καταλύτης στην ψυχολογία των ηρώων, οδηγώντας τους σε μία βαθύτερη, ουσιαστικότερη αναζήτηση του εαυτού τους.

Παράλληλα, σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι το φράγμα προσδιορίστηκε από τον ίδιο τον υπουργό ως μία «κα-τά-στα-σις» και, μάλιστα, «μία κατάσταση, που, μετ' αυτήν, εγώ τουλάχιστον αδυνατώ να φαντασθώ την συνέχειαν!».⁶² Τα λόγια αυτά του υπουργού υποδηλώνουν τη σημασία του φράγματος, εξίσου τεράστια με το μέγεθός του. Το φράγμα φαίνεται να λειτουργεί ως προστασία για την ίδια την εξουσία, που πίσω από αυτό κρύβει τα συμφέροντά της. Αυτός είναι, εξάλλου, και ο λόγος που κινητοποιήθηκε η κυβέρνηση, στέλνοντας τον Βαλέρη να ελέγξει το φράγμα και να αποφανθεί για την κατάστασή του. Οι φήμες που διαδίδονταν σχετικά με τη σταθερότητα του έργου, απειλούσαν και τη σταθερότητα της κυβέρνησης.

Το φράγμα, λοιπόν, αποτελεί μια κατασκευή που στο έργο ίσως να λειτουργεί και ως σύμβολο. Μπορεί να στηρίχθηκε στην τεχνική, αλλά στήριξε πάνω της προσωπικά άγχη και φόβους, ακόμα και την κυβέρνηση. Θα μπορούσε να συμβολίζει όλα τα φράγματα που ο καθένας βάζει στον εαυτό του ή που η κοινωνία θέτει.

⁶⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 151–152.

⁶¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 24.

⁶² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 77.

3.5. Οι ήρωες.

Αλέξης Βαλέρης.

Στον υδρολόγο Αλέξη Βαλέρη ανατίθεται από τον υπουργό ο έλεγχος του φράγματος. Αν και το παρόν της αφήγησης ξεκινά ακριβώς από τη στιγμή άφιξης του Βαλέρη στο φράγμα, ο αφηγητής με τη βοήθεια των εκτεταμένων αναδρομών πετυχαίνει να αποδώσει ευρύτερα τον χαρακτήρα του ήρωα. «Ο χρόνος που περιγράφει το παρελθόν του μηχανικού είναι εσωτερικός και οι αναφορές γίνονται σε τρίτο πρόσωπο. Αυτός ο χρόνος περιγράφει τον πραγματικό εαυτό του και όχι αυτόν που φαίνεται προς τα έξω, δηλαδή τον επιτυχημένο και απόλυτα ενταγμένο στο σύστημα».⁶³

Ο Αλέξης Βαλέρης μεγάλωσε σε μια οικογένεια με αρχές, αξίες, αλλά και αυστηρότητα από τη μεριά του πατέρα - καθηγητή: «Γιος καθηγητή των μαθηματικών, φτωχού και καθαρού στο χαρακτήρα ανθρώπου, οπλισμένου με την τίμια εγκαρτέρηση που έδινε στους αλλοτινούς καιρούς ο σωστός, αν και περιορισμένος μισθός, η μάθηση, η συνείδηση κάποιας αποστολής, που λίγο έλειπε να ‘ναι η ίδια η αυτάρκεια και η ικανοποίηση στη ζωή».⁶⁴ Ωστόσο, ο αφηγητής πιθανόν να χρησιμοποιεί συμβολικά τη φράση «είναι άνοιξη, κοντεύουν τα διαγωνίσματα. [...] πολλή αυστηρότητα μυρίζει στο σπίτι του καθηγητή. Κι ωστόσο, το παράθυρο ανοιχτό· κάποιο χελιδόκι τιτιβίζει στα σύρματα»⁶⁵ προκειμένου να δηλώσει ότι, παρά την αυστηρότητα, η οικογένεια άφηνε ένα παράθυρο ανοιχτό, χώρο δηλαδή για επαφή με νέες ιδέες.⁶⁶ Ο συνδυασμός αυτών των δύο στοιχείων διαμόρφωσε την προσωπικότητα του Αλέξη Βαλέρη, οπλίζοντάς τον με αξίες, αλλά και με το θάρρος να εκφράσει τη γνώμη του και τελικά να τολμήσει να εναντιωθεί ακόμα και στην εξουσία.

Ο ήρωας βίωσε το σοβαρό πρόβλημα υγείας και τον θάνατο του μικρότερου αδερφού του. Οι αναμνήσεις που επανέρχονται στο μυαλό του φανερώνουν τον πόνο και τη θλίψη του, συναισθήματα που τον στιγμάτισαν και ίσως τον έστρεψαν περισσότερο στον εαυτό του, κάνοντάς τον ιδιαίτερα εσωστρεφή, απόμακρο και μοναχικό. Τα στοιχεία αυτά του χαρακτήρα του είναι φανερά ακόμα και στη σχέση του με την Έλσα,

⁶³ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, ό.π., σημ. 35, σ. 103.

⁶⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σσ. 57–58.

⁶⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 197.

⁶⁶ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, ό.π., σ. 107.

όπως φαίνεται από τη σχετική αναδρομική αφήγηση, όπου ο Βαλέρης δεν μοιράζεται το όνειρο για τον αδερφό του και τις σκέψεις του μαζί της.⁶⁷

Ο Βαλέρης από μικρή ηλικία φαινόταν έξυπνος και ικανός. Κατάφερε να ξεπεράσει δυσκολίες και με υπομονή και επιμονή πέτυχε να αναδειχθεί:

«Ήταν ένα “γερό κεφάλι” από παιδί, καθώς το παραδέχονταν κι οι φίλοι του. Κατάφερε κιόλας να κερδίσει, όταν ήταν μικρός, μian υποτροφία. Είχε έτσι όλα τα προσόντα να ξεχωρίσει και να διακριθεί. Μολοτούτο, μέσα στο κλίμα του ηθικού και οικονομικού φιλελευθερισμού, όπου προοριζόταν ν’ ανθίσει η νιότη του, συνάντησε άπειρες εχθρότητες κι εμπόδια, χρειάστηκε να σπαταλήσει τα καλύτερα χρόνια της ζωής του για ν’ αποφύγει παρά τρία την οριστική εξορία του στο νησί της αποτυχίας. Αλλ’ όταν, τέλος, το κατάφερε αυτό, όταν εκείνη η τρίχα τον κράτησε, όταν κοντανασάινοντας μπόρεσε να σταθεί έστω κι ένα βήμα δώθε απ’ το μοιραίο σύνορο, τότε η επιτυχία και η αναγνώριση ήρθαν πια χωρίς προσπάθεια».⁶⁸

Πριν κληθεί να ελέγξει το φράγμα, ο Βαλέρης απολάμβανε την επιτυχία του. Είχε διακριθεί ως επιστήμονας και είχε δεσμό με μια όμορφη και πλούσια γυναίκα, την Έλσα. Πλέον άνηκε σε μια κοινωνική τάξη ανώτερη από εκείνη στην οποία μεγάλωσε και ένιωθε σαν να είχε δραπετεύσει. Παρ’ όλα αυτά δεν ένιωθε ευτυχία, αλλά πίστευε ότι θα έρθει και αυτή:

«Ο Βαλέρης, ή τουλάχιστον ένα μέρος του εαυτού του, απολάμβανε, έτσι άπληστα, για κάμποσο καιρό, την ηδονή του δραπέτη. Κυκλοφορούσε ελεύθερα τώρα σε μια στολισμένη κι εύπορη πόλη, που πρωτότερα του ήταν σχεδόν άγνωστη, φορώντας τα ρούχα και τους τρόπους των κατοίκων της. Αν θα τα κατάφερνε ν’ αποχτήσει και τα ενδιαφέροντά τους, τότε... ε, τότε θα ‘χε μόνιμα πια πολιτογραφηθεί δικός της. Όμως, στο σημείο τούτο φαίνεται ότι βρισκόταν ο κόμπος. Προσπαθούσε να διατηρήσει την ηρεμία του αποφεύγοντας να κοιτάξει το δύσκολο κόμπος ή λέγοντας στον εαυτό του πως

⁶⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 67–68.

⁶⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 58.

μπορεί να ζήσει κανένας μια τρέχουσα ευτυχία, όσο είν' ακόμα νέος, χωρίς να παθιάζεται για τίποτα και χωρίς να ζητάει να συνδεθεί παραπάνου με μια κατάσταση ευνοϊκή έτσι ή αλλιώς γι' αυτόν».⁶⁹

Όλα όσα έζησε διαμόρφωσαν έναν άνθρωπο μοναχικό, όπως επιβεβαιώνεται από τους εσωτερικούς του μονολόγους. Τα προβλήματα που τον απασχολούν σπάνια τα μοιράζεται με τους γύρω του, ενώ τα περισσότερα τα κρατά αποκλειστικά για τον εαυτό του. Πολλοί τον θεωρούν ονειροπόλο:

«Πραγματικά, ο Αλέξης Βαλέρης έπεφτε τότε τότε, παράξενα από μια θετική παρατήρηση σε μian αδικαιολόγητη ονειροπόληση. Άφηνε στους άλλους την εντύπωση του ανθρώπου που ανοίγει ξαφνικά κάποια παράπλευρη πόρτα κι αποσύρεται για να υπακούσει στην ανάγκη ενός ακατανίκητου ύπνου. Δεν ήταν ο ύπνος· ήταν ο φόβος. Ονειροπολούσε το φόβο του. Κι αυτή τώρα πάλι την στιγμή κάτι τέτοιο γινόταν, ενώ το πλησίαζαν, μα χωρίς να το πλευρίσουν, το φράγμα».⁷⁰

Ωστόσο, οι κάτοικοι της Γκρίζας βλέποντάς τον έλεγαν: «Όμως έχει έναν πικρό ίσκιο αυτός ο άνθρωπος».⁷¹

Τη στιγμή που ο Βαλέρης μεταβαίνει στο φράγμα αρχίζει να έρχεται αντιμέτωπος με τον πραγματικό εαυτό του, που φαίνεται να μην ταιριάζει με τη ζωή που έχει φτιάξει και τα όσα έχει καταφέρει:

«Σε ηλικία σαράντα χρόνων ο μηχανικός Βαλέρης μπορούσε άνετα, αν και κάπως αδιάφορα στο βάθος να λογαριάζει πια τον εαυτό του “φτασμένον”. Είχε μια λαμπρή επιστημονική φήμη, αρκετά χρήματα, εκλεχτές σχέσεις. Διατηρούσε μια καλοβαλμένη έπαυλη, ένα αυτοκίνητο, μian ερωμένη. Άφηνε έτσι τα πράματα να τραβούνε το δρόμο τους, να τρέχει ο καιρός με τον καλπασμό ενός τιθασειμένου αλόγου. Χαμογελούσε ευχάριστα, όχι βέβαια από ενθουσιασμό ή ευτυχία, όμως απλά, τυπικά “ευχάριστα”. Ωστόσο η στρωτή τούτη ζωή του ‘δινε τότε τότε την πρόγευση της αληθινής ουσίας

⁶⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 59–60.

⁷⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 53.

⁷¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 29.

του κινδύνου, που την υποπτευόταν να κρύβεται εδώ μέσα στην ασφάλεια. Κάτι ανέβαλλε πάντα να σκεφτεί. Υπήρχε ένα είδος τύψη στο βάθος της ζωής του. Να, που δεν τ' απόφευγε ως το τέλος το φράγμα...». ⁷²

Ως επιστήμονας ο Βαλέρης εργάζεται εξαιρετικά συστηματικά και ερευνητικά. Ήδη από την πρώτη επίσκεψή του στο φράγμα θέτει πολύ συγκεκριμένες ερωτήσεις στους συντηρητές για τη λειτουργία του και ζητά μετρήσεις και ελέγχους. Όταν ξεσπά η έντονη καταιγίδα αγχώνεται και απαιτεί διαρκή ενημέρωση για το ύψος του νερού στο φράγμα, κρατώντας σημειώσεις. ⁷³

Ο υδρολόγος έρχεται αντιμέτωπος με τους φόβους του στο φράγμα. Πολλές φορές χάνεται στις σκέψεις του και προσπαθεί να βρει απαντήσεις στο μυαλό του, απαντήσεις που προσπαθεί να αντλήσει από το ίδιο το φράγμα:

« “Τι; Ποιον, λοιπόν, φοβάμαι;...” μουρμούρισε μέσα του. “Κι έπειτα... γιατί τόσο με τραβά αυτό που φοβάμαι; Έχει δίκιο τούτος ο άνθρωπος με τον πέτσινο σκούφο. Ο καθένας αποφεύγει σήμερα το άμεσο πλεύρισμα. Όμως εμένα αυτό μονάχα μου χρειάζεται, αυτό! Πρέπει να ακουμπήσω απάνου του, πρέπει να το βρω, πρέπει ν' αγγίξω με τα δάχτυλά μου το ρήγμα! Σίγουρα, ο πρώτος κύκλος της τιμωρίας είν' οι δυσκολίες για να το 'προσπελάσεις'. Ο δεύτερος... Μ' αν, αλήθεια, δεν υπάρχει καθόλου ρήγμα; Αν όλα είν' αβάσιμες υποψίες; Αν αυτά τα τείχη στέκουν καλά στη θέση τους; Εγώ τάχα γιατί ξεκίνησα από μίαν αντίθετη θέση;”». ⁷⁴

Ο «πρώτος κύκλος», λοιπόν, οι δυσκολίες προσπέλασης του φράγματος, ίσως είναι και οι δυσκολίες του Βαλέρη να προσεγγίσει τον βαθύτερο εαυτό του και να κατασταλάξει σε αυτό που πραγματικά εκφράζει τον χαρακτήρα και συμφωνεί με τις αξίες του.

Ο «δεύτερος κύκλος» στο έργο κλείνει με το τέλος της πολυήμερης βροχής που άντεξε το φράγμα:

⁷² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 46-47.

⁷³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 150.

⁷⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 53.

«Για πρώτη φορά χτες, όλη νύχτα, δεν είχε βρέξει. Σήμερα, μαζί με τον αλαφρύ καπνό της πίπας του ο μηχανικός αισθανόταν κάτι στην οσμή του αέρα, κάτι στο βρεγμένο φως, που απλωνόταν ολοένα και περισσότερο στη γη, κάτι σα νεύμα που του ‘λεγε τάχα: Ως εδώ! Ως εδώ, όχι παρά πέρα! Όχι τώρα... Ησύχασε!

“Φαίνεται πως θα συμπληρώθηκε κι ο δεύτερος κύκλος” σκέφτηκε παράξενα». ⁷⁵

Για τον Βαλέρη ο δεύτερος κύκλος πιθανόν είναι η συνειδητοποίηση της επίδρασης που του άσκησε το φράγμα. Η συνειδητοποίηση ότι άντεξε μια μεγάλη μάχη με τον εαυτό του και δεν παραιτήθηκε.

Ο Βαλέρης, πριν αναλάβει την εργασία στο φράγμα ήταν αποφασισμένος να αποκτήσει κοινωνική καταξίωση. Κατά τη διάρκεια, όμως, της παραμονής του εκεί, άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι η ζωή που ζούσε δεν τον αντιπροσώπευε και ότι υπήρχαν υψηλότερες αρχές και αξίες. Φτάνει στο σημείο να παραδεχτεί στον Μπεναρδή ότι δεν αγαπάει τη δουλειά του:

«-Θα ‘ταν λάθος να πιστέψεις, Μπεναρδή, πως αγαπώ τη δουλειά μου. Ο καθένας σπουδάζει αυτό που μισεί. Μ’ αυτό θέλει πρώτα να ξεμπερδεύει... (Κόμπιασε, έπειτα έκανε σα μια χειρονομία απελπισίας). Ναι, είπε. Μισούσα πάντα τους αδιαπέραστους όγκους, τα πολυάριθμα σκαλοπάτια, τα μάρμαρα και τα κιονόκρανα των μνημείων. Γι’ αυτό και τα σπούδασα. Γιατί να φτιάχνουμε κατασκευές, που να μας δείχνουν πόσο πιο φτηνοί, πόσο πιο αδύνατοι είμαστε εμείς απ’ τα έργα των χεριών μας; Γιατί να φτιάχνουμε με τα χέρια μας την απειλή μας; Κι ωστόσο, σαν κάτι άλλο να σκέφτομαι τελευταία: Πως η κάθε πέτρα, καθετί, που σηκώνεται πάνου απ’ αυτό το επίπεδο που πατάμε μπορεί τάχα να ‘ναι ένα δοκιμαστήρι, ένας τροχός για να τροχιζόμαστε. Θα ρωτήσεις, τι βγαίνει με τούτο; Πολλά είπα». ⁷⁶

Το φράγμα άσκησε τόση ψυχολογική πίεση στον ήρωα που τον έκανε να αναιρέσει ό,τι μέχρι τότε θεωρούσε αυτοσκοπό: «Ω, ναι. Το φράγμα είχε λοιπόν βαθιά τη

⁷⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 238.

⁷⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 246–247.

συνείδηση του προορισμού του! Πόσο καλά έπρεπε να το ξέρει πως είναι φράγμα, ύπαρξη μοιραία, χωριστική, για να δείχνεται, όπως δειχνόταν απόψε -πρώτη φορά απόψε- στα μάτια του μηχανικού».⁷⁷

Ο Βαλέρης ήρθε αντιμέτωπος όχι μόνο με το φράγμα, αλλά και με όσα αυτό συμβολίζει τόσο για τον ίδιο όσο και για την κοινωνία ολόκληρη:

«-Σπάστε αυτό το φράγμα! Πρόφερε καθαρά, αν και κάπως υπόκωφα. Η γνώμη μου, η πρότασή μου... Σας προτείνω ν' ανοίξετε το φράγμα με την πρωτοβουλία σας. Σπάστε το μόνοι σας, ξαναφώναξε, αφού δεν μπορούν να ελεγχθούν οι δυνάμεις του! Να, τι έχω να προτείνω. Προχωρώ με τη διαίσθησή μου και την επιστήμη, που βοηθά τη διαίσθηση... Όσο είναι καιρός, όσο έχετε στα χέρια σας την πρωτοβουλία... Αυτούς τους χάρτες που βλέπετε τους διαμόρφωσα με τρόπο που να φαίνεται καθαρά το σημείο, το πιο κατάλληλο για την τομή. Εδώ... Εδώ είν' η καρδιά του! Εδώ και το σημείο, όπου θα πρέπει να σπάσει...».⁷⁸

Ο ήρωας ξεσπά και τονίζει την ανάγκη καταστροφής του φράγματος, καθώς αυτό εγκυμονεί κινδύνους: «ο θάνατος... είναι μονάχα ένας απ' τους μηχανισμούς της πολύπλοκης παγίδας που μπορεί να κρύβεται μέσα στο φράγμα».⁷⁹

Ο Βαλέρης φαίνεται να ενδιαφέρεται για την πολιτική και θέλει να έχει καλή σχέση με την εξουσία, δεδομένου ότι δέχτηκε την πρόταση για το φράγμα που εξαρχής του δημιουργούσε δυσφορία. Ωστόσο, δεν χειραγωγείται από πολιτικά συμφέροντα και σκοπιμότητες.

«Παρουσιάζεται ως μία πολιτική και όχι ως μία “πολιτικάντικη” προσωπικότητα, δηλαδή ως ένας άνθρωπος που διατηρεί τα θετικά στοιχεία της πολιτικής και δεν έχει αλλοτριωθεί ηθικά από αυτή. Ο Βαλέρης ενδιαφέρεται για την κοινωνία ιδεολογικά αλλά και ουσιαστικά, όπως αποδεικνύεται από την ενεργή συμμετοχή του. Το πολιτικό κατεστημένο όχι μόνο δεν τον επηρεάζει αλλά το αντιμάχεται σε κάθε ευκαιρία, με όπλο την προσωπική του αξιοπρέπεια και ακεραιότητα».⁸⁰

⁷⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 24.

⁷⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 275 .

⁷⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 276.

⁸⁰ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, ό.π., σημ. 35, σ. 107.

Δεν διστάζει να παραιτηθεί τελικά από μια καριέρα που με κόπο είχε χτίσει, αλλά δεν τον αντιπροσώπευε:

«Κόντευε πια ο Ιούνιος στο τέλος του, όταν ανακοινώθηκε τούτη η απόφαση. Για το δόχτορα Βαλέρη αποτελούσε μian επίσημη καταδίκη και, δίχως άλλο, η καριέρα του θα ‘παιρνε τώρα ένα άδοξο κατήφορο. Το περίεργο ήταν πως κι ίδιος φερνόταν σα να μην καταλάβαινε τις συνέπειες. Η απάθειά του γινόταν και για τους δικούς του κύκλους ακατανόητη, αφού δεν έκαμε ούτε μian απόπειρα να υπερασπιστεί τον εαυτό του, να υποστηρίξει τις γνώμες του. Τ’ άφησε όλα μέσα στην απάθεια και τη σιωπή, σα να παραδεχόταν κι αυτός πως δεν υπήρχαν από μέρους του άλλα επιχειρήματα, πως είχε πραγματικά αποτύχει».⁸¹

Ο Βαλέρης δεν κατάφερε να συμβιβαστεί με τα πρέπει. Ένωσε να παλεύει με τον εαυτό του και να χάνει. Συνειδητοποίησε ότι όλα όσα είχε πετύχει δεν τον αντιπροσώπευαν και αποφάσισε να αναζητήσει εκ νέου τον σκοπό του, όπως φαίνεται από την απάντησή του στον Βασίλη Ρέζο: « -Ωστε... ώστε δεν είχες μήτε κι εσύ το φιλί των θεών στο μέτωπο! [...]

- Μα ‘γω θ’ ακουμπήσω όπου θα μπορούσε να ‘ναι το σημάδι του, είπε».⁸²

Μπεναρδής Χαρίτος.

Ο Μπεναρδής Χαρίτος είναι το πρόσωπο που φιλοξενεί τον Βαλέρη. Ο Μπεναρδής είναι γνωστός σε όλους και όλοι τον συνδέουν με το φράγμα, αφού είναι ο μόνος που είχε δει την περιοχή πριν το φράγμα, καθώς και το χτίσιμό του:

«Φυσικά, ήταν ο πιο παλιός κι ο πιο μεγάλος στην περιοχή. Πώς δεν το σκέφτηκαν; Κανένας άλλος δεν είχε το χτήμα και τ’ όνομα του Μπεναρδή Χαρίτου. Κανένας δεν είχε κρεμάσει την ιστορία του τόσο κοντά στο φράγμα, όσο αυτός. Ποιος άλλος λοιπόν θα μπορούσε να φιλοξενήσει ένα πρόσωπο σαν το μηχανικό, αν όχι ο Μπεναρδής Χαρίτος;».⁸³

⁸¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 279.

⁸² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 280.

⁸³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 28.

Ο Μπεναρδής Χαρίτος είναι ένας άνθρωπος κυκλοθυμικός: «Δεν μπορούσε να μαντέψει ο καθένας εύκολα τις ώρες του, το συχνό ανεβοκατέβασμα του θυμικού του από τα πιο πάνου σκαλοπάτια σ' εκείνα που τραβούν στο υπόγειο, κάτω απ' την καταπακτή της ηλικίας»,⁸⁴ δύσκολο να τον προσεγγίσουν όχι μόνο οι διάφοροι αλλά ακόμα και οι γιοι του. Είναι καχύποπτος και νομίζει ότι οι άλλοι συνωμοτούν εναντίον του.⁸⁵ Δείχνει ένας άνθρωπος σκληρός και βίαιος απέναντι στους άλλους. Συμπεριφέρεται άσχημα στους εργάτες του,⁸⁶ ακόμα και απέναντι στα ζώα.⁸⁷ Ο ίδιος είχε ασκήσει βία στο παρελθόν απέναντι στη μητέρα της Μάγδας και της Μαρίνας, γεγονός που ευθύνεται και για την αλαλία της δεύτερης.⁸⁸

Όταν η μητέρα των κοριτσιών πέθανε, κράτησε κοντά του τις κόρες της. Με τη Μάγδα έπαψε να έχει επικοινωνία μετά τον γάμο της με τον αντιπαθή σ' αυτόν χημικό Πατσούρα. Όμως, τη Μαρίνα δεν ήθελε να τη χάσει από κοντά του, γι' αυτό και δεν άφηνε κανέναν να την πάρει από το σπίτι του, αφού όλους τους θεωρούσε απειλή για την κοπέλα. Αν και της συμπεριφερόταν απότομα, βίωνε έντονο πόθο για αυτήν, τον οποίο της τον εξέφρασε μέσα σε ένα παραλήρημα στο θερμοκήπιο:

«Α, εδώ βρίσκεσαι κι εσύ; Εσένα γύρευα... Εσένα τι άλλο; Όμορφη Μαρίνα! Τυράγνια εσύ της ψυχής μου, ως πότε να υπομένω; Έλα... Έλα κοντύτερα! [...] Αχ, καίγουμε... Γιατί να σε χαρίσω σε ξένα χέρια; Ποιος θα ρουφήξει τη δροσιά απ' τα χείλη σου και ποιος το γάλα απ' το βυζί σου; Μαρίνα, ψυχοκόρη μου! Κόρη της γυναίκας που με καταράστηκε. Εκείνη την απόδιωξα με το καμτσίκι, και το καμτσίκι γυρίζει τώρα κατά πάνου μου... Στάσου! Δεν έχω πια ψυχή να δώσω στο Θεό, ούτε κι όνομα ν' αφήσω στους δικούς μου, δε με γνοιάζει για τίποτα... Ράγισα πια, δε με γνοιάζει! Δεν είμαι άλλο από λάσπη... Λάσπη! Λάσπη! Τρεχάτε, λοιπόν! Έσπασε το φράγμα κι όλα ξαναγίνονται λάσπη, τι περιμένετε».⁸⁹

⁸⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 160.

⁸⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 130.

⁸⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 134.

⁸⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 133.

⁸⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 165–166.

⁸⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 173.

Η τελευταία αυτή φράση του Μπεναρδή θα μπορούσε να λειτουργήσει για τον αναγνώστη ως σύνδεσμος του ήρωα με το φράγμα. Ο ήρωας φαίνεται σκληρός και κανένας δεν μπορεί να του εναντιωθεί. Έχει, ωστόσο, μια κρυφή, βουβή αδυναμία, τη Μαρίνα, η οποία και έμμεσα –καθώς τα φυτά του θερμοκηπίου φυτεύονται από εκείνη– θα τον οδηγήσει στον θάνατο. Ένας θάνατος που θα ξεκινήσει από ένα τσίμπημα από κάκτο και θα καταλήξει στην καρδιά του: «Οι κιτρινοπράσινες βελόνες του κάκτου περονιάζουν, ως το κόκαλο, τη μεθυσμένη παλάμη. Ο πόνος χιμά στην καρδιά».⁹⁰

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με το φράγμα. Στέκει επιβλητικό στην πόλη, ανίκητο από τις εξωτερικές συνθήκες. Φαίνεται, όμως, ότι έχει μια αδυναμία, επίσης κρυφή, αφού ούτε ο φημισμένος υδρολόγος Βαλέρης δεν μπορεί να την εντοπίσει. Μια αδυναμία που κάποια στιγμή λογικά θα κοστίσει την κατάρρευσή του. Η ιστορία του Μπεναρδή Χαρίτου, λοιπόν, ίσως λειτουργεί και σαν προσήμανση για το αβέβαιο μέλλον του φράγματος.

Η σύνδεση του Μπεναρδή με το φράγμα προβληματίσε ιδιαίτερα και τον Βαλέρη. Ένωθε ότι ο Μπεναρδής γνώριζε κάτι παραπάνω για το φράγμα και έμοιαζε συνυφασμένος με αυτό:

«Αυτός ο γέρος, [...], στάθηκε ένα μέρος απ' το θέμα του, ένα πολύ μεγάλο μέρος... Η Γκριζα σα να κατάντησε ακόμα πιο επίπεδη, τώρα που δε βρίσκεται πια όρθιος εκείνος. Γιατί τα πόδια του, μαθημένα καθώς ήταν στο έδαφος της, λες κι ήξεραν πούθε αρχίζει η λάσπη κάτω απ' τη στραγγισμένη της επιφάνεια. Και τα μάτια του ήταν τα μόνα μάτια που είχαν δει το υλικό, είχαν δει στην πράξη το σχέδιο να γίνεται φράγμα. Ως την ύστερη στιγμή είχε σταθεί πάνου απ' το μοναδικό ανοιχτό του μάτι. Κι απόψε το νιώθει πάλι σα να τριγυρνά εδώ, γύρω απ' τη λάμπα, στα χειρόγραφα με τους κοκκινισμένους αριθμούς... “Ουδέ ρωγμαί δηλωτικά στατικής ανεπαρκείας!” διαβάξει. Μια άξαφνη σκέψη: “Καμιά φορά, αυτό που σώζει ίσα ίσα ένα φράγμα είναι κάποια ρωγμή στην κατάλληλη ώρα. Η περίπτωση του Μπεναρδή Χαρίτου δηλαδή... Δηλαδή...”

-Ω γέρο, ψιθύρισε ακατάληπτα, πού μ' οδηγάς;».⁹¹

⁹⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 174–175.

⁹¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 257.

Ο Βαλέρης, σίγουρος ότι ο Μπεναρδής ξέρει την αλήθεια για το φράγμα, τον πιέζει πριν πεθάνει να του πει την αλήθεια γι' αυτό. Η εξομολόγηση στην οποία προχωρά ο Μπεναρδής προωθεί την πλοκή της αφήγησης:

«Γέρο, ούτ' εσύ ως τώρα δε μίλησες καθαρά! Όσα είπες, τα 'πες για να κρυφτείς. Μα δε θα σ' αφήσω να πεθάνεις έτσι, δε θα σ' αφήσω να ξεφύγεις χωρίς να βγάλεις το μυστικό σου... το μυστικό μου... Όχι, γέρο! Μου χρωστάς, μου χρωστάτε όλοι σας, λέω –εσείς που βρισκόσαστε πιο κοντά στο σύνορο.[...]

-Ανυπόμονος που είσαι! Άκουσε τον Μπεναρδή να λέει, σα να 'χε απ' τη σιωπή και τη σκεφτική έκφραση του μηχανικού καταλάβει ποια λόγια τριγύριζαν στο μυαλό του. Μη φοβάσαι, θα προλάβω... Έχουμε να πούμε κάμποσα. Μα να σε ρωτήσω πρώτα για το φράγμα. Θυμάσαι “Η κρίση είναι πιο πάνου κι απ' το θάνατο”, είπες κάποτε. Ε, είχες δίκιο. Κι εγώ πάλι σου είπα: “Θ' ανθέξει! Θ' ανθέξει το φράγμα!” Δε βγήκα ψεύτης. Οι μέρες καθαρίζουν. Μεγάλη υπόθεση, μηχανικέ, αυτή που καταπιάστηκες! Θα ξεμπλέξεις τάχα καμιά μέρα;».⁹²

Με τη τελευταία ερώτηση ο Μπεναρδής φέρνει για ακόμα μια φορά τον Βαλέρη αντιμέτωπο με τον εαυτό του και λειτουργεί ίσως και ως μια ακόμα ώθηση για τον τελευταίο να φωνάζει την καταστροφή του.

Ο Χαρίτος Μπεναρδής, λοιπόν, φαίνεται να μην αποτελεί έναν τυχαίο ήρωα. Αποτελεί, ίσως, την προσωποποίηση του φράγματος.

Μαρίνα.

Η Μαρίνα είναι ένα πρόσωπο βουβό, που αποκτά φωνή μέσα από τον αφηγητή. Η Μαρίνα έχασε τη φωνή της μετά από την εικόνα που είδε, τον Μπεναρδή να χτυπά τη μητέρα της. Πρόκειται για μια ευαίσθητη ψυχή, σε πλήρη αντιδιαστολή όχι μόνο με τον Μπεναρδή, αλλά και με την αδελφή της, τη Μάγδα. Η Μαρίνα είναι η αδυναμία του φαινομενικά άθικτου Μπεναρδή. Σκιαγραφείται ως ένα πρόσωπο αγνό, που διαφέρει από όλους τους άλλους. Η κοπέλα υπομένει σιωπηλά τη σκληρή συμπεριφορά του Χαρίτου και βρίσκει διέξοδο στο θερμοκήπιο. Εκεί καλλιεργεί με φροντίδα λουλούδια με χρώματα, δημιουργώντας τον δικό της παράδεισο.

⁹² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 245–246.

Στον Χαρίτο γεννιέται έντονη ερωτική επιθυμία για τη νεαρή κοπέλα, συναίσθημα που του δημιουργεί ενοχές και ντροπή, καθώς η κοπέλα είναι αθώα:

« “Ωσπου να πεθάνω!” ξανάλεγε μέσα του ο Μπεναρδής, κι έκλεινε σφιχτά τα μάτια. “Θα πάω να βρω την άγια ψυχή της γυναίκας μου”, συλλογιόταν. “Κι όταν εκείνη θα με καλωσορίζει, μόλις αγγίζει το άσαρκο χέρι μου με το χέρι της εγώ κιόλας στο σάπιο κρανίο μου θα ξέρω πως ποτέ της δε στάθηκε τόσο νέα, τόσο όμορφη και καλοφτιαγμένη η γυναίκα μου, σαν τη Μαρίνα! Ε, λοιπόν τότε, δε θα σηκώσω τα μάτια να τη δω. Κι έπειτα, τι θα ‘ναι τα μάτια μου; Δυο άδειες τρύπες! Ενώ αυτά που κοιτάζω τώρα την ψυχοκόρη μας, έχουνε σπίθα μέσα τους –μια σπίθα που μου καίει τις κόχες”. Έκλεινε σφιχτά τα μάτια και συλλογιόταν, ενώ το δύστυχο κορίτσι τα είχε απ’ την άλλη μεριά χαμένα». ⁹³

Η Μαρίνα παρουσιάζεται ευαίσθητη, εύθραυστη, ήσυχη, μοναχική. Με την εξαιρετική ομορφιά της ξυπνά άθελά της τον πόθο των ανδρών. Ο Βαλέρης, όμως, δεν στέκεται στην ομορφιά της κοπέλας. Η κοπέλα ασκεί μια μεταφυσική επίδραση στον ήρωα, καθώς αισθάνεται ότι εκείνη γνωρίζει πολλά και έχει σημαντικό ρόλο, ενώ είναι το πρόσωπο που –στα μάτια του υδρολόγου- λειτουργεί σαν προάγγελος του θανάτου του Μπεναρδή Χαρίτου:

«Άξαφνα, κάποιο μεσημέρι, ήρθε να του παρασταθεί στο τραπέζι η ψυχοκόρη του Μαρίνα. Βαστούσε ένα χνουδωτό καναρίνι στο γυμνό της μπράτσο, και τα μελιά μάτια της το ‘δείχναν... Ω, σίγουρα, ο ίσκιος του γέρου δε θα ξαναμαύριζε πια εδώ τους τοίχους! Σίγουρα που το ‘ξερε η ψυχοκόρη κι ερχόταν τώρα στην αίθουσα με τις χαλκογραφίες να του δώσει είδηση. Σίγουρα θα το ‘ξεραν κι εκείνοι που είχαν παρατήσει τ’ αμαξάκι του κάτω από το σάβανο του βραγμένου μουσαμά...». ⁹⁴

«Η Μαρίνα αποτελεί το σύμβολο του γκρεμίσματος. Η επιθυμία που γεννά θα οδηγήσει στην κατάρριψη των κατεστημένων, στο γκρέμισμα για την προσέγγιση του ιδανικού, της ομορφιάς, του επιθυμητού, της άνοιξης». ⁹⁵ Είναι η ήρεμη δύναμη που καταφέρνει να υπερνικήσει όλα τα φράγματα της κοινωνίας.

⁹³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 161.

⁹⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 241.

⁹⁵ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, ό.π., σημ. 35, σ. 113.

Βασίλης Ρέζος.

Ο Βασίλης Ρέζος είναι ακόμα ένας ήρωας που έρχεται αντιμέτωπος με τον εαυτό του. Παλεύει ανάμεσα στην κοινωνική καταξίωση και τον αντισυμβατικό χαρακτήρα του. «Αντιμετωπίζει μία υπαρξιακή πάλη, η οποία διαδραματίζεται και αυτή αφηγηματικά στο παρελθόν, στο παρόν και στο ενδεχόμενο μέλλον».⁹⁶ Προσπαθεί να βρει τη θέση του, και γι' αυτό δέχεται την πρόταση του Βαλέρη να συνεργαστούν.

Ο Ρέζος είναι ένας σύνδεσμος με το παρελθόν του Βαλέρη. Ως φίλος του μικρότερου αδερφού του υδρολόγου, είχε γνωρίσει τον Βαλέρη στο παρελθόν και τον σεβόταν:

«-Τελειώνετε κείνη την εποχή το Πολυτεχνείο... Μάλιστα λιγάκι σας φοβόμαστε. Δηλαδή... όχι καθαυτό εσάς τον ίδιο..., μόνο τις τρομερές, όπως μας τις έλεγαν, σπουδές σας. Όταν αντικρίζαμε φως στην τζαμωτή πόρτα του χολ, καταλαβαίναμε πως θα 'χατε πια γυρίσει απ' έξω και πως θ' άρχιζε η μελέτη, τότε χαμηλώναμε τη φωνή μας... [...] Μα τι καθαρές γραμμές, τι συνδυασμοί υπολογισμένοι! Μας φαινόταν παράξενο ένας άνθρωπος να μελετάει τάχα ολάκερη νύχτα για να τραβήξει το πρωί μονάχα μια σωστή γραμμή με το χάρακα».⁹⁷

Ο Βασίλης Ρέζος είχε σπουδάσει σχεδιαστής. Είχε ταλέντο και μάλιστα μια θεία του τού είχε πει ότι έχει το φιλί των θεών στο μέτωπο και ότι θα γίνει ζωγράφος.⁹⁸ Τα λόγια αυτά είχαν γεμίσει με όνειρα και αυτοπεποίθηση τον ήρωα για ένα λαμπρό μέλλον. Όμως, η συνέχεια της ζωής του δεν ήταν το ίδιο αισιόδοξη. Ο ίδιος σπούδασε σχεδιαστής, ωστόσο δεν φαίνεται να τον γέμιζε αυτό. Ένιωθε να κυριεύεται από μια «χαοτική ελευθερία»⁹⁹ και δυσκολευόταν να ακολουθήσει κανόνες. Είχε μάθει την τέχνη του τατουάζ σε ένα ταξίδι του και αυτό ήταν το μόνο που του κέντριζε το ενδιαφέρον. Περνούσε τη ζωή του χωρίς σκοπό, περιπλανώμενος σε διάφορα μέρη, ενώ πολλές φορές δεν είχε τα απαραίτητα να βιοποριστεί.

⁹⁶ Αθανασία Ι. Μεϊντάση, ό.π., σ. 114.

⁹⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 91.

⁹⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 197.

⁹⁹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 195.

Όταν του προτάθηκε από τον Βαλέρη ο σχεδιασμός του φράγματος, ο Ρέζος αποποιήθηκε την ιδιότητα του καλλιτέχνη και δήλωσε απλός σχεδιαστής. Δέχτηκε να δουλέψει στο φράγμα, βλέποντάς το ως μια ευκαιρία να βγάλει χρήματα. Ωστόσο, σχεδόν αμέσως ένιωσε πίεση και άγχος για το έργο που αναλάμβανε και ζήτησε από τον Βαλέρη μια τελευταία βραδιά ελευθερίας: «Αύριο κιόλας μπορεί ν' αρχίσω, αρκεί να κανονίσεις εσύ το συνεργείο. Μ' απόψε άσε με λεύτερο... Άσε με τώρα, γεια σου!».¹⁰⁰

Ένας άνθρωπος που παλεύει, λοιπόν, με τον εαυτό του και τα πρέπει της κοινωνίας είναι ο Ρέζος. Ένας άνθρωπος που ξεκίνησε με όνειρα που, όμως, τα φράγματα που έθετε η κοινωνία της εποχής του δεν του επέτρεψαν να βρει τη θέση του στον κόσμο.

Επιθεωρητής Αντρέας Φλωριάς.

Ο Αντρέας Φλωριάς περιγράφεται ως ένα πρόσωπο ήσυχο, μοναχικό που στο κέντρο του κόσμου του βρίσκεται η δουλειά του.

Ο επιθεωρητής Αντρέας Φλωριάς εκπροσωπεί το κράτος. Λειτουργεί, ίσως, ως μια εικόνα του ίδιου του συστήματος. Ο επιθεωρητής για πολλούς κρυβόταν πίσω από το πρόβλημα της ακοής του, υποστηρίζοντας τα συμφέροντα του κράτους:

«Αν από μέρους τώρα της κατώτερης πνευματικά κατηγορίας των υπαλλήλων μικρού βαθμού, [...] γύρευε κανένας μια γνώμη για τούτη τη λυπηρή πάθηση του επιθεωρητή, σίγουρα θα μάθαινε τα πιο αλλόκοτα πράγματα. Γιατί θα σου διηγόνταν άξαφνα, ότι ο προϊστάμενος άλλοτε δίνει πραγματικά την εντύπωση ενός δυστυχισμένου κουφού, που αγωνίζεται να καταλάβει τι του ζητάς (όταν του ζητάς άδεια, υποστήριξη στο συμβούλιο για προαγωγές ή τις μεταθέσεις ή να υπογράψει έγγραφα μ' επείγοντα χαρακτηριστήρα) κι άλλοτε πάλι φανερώνει μια τόσο τρομερή αντίληψη κι ευαισθησία, τόσο απεγνωσμένα ζωγραφίζεται στο πρόσωπό του η έκφραση του ανθρώπου που αμύνεται για την υγεία του, ώστε σε υποχρεώνει να καταπιείς, που λέει ο λόγος, την ίδια τη γλώσσα σου, για να μην τον πληγώσει ο θόρυβός της. Το προλεταριάτο των γραφιάδων και των γραμματικών βρισκόταν έτσι σε ριζική διάσταση με κάθε ιατρική άποψη. Όχι,

¹⁰⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 126.

λοιπόν, δε συμφωνούσαν καθόλου ετούτοι ότι υπήρχε βλάβη στο λαβύρινθο, στο τύμπανο ή στο ακουστικό νεύρο του προϊσταμένου τους. Δεν ήταν, κατά τη γνώμη τους, μια πάθηση των αυτιών, ήταν ένα διοικητικό σύστημα!». ¹⁰¹

Ο Αντρέας Φλωριάς, λοιπόν, είναι το σύστημα που επιλέγει να ακούσει μόνο όσα εξυπηρετούν τα συμφέροντά του, που ενδιαφέρεται για την προσωπική του ανέλιξη και τη σιγουριά της θέσης του. Όταν ενημερώνεται από τον Βαλέρη για την κατάσταση του φράγματος η πρώτη του αντίδραση είναι να δηλώσει άγνοια για ένα «κλειστό ζήτημα», ¹⁰² ενώ αρνείται να αναζητήσει τα αρχικά σχέδια του φράγματος, παρά τις έντονες προειδοποιήσεις του Βαλέρη, υποστηρίζοντας ότι χάθηκαν. Είναι πιθανό να ήθελε με τη στάση του αυτή να προστατεύσει το κράτος. Ωστόσο, το μικρόβιο της ανησυχίας για το μέλλον του φράγματος είχε προσβάλει πλέον τον επιθεωρητή και έψαξε για τα σχέδια. Όταν τα βρήκε στο παλιό διοικητήριο αποφάσισε να τα κάψει. Σκοπός του ίσως ήταν να προστατεύσει τα συμφέροντα της εξουσίας -που για χρόνια υπηρετούσε- θυσιάζοντας εντέλει ακόμα και τη ζωή του. ¹⁰³

Η πράξη αυτή του επιθεωρητή θα μπορούσε να αποτελεί και μια απόδειξη ότι πράγματι, ήδη στα πρωταρχικά σχέδια του φράγματος, υπήρχε ένα πρόβλημα που, όμως, αποσιωπήθηκε για την εξυπηρέτηση οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων.

Οι υπόλοιποι ήρωες.

Οι υπόλοιποι ήρωες που παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα συμπληρώνουν την εικόνα της κοινωνίας που επιχειρεί να δείξει ο συγγραφέας. Η Έλσα, η γυναίκα με την οποία διατηρεί σχέση ο Βαλέρης, αντιπροσωπεύει την καλή κοινωνία. Απόμακρη και λιγομίλητη που δεν βρίσκει ενδιαφέρον σε τίποτα και η οποία στα δεκάξι της χρόνια γνώρισε την απόρριψη από τον πατέρα της. Ο Πατσούρας, ο χημικός που αδιαφορεί για τις επαγγελματικές υποχρεώσεις του, είναι αλκοολικός και μαζί με την Μάγδα –τη σύζυγό του και αδερφή της Μαρίνας- δημιουργούν μια πολύτεκνη οικογένεια. Η Μάγδα είναι μια γυναίκα αφιερωμένη στην οικογένεια που ανέχεται τη συμπεριφορά του άντρα της και έχει μάθει απλά να τον υπηρετεί και να μεγαλώνει τα παιδιά της.

¹⁰¹ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 104–105.

¹⁰² Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 115.

¹⁰³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 225.

Τέλος, αξίζει να γίνει μια αναφορά στο σύνολο των κατοίκων της Γκρίζας. Οι άνθρωποι αυτοί έχουν ταυτίσει την ύπαρξή τους με το φράγμα. Ο αφηγητής παρομοιάζει τη Γκρίζα με «στρατόπεδο»¹⁰⁴ και τους κατοίκους της με «ακρίτες»,¹⁰⁵ οι οποίοι ήταν «άνθρωποι σε υπηρεσία ή άμεση εξάρτηση απ' το φράγμα, εξοικειωμένοι με τον οπλισμό του».¹⁰⁶ Ωστόσο, οι ίδιοι, καθώς είχαν αφιερώσει τη ζωή τους στο φράγμα και όλη η καθημερινότητά τους σκεπαζόταν από τον ίσκιο του, απέφευγαν να μιλήσουν γι' αυτό. Σώπαιναν ακόμα και μπροστά στις φήμες για την κατάσταση του φράγματος, σαν να αρνούσαν ότι το φράγμα θα μπορούσε ποτέ να έχει πρόβλημα.¹⁰⁷

Κατά τη διάρκεια των βροχερών ημερών στη Γκρίζα έγινε και η ζωή των κατοίκων της μουντή. Όλη την ημέρα ένιωθαν την υγρασία στο κορμί τους και άρχισαν να προβληματίζονται για την κατάσταση του φράγματος, κατηγορώντας τον Βαλέρη ότι τους αναστάτωσε. Η στάση τους αυτή δείχνει πόσο δυνατή είναι η δύναμη της συνήθειας στον άνθρωπο, αφού θέλουν να αποφύγουν την όποια αλλαγή, ακόμα και μιας ζωής μουντής που μάλιστα ενέχει κινδύνους -σε περίπτωση που πράγματι υπήρχε πρόβλημα στο φράγμα. Επέμεναν ότι το φράγμα θα αντέξει την καταρρακτώδη βροχή και αρνούσαν να το εγκαταλείψουν:

«“Όχι”, έλεγαν. “Αντέχει, αντέχει κι απόψε!” Ξημέρωνε έπειτα. “Να το πάλι μπροστά μας! Ως το βράδυ θα το βλέπουμε... Ως το βράδυ μάς δίνει ακόμα μιαν ολάκερη μέρα. Μια μέρα απaráλλαχτη με τη χθεσινή”.

(Κύριε, Κύριε! Ας είναι να βλέπουμε πάντα εκείνο που υπηρετούμε. Κι αν υπάρχουν προθεσμίες για το καθετί, ας βρίσκονται πάντα οι προθεσμίες σου στο φως. Όχι για να γνωρίζουμε, μα για να μπορούμε έτσι πιο σταθερά, πιο σίγουρα να αγνοούμε!))».¹⁰⁸

Όταν πια παρουσιάστηκε νερό στην πίσω πλευρά του φράγματος, έπαψαν να εθελουφλούν. Κυριεύτηκαν από πανικό και σταδιακά εκκένωσαν την πόλη. Είναι η στιγμή που αποτυπώνεται στο μυθιστόρημα «η αδυναμία του ανθρώπου μπροστά στη

¹⁰⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 84.

¹⁰⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 84.

¹⁰⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 84.

¹⁰⁷ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 87.

¹⁰⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 235.

μοίρα του. Αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας είναι η παράλογη εξέγερση και υστερική διαφυγή». ¹⁰⁹ Όμως, αφού τελείωσε η βροχή και αποδείχτηκε ότι το φράγμα άντεξε, επέλεξαν να επιστρέψουν στη ζωή που είχαν συνηθίσει.

Ο κάθε ήρωας έχει να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές του συγκρούσεις. Όλοι παρουσιάζονται να έχουν αλλοτριωθεί από το παρελθόν τους και να έχουν συμβιβαστεί με την τρέχουσα κοινωνική κατάσταση. Οι ήρωες λειτουργούν ως σύμβολα, όπως έχει επισημάνει και ο Αιμ. Χαρμούζιος στο εισαγωγικό του σημείωμα που παρατίθεται στο βιβλίο *Το Φράγμα*:

«Αναντίρρητα οι προθέσεις του συγγραφέως εκινήθηκαν περισσότερο επάνω στη γραμμή του συμβόλου χωρίς, όμως, με τούτο να παραμεληθεί η πειστικότητα των καταστάσεων. Οι άνθρωποι δεν είναι μόνο φορείς ιδεών ή συμβατικές μορφές για να υπηρετήσουν τις αξιώσεις της συμβολικής δομής του μύθου. Είναι, αντιθέτως – πλην ίσως ωρισμένων αχνά σκιαγραφημένων τύπων – άνθρωποι ζωντανοί, με αντιδράσεις απολύτως προσαρμοσμένες στις εκάστοτε αξιώσεις της ρεαλιστικής περιγραφής, και από την πλευρά της ιθαγένειάς των δεν δυσκολευόμαστε να τους αναγνωρίσουμε για δικούς μας. Ο τρόπος που μιλούν, ο τρόπος που σκέπτονται, οι αντιδράσεις των μαρτυρούν τον ελληνικό χαρακτήρα, χωρίς με τούτο να σημαίνει η ψυχολογία άλλων ανθρώπων, που ανήκουν σ' άλλα περιβάλλοντα, θα ήταν αισθητά διαφορετική. Και αυτό ακριβώς χαρακτηρίζει την ψυχολογική καθολικότητα του μυθιστορήματος. Η εθνική ιδιομορφία δεν ματαιώνει την ιδιότητά των ως καθολικών αντιπροσωπευτικών μονάδων μέσα στο σύγχρονο κόσμο, αλλά και δεν αποπνίγεται σε τρόπο που ν' αφήνει την ιθαγένεια του μυθιστορήματος έκθετη. Η εθνική γραφικότητα, δηλαδή, διατηρείται μ' όλη τη γενικότητα των ιδεολογικών στόχων». ¹¹⁰

Οι κάτοικοι της Γκρίζας έβλεπαν το φράγμα ως μέσο για την επιβίωσή τους, αφού πολλοί δούλευαν εξαιτίας της ύπαρξής του. Για τους βασικούς ήρωες, όμως, το φράγμα αποτέλεσε το σημείο συνάντησης και σύγκρουσης με τον βαθύτερο εαυτό τους. Λειτουργήσε ως καταλύτης για τον επαναπροσδιορισμό τους.

¹⁰⁹ Βούλα Ποσάντζη, «Η πεζογραφία του Σπύρου Πλασκοβίτη. Μια προσέγγιση», *Παρουσία*, τχ. 6, ΕΚΠΑ, 1987, σ. 425.

¹¹⁰ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ *ΤΟ ΦΡΑΓΜΑ*.

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και Ιδεολογικές δομές του *Φράγματος*.

Το μυθιστόρημα του Σπύρου Πλασκοβίτη *Το Φράγμα* κυκλοφόρησε το 1960 και όπως ο ίδιος επισημαίνει στον πρόλογο «πατρίδα αυτού του βιβλίου είν' ο καιρός που γράφτηκε».¹¹¹ Ο καιρός συγγραφής προσδιορίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Μια δεκαετία που αποτέλεσε σημείο αναφοράς τόσο για την παγκόσμια όσο και για την εθνική ιστορία, καθώς μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945), αλλά και του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα (1946-1949) ακολούθησε μια άλλη όψη του πολέμου, ο Ψυχρός Πόλεμος (1944-1990). Προτού, λοιπόν, επιχειρηθεί μια ερμηνευτική προσέγγιση του μυθιστορήματος του Πλασκοβίτη, κρίνεται αναγκαία μια επισκόπηση των καίριων γεγονότων της δεκαετίας του 1950 τα οποία φαίνεται να επηρέασαν τον συγγραφέα στο έργο του.

α. Διεθνείς πολιτικές εξελίξεις μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Το 1944 είχε αρχίσει να διαφαίνεται η ήττα της ναζιστικής Γερμανίας. Οι ηγέτες της Αγγλίας και της Σοβιετικής Ένωσης, ο Τσόρτσιλ και ο Στάλιν αντίστοιχα, προχώρησαν σε μια ιδιότυπη συμφωνία. Η «συμφωνία των ποσοστών», όπως έμεινε γνωστή στην ιστορία, πραγματοποιήθηκε στο Κρεμλίνο τον Οκτώβριο του 1944 και με αυτή καθορίζονταν οι ζώνες επιρροής της Αγγλίας και της Σοβιετικής Ένωσης στις χώρες της Ευρώπης πάνω σε ένα κομμάτι χαρτί. Μέσα από μαρτυρία του ίδιου του Ουίνστον Τσόρτσιλ γίνονται γνωστές σημαντικές λεπτομέρειες της συνάντησης:

«Φτάσαμε στη Μόσχα [...] Και είπα “ας ρυθμίσουμε τις υποθέσεις μας στα Βαλκάνια. Έχουμε συμφέροντα, αποστολές και πράκτορες εκεί [...] Όσον αφορά τη Βρετανία και τη Ρωσία, τι θα λέγατε να έχετε 90% κυριαρχίας στη Ρουμανία, 90% κυριαρχίας για εμάς στην Ελλάδα και 50-50% στη Γιουγκοσλαβία;” [...] Ενώ αυτό μεταφραζόταν, το έγγραφα σε μισό φύλλο χαρτιού [...] Το προώθησα στον Στάλιν, ο οποίος είχε ακούσει στο μεταξύ τη μετάφραση. Υπήρξε μια μικρή παύση. Εν συνεχεία, πήρε το μπλε στιλό του και έκανε ένα μεγάλο σημείο στίξης στο χαρτί, και μας το επέστρεψε [...] Εν τέλει

¹¹¹ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σ. 17.

είπα: “Δεν θα θεωρείτο μάλλον κυνικό αν φαινόταν ότι ρυθμίσαμε αυτές τις υποθέσεις, τόσο σημαντικές για τη μοίρα εκατομμυρίων ανθρώπων, με έναν τόσο πρόχειρο τρόπο; Ας κάψουμε το έγγραφο”. “Όχι, κρατήστε το” απάντησε ο Στάλιν». ¹¹²

Παράλληλα, οι δύο πλευρές συζήτησαν και για πολιτικά ζητήματα σχετικά με το μεταπολεμικό καθεστώς στη Γερμανία, την Ιταλία, τα Στενά των Δαρδανελίων, τα Βαλκάνια και την Ελλάδα. ¹¹³ Προτού, όμως, οριστικοποιηθεί η συμφωνία ο Ρούσβελτ έστειλε ένα τηλεγράφημα με το οποίο ζητούσε αφενός την παρουσία παρατηρητή από τις Η.Π.Α., του Αμερικανού πρεσβευτή Χάρριμαν, στις συζητήσεις σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης, και αφετέρου οι οποιοσδήποτε αποφάσεις να έχουν χαρακτήρα εισηγητικό. ¹¹⁴ Έτσι, έγινε φανερή η επιθυμία των Η.Π.Α. να εμπλακούν.

Πράγματι, η «συμφωνία των ποσοστών» ουσιαστικά δεν επισημοποιήθηκε ποτέ. Από την πλευρά του Στάλιν θεωρούνταν ως ένα προκαταρκτικό σχέδιο διανομής των ζωνών επιρροής. ¹¹⁵

Τον Φεβρουάριο του 1945 πραγματοποιείται στη χερσόνησο της Κριμαίας η Διάσκεψη της Γιάλτας. Σε αυτή συμμετείχαν και οι τρεις μεγάλοι ηγέτες και έγιναν εμφανέστερες οι μεταξύ τους διαφορές. Τον Στάλιν τον ενδιέφερε ο έλεγχος της Ανατολικής Ευρώπης, κυρίως της Πολωνίας, ενώ ο Τσόρτσιλ επιθυμούσε την ελεύθερη διακυβέρνηση της Πολωνίας, όπως και την ενίσχυση της θέσης της Γαλλίας. Ο Ρούσβελτ ήθελε παγκόσμια ειρήνη με τη δημιουργία ενός μεταπολεμικού οργανισμού, καθώς και να κερδίσει τη σύμπραξη του Στάλιν στον πόλεμο απέναντι στην Ιαπωνία. Συζητήθηκαν, επίσης, στρατιωτικά θέματα, οι ζώνες κατοχής στις οποίες θα μοιράζονταν η Γερμανία μετά την ήττα της και η πολεμική αποζημίωση που θα έπρεπε να καταβάλει η Γερμανία, όπως και το ζήτημα των αιχμαλώτων. Αν και αντικομμουνιστής, ο Τσόρτσιλ υποχώρησε σε πολλές από τις απαιτήσεις του Στάλιν. Την περίοδο εκείνη οι επιτυχίες του Κόκκινου Στρατού στο Ανατολικό Μέτωπο ήταν συνεχόμενες, ενώ οι Σύμμαχοι είχαν

¹¹² <https://www.tovima.gr/2020/08/07/politics/etsi-moirasan-tin-eyropi-tsortsil-kai-stalin/> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

¹¹³ <https://www.tovima.gr/2020/08/07/politics/etsi-moirasan-tin-eyropi-tsortsil-kai-stalin/> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

¹¹⁴ <https://www.tovima.gr/2020/08/07/politics/etsi-moirasan-tin-eyropi-tsortsil-kai-stalin/> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

¹¹⁵ <https://www.tovima.gr/2020/08/07/politics/etsi-moirasan-tin-eyropi-tsortsil-kai-stalin/> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

ηττηθεί στην επίθεση των Αρδεννών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Στάλιν να έχει πλεονέκτημα στις διαπραγματεύσεις με τους άλλους δύο ηγέτες.¹¹⁶

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και πιο συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 1946, ο Τσόρτσιλ σε διάλεξή του στο Κολέγιο Ουεστμίνστερ στο Φούλτον του Μισούρι χρησιμοποίησε τον όρο «σιδηρούν παραπέτασμα» προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση που είχε επικρατήσει στην Ευρώπη μεταπολεμικά:

«Από το Στετίν στη Βαλτική μέχρι την Τεργέστη στην Αδριατική, ένα σιδηρούν παραπέτασμα έχει χωρίσει την [ευρωπαϊκή] ήπειρο. Πίσω από αυτήν τη γραμμή βρίσκονται οι πρωτεύουσες των παλαιών κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Βαρσοβία, Βερολίνο, Πράγα, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βελιγράδι, Βουκουρέστι και Σόφια· όλες αυτές οι διάσημες πόλεις και οι πληθυσμοί γύρω τους βρίσκονται εντός αυτού που πρέπει να ονομάσω σοβιετική σφαίρα και υπόκεινται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο όχι μόνο στη σοβιετική επιρροή αλλά και σε έναν πολύ μεγάλο και, σε μερικές περιπτώσεις, αυξανόμενο έλεγχο από τη Μόσχα».¹¹⁷

Με την απάντηση του Στάλιν φάνηκε ότι οι δυο ηγέτες βρίσκονταν σε αντιπαράθεση και ότι ήδη είχε αρχίσει ο Ψυχρός Πόλεμος (1944 – 1990):

«Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη προσπάθεια για να καταδείξει κανείς ότι ο κύριος Τσόρτσιλ κοφτά και άκομψα συκοφαντεί τη Μόσχα και τα κράτη που συνορεύουν με τη Σοβιετική Ένωση».¹¹⁸

Ο Ψυχρός Πόλεμος «θεωρείτο ως η σύγκρουση δύο ισχυρών πολιτικών και στρατιωτικών μπλοκ: της δημοκρατικής καπιταλιστικής Δύσης και της απολυταρχικής

¹¹⁶ Η διάσκεψη της Γιάλτας • Fractal (fractalart.gr) (τελευταία προσπέλαση στις 12/3/2023).

¹¹⁷ Neven Budak and Alexei Kalionski (επιμέλεια πρωτοτύπου), *Εγχειρίδια πηγών για τη διδασκαλία της σύγχρονης ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Τόμος 1. Ο Ψυχρός Πόλεμος (1944-1990)*, μτφρ. Φίλιππος Κάραμποτ, διεύθυνση σειράς Χριστίνα Κουλούρη, εκδ. Association for Democracy in the Balkans / Ένωση για τη Δημοκρατία στα Βαλκάνια, Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 61. [Τίτλος πρωτοτύπου: Teaching Contemporary Southeast European History. Source Books for History Teachers. Volume 1. The Cold War (1944-1990) Edited by Neven Budak and Alexei Kalionski].

¹¹⁸ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 61.

κομμουνιστικής Ανατολής. Επρόκειτο για μια σύγκρουση που δεν άφηγε ιδιαίτερα περιθώρια συμβιβασμού, καθώς οι αντίπαλες δυνάμεις είχαν οδηγηθεί σε έναν αδυσώπητο αγώνα πυρηνικών εξοπλισμών επιδιώκοντας να κυριαρχήσουν στο παγκόσμιο στερέωμα». ¹¹⁹ Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν αποτέλεσμα της αντιπαλότητας των αντιμαχόμενων πολιτικών και στρατιωτικών δυνάμεων. Η καχυποψία και ο φόβος κυριαρχούσαν, ενώ προπαγανδίζονταν εκ διαμέτρου διαφορετικές ιδεολογίες με στόχο τη χειραγώγηση του πλήθους. ¹²⁰

«Η συγκεκριμένη ρητορική προπαγάνδας των «εμπόλεμων» αποτυπωνόταν έντονα σε μια σειρά διπολικών αντιθέτων: αντικομμουνισμός εναντίον αντιφασισμού, “οι αξίες του δυτικού πολιτισμού” εναντίον “του παγκόσμιου αγώνα για την ειρήνη”, η “κομματική γραφειοκρατία” εναντίον του “αγώνα των ιμπεριαλιστών κ.ο.κ.”». ¹²¹

Η απόσταση μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης ολοένα και αυξανόταν, γεγονός που αποδείχθηκε με την ίδρυση του NATO και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας:

«Το NATO ιδρύθηκε στην Ουάσιγκτον στις 4 Απριλίου 1949 με τη υπογραφή του Βορειοατλαντικού Συμφώνου από το Βέλγιο, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Γαλλία, τη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, την Πορτογαλία, την Ιταλία, τη Νορβηγία, τη Δανία και την Ισλανδία. Το αρχηγείο του NATO εδρεύει στις Βρυξέλλες. Σημείο κλειδί του συμφώνου αποτελεί το άρθρο 15, το οποίο προβλέπει τη συλλογική άμυνα σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης εναντίον ενός ή περισσότερων κρατών-μελών. Αν και δεν ειπώθηκε ρητά, το 1949 ο “κύριος ύποπτος” ήταν η Σοβιετική Ένωση και τα κομμουνιστικά κράτη του επονομαζόμενου Σιδηρού Παραπετάσματος. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ήταν μια στρατιωτικοπολιτική συμμαχία αυτών των κρατών και ιδρύθηκε στις 14 Μαΐου 1945 με την υπογραφή της Συνθήκης Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Αρωγής ως αντίπαλο δέος στον θεωρούμενο κίνδυνο που συνιστούσε η “καπιταλιστική Δύση”, η “επαναστρατιωτικοποίησή της” και η ένταξη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στο NATO στις 6 Μαΐου 1955. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας αποτελείτο από τη Σοβιετική Ένωση, τη Βουλγαρία, τη Λαϊκή

¹¹⁹ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 59.

¹²⁰ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 59.

¹²¹ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 59.

Δημοκρατία της Γερμανίας, την Πολωνία, τη Ρουμανία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία και την Αλβανία (έως το 1968). Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας επισήμως διαλύθηκε τον Ιούνιο του 1991».¹²²

Παράλληλα, υπεγράφησαν διάφορα στρατιωτικοπολιτικά σύμφωνα και οικονομικές συμμαχίες που επιβεβαίωναν τη διαίρεση των χωρών, όπως η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), το Συμβούλιο Οικονομικής Αλληλοβοήθειας (ΚΟΜΕΚΟΝ) και η Ένωση Χωρών Νοτιοανατολικής Ασίας (ΑSΕΑΝ).¹²³

Ένα σύνορο ιδεολογικό χώριζε πλέον τη Δυτική από την Ανατολική Ευρώπη, το οποίο λίγο αργότερα πήρε φυσικές διαστάσεις, όταν η ΕΣΣΔ ύψωσε παραπέτασμα προκειμένου να αναχαιτίσει τη δυτική επιρροή (1949). Επρόκειτο για ένα φράγμα «από συρματοπλέγματα, τάφρους, τσιμεντένιες οχυρώσεις, συστήματα συναγερμού, αυτόματης ενεργοποίησης όπλων, νάρκες, σε μήκος πολλών χιλιάδων χιλιομέτρων».¹²⁴ Το φράγμα αυτό ξεκίνησε από την Ουγγαρία και σταδιακά υψώθηκε και στις άλλες χώρες που ελέγχονταν από την ΕΣΣΔ.¹²⁵

Η Ευρώπη βρισκόταν πια μοιρασμένη στα δύο. Στο Βερολίνο, όπου δεν υπήρχε φυσικός χωρισμός, γίνονταν αθρόες μετακινήσεις πολιτών από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας προς την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, γεγονός που ώθησε τον Στάλιν να σηκώσει το Τείχος του Βερολίνου (1961), μετά τη συμφωνία της Μόσχας, ως «αντιφασιστικό φραγμό».¹²⁶

Οι σχέσεις ήταν ιδιαίτερα τεταμένες. Η κάθε πλευρά προσπαθούσε με κάθε τρόπο να προστατεύσει τα κεκτημένα της και να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της:

«Ένα βασικό παγκόσμιο γνώρισμα του Ψυχρού Πολέμου ήταν ότι σποραδικά εξελίχθηκε με φόντο “θερμές” τοπικές και περιφερειακές συγκρούσεις που επηρέασαν χώρες που δεν ήταν μέλη των δύο στρατιωτικοπολιτικών μπλοκ. Αυτοί οι πόλεμοι δι’ αντιπροσώπων αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της παγκόσμιας ιστορίας στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, ειδικά στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης και του αγώνα

¹²² Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 84.

¹²³ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 59.

¹²⁴ <https://www.makthes.gr/to-sidiroy-n-parapetasma-ki-alles-istories-242362> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23/).

¹²⁵ Το σιδηρούν παραπέτασμα κι άλλες ιστορίες... (makthes.gr) (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

¹²⁶ Το σιδηρούν παραπέτασμα κι άλλες ιστορίες... (makthes.gr) (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

για την ιδεολογική, οικονομική και πολιτική επιρροή σε χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου. Οι περισσότεροι από αυτούς τους πολέμους εκδηλώθηκαν με αφορμή καθεστωτικές αλλαγές και τη δυνατότητα εξόδου από την αντίστοιχη σφαίρα επιρροής, καθώς και την έκρηξη εμφυλίων πολέμων σε χώρες δορυφόρους και σε ουδέτερες χώρες· περιστασιακά δε οδήγησαν στην άμεση συμμετοχή στρατευμάτων της Σοβιετικής Ένωσης, των Η.Π.Α., του ΝΑΤΟ, του Συμφώνου της Βαρσοβίας και των εκατέρωθεν συμμάχων τους».¹²⁷

β. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950.

Η Ελλάδα ήταν, επίσης, μία από τις χώρες που δεν μπόρεσε να αποφύγει τις επιπτώσεις του Ψυχρού Πολέμου.

«Οι εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου εκφράστηκαν επίσης στο εσωτερικό πολιτικό τοπίο της κάθε βαλκανικής χώρας. Η καχυποψία, η “κατασκοπομανία”, οι παράλογοι έλεγχοι στα σύνορα και στο σύστημα θεωρήσεων, ένα αυστηρό καθεστώς “κρατικών και στρατιωτικών μυστικών” και η συνεχής δίωξη και απομόνωση των διαφωνούντων ήταν βασικά χαρακτηριστικά της κατάστασης που επικρατούσε σε αυτές τις χώρες μέχρι την πτώση του κομμουνισμού».¹²⁸

Στην Ελλάδα, μετά το πέρας του εμφυλίου πολέμου κυριάρχησε η Δεξιά η οποία είχε αναδειχθεί νικήτρια. Η εθνοφοροσύνη ήταν η ιδεολογία που κατηύθυνε τη Δεξιά παράταξη:

«Η ιδεολογία της εθνοφοροσύνης δεν προσιδιάζει στη Δεξιά, αλλά στο σύνολο των πολιτικών δυνάμεων που στον Εμφύλιο στάθηκαν από τη μια μεριά του χαρακώματος άλλωστε η Δεξιά, ως ενιαία πολιτική δύναμη δεν προϋπάρχει του Εμφυλίου πολέμου αλλά είναι αποτέλεσμά του, είναι η συνένωση των δυναμικών στοιχείων που ξεπήδησε μετά το 1950 από την παράταξη των νικητών. Δεξιά είναι οι νικητές σε έναν πόλεμο στον οποίο το γέρας ήταν η εξουσία και η νομή του κράτους. Η νίκη τους έδωσε το

¹²⁷ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σημ. 117, σ. 59.

¹²⁸ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σ. 61.

μονοπώλιο της εξουσίας χάρι στην οποία συνέτριψαν τους αριστερόφρονες αντιπάλους τους και παραμέρισαν τους δημοκρατικούς ανταγωνιστές τους».¹²⁹

Το ΚΚΕ τέθηκε εκτός νόμου το 1947 και οι κομμουνιστές, αλλά και οι συμπαθούντες, συνελήφθησαν, καταδικάστηκαν και εξορίστηκαν. «Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 διοργανώνονταν επίσημοι εορτασμοί ανά την Ελλάδα για την επέτειο της “συντριβής της κομμουνιστικής ανταρσίας” στις 29 Αυγούστου 1949».¹³⁰ Όσοι σκοτώθηκαν από κομμουνιστές τιμώνταν με μνημεία, ενώ στους κομμουνιστές αποδίδονταν ο χαρακτηρισμός «συμμορίτες» που είχαν διαπράξει εγκλήματα.¹³¹ Οι κομμουνιστές αναγκάστηκαν σε δηλώσεις μετανοίας τις οποίες «οι εφημερίδες δημοσίευαν κατά εκατοντάδες τις δηλώσεις αυτές, όπου οι μετανοούντες αποκήρυσσαν δημόσια την ιδεολογία, τους συντρόφους τους αλλά και την ίδια τους τη δράση».¹³² Η πλειοψηφία των δηλώσεων αυτών ήταν αποτέλεσμα βασανιστηρίων.

«Μετά τη στρατιωτική ήττα οι αριστερές δυνάμεις υποχώρησαν στο έδαφος της Αλβανίας και από εκεί διασκορπίστηκαν στις τότε Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση. Όσες παρέμειναν εντός συνόρων υπέστησαν στην πλειονότητά τους διώξεις, εξορίες, ακόμη και εκτελέσεις. Το ίδιο το ΚΚΕ αναγκάστηκε να προσαρμόσει την πολιτική του μεταφέροντας το κέντρο βάρους από τον ένοπλο αγώνα στην ειρηνική μαζική πολιτική δράση. Όπως τονιζόταν και στην απόφαση που έλαβε η 6^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, που έγινε τον Οκτώβριο του ίδιου έτους: “Η

¹²⁹ Άγγελος Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη: Η Ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*: 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο, τομ. 1, 1993, σ. 646.

¹³⁰ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, *Χτίζοντας την ομαλότητα: η «βουβή» δεκαετία του '50 μέσα από τις διαδρομές της μνήμης και της λήθης. Η διαθεματική μελέτη της σύγχρονης ιστορίας με τη μέθοδο της ομαδικής ερευνητικής εργασίας με στόχο τη συγκριτική προσέγγιση της μαρτυρίας – προφορικής και γραπτής – και των αποτυπώσεων του βιώματος στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο*, Διπλωματική Εργασία, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας – Τμήμα Πληροφορικής, Π.Μ.Σ. Ιστορική έρευνα, διδακτική και νέες τεχνολογίες, Κέρκυρα, 2018, σ. 24.

(PDF) Χτίζοντας την ομαλότητα: η «βουβή» δεκαετία του '50 μέσα από τις διαδρομές της μνήμης και της λήθης | Myrto Karageorgi Gyftodimou - Academia.edu

¹³¹ Μυρτώ Καραγεώργη - Γυφτοδήμου, ό.π., σ.24.

¹³² Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σ.24.

ήττα μας [...] επιβάλλει αλλαγή και στην πολιτική μας γραμμή. Η τακτική της συνέχισης οπωσδήποτε του ένοπλου αγώνα, που εκφράζει ένα μικροαστικό πνεύμα απελπισίας και έλλειψη προοπτικής, θα 'δινε τη δυνατότητα στον αντίπαλο να καταφέρει συντριπτικό χτύπημα εναντίον των αγωνιστών και στελεχών του λαϊκού κινήματος».¹³³

Μετά τη σύλληψη του Μπελογιάννη του 1950, ο ίδιος και άλλα 92 άτομα, σύντροφοί του, παραπέμφθηκαν σε δίκη στις 19 Οκτωβρίου του 1951: «Ήταν εμφανές πως επρόκειτο για πολιτική δίκη. Οι κατηγορούμενοι δικάζονταν για τις πεποιθήσεις τους. Σχεδόν κανένας ιστορικός δεν αμφισβητεί ότι η διαδικασία ήταν σκηνοθετημένη».¹³⁴

Οι συνθήκες ήταν τελείως διαφορετικές για τους υποστηρικτές της Δεξιάς ή για όσους αποφάσιζαν να συμμορφωθούν με τη νομιμοφροσύνη της εποχής:

«Εξάλλου και τα μορφωμένα στρώματα της μικροαστικής τάξης θα βρουν κι αυτά διέξοδο στην κρατική απασχόληση υπό τον απαραίτητο όρο ότι θα συμπεριφερθούν νομιμοφρόνως, δηλαδή εθνικοφρόνως. Το κράτος-εργοδότης ελέγχει απόλυτα τα φρονήματα του προσωπικού του και το προσωπικό, η υπαλληλία, είναι υποχρεωμένο να κάνει δικές του τις ιδέες και τις πρακτικές του αφεντικού του. Οι όροι, το “ποιόν” των υπαλλήλων, που ελέγχεται από τις σχετικές επιτροπές νομιμοφροσύνης, και “νομιμοφροσύνη” δεν παραπέμπουν σε κάποια αφηρημένη αξιοκρατική κλίμακα τυπικών και ουσιαστικών προσόντων αλλά υπακούουν σε μια αυστηρή ορθολογικότητα που αποσκοπεί στην επιλογή των εμπιστών. “Νομιμοφροσύνη” σημαίνει υπακοή και πειθαρχία στο νόμο της εθνικοφροσύνης, “ποιόν” σημαίνει ικανότητα εξυπηρέτησης του λόγου της εθνικοφροσύνης, αυθορμησία και πρωτοβουλία».¹³⁵

Με όλα τα παραπάνω γίνεται φανερή η ρήξη των κοινωνικών σχέσεων:

«Σ' αυτό το σημείο, ας δούμε μερικές ακόμη από τις εκφράσεις της μετεμφυλιοπολεμικής δεξιάς πολιτικής, χωρίς να λησμονούμε ότι κεντρικός στόχος της ήταν η βίαιη

¹³³<https://www.ethnos.gr/allabouthistory/article/29967/nikosmpelogiannhs19151952tonfoboyntanakomakainekropics> (τελευταία προσπέλαση 6/3/23).

¹³⁴<https://www.ethnos.gr/allabouthistory/article/29967/nikosmpelogiannhs19151952tonfoboyntanakomakainekropics> (τελευταία προσπέλαση 6/3/23).

¹³⁵ Άγγελος Ελεφάντης, ό.π., σημ. 129, σ. 651.

οργάνωση κοινωνικών σχέσεων. Το γενικό χαρακτηριστικό της εφαρμογής αυτής της πολιτικής σε κοινωνικό επίπεδο ήταν η ασφυκτική αστυνόμευση του βίου, ακόμη και του ιδιωτικού, και η αναγωγή του χαφιεδισμού σε εθνικό καθήκον. Η κατάταξη των πολιτών σε εθνικόφρονες και σε αντιεθνικώς δρώντες απέβλεπε στον έλεγχο των κοινωνικών σχέσεων και στην προγραμματισμένη διοχέτευση του εργατικού δυναμικού της χώρας. Η πιο εκφραστική και περιεκτική απ' αυτή την άποψη είναι η πολιτική των Πιστοποιητικών Κοινωνικών Φρονημάτων με αυτά προστατευόταν το κράτος και μέρος του ιδιωτικού τομέα όπως η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, από όσους χαρακτηρίζονταν ως μη εθνικόφρονες, που δεν ήταν μόνον οι κομμουνιστές, εξυπηρετούνταν η ιδιωτική κερδοσκοπία με τη διαθεσιμότητα εργατικής και υπαλληλικής δύναμης και ωθούνταν ο αριστερός χώρος προς οικονομικές δραστηριότητες και σχέσεις της κυκλοφορίας, με τις αντίστοιχες κοινωνικές επιπτώσεις. Τέλος, η πολιτική της εξορίας και της λογοκρισίας δείχνουν την αντίθεση της πολιτικής εξουσίας προς τις ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα». ¹³⁶

Η Δεξιά του Λαϊκού Κόμματος υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη χαρακτηριζόταν από αντικομμουνισμό και εθνικοφροσύνη, ενώ και ο κεντρώος Γεώργιος Παπανδρέου δήλωνε αντικομμουνιστής. «Δεξιά και κεντρώος χώρος εμφορούνταν κατά τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια από τα ίδια αντικομμουνιστικά αισθήματα και δρούσαν βάσει της κοινής πεποίθησης ότι η Ελλάδα έπρεπε να κυβερνάται από “εθνικές” κυβερνήσεις». ¹³⁷ Οι κοινές αυτές αντιλήψεις φάνηκαν και κατά τα επόμενα χρόνια, καθώς Δεξιοί και Κεντρώοι συνεργάστηκαν πολλές φορές κατά τις εκλογές και συγκρότησαν κυβέρνηση.

Το 1950 ο Πλαστήρας ίδρυσε την ΕΠΕΚ (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου). Ο ίδιος εκλέχθηκε πρωθυπουργός της χώρας βασιζόμενος στη ρητορική περί ειρήνευσης και διακυβέρνησε σε συνεργασία με τον Σοφοκλή Βενιζέλο και το Κόμμα των Φιλελευθέρων:

¹³⁶ Βασίλης Κρεμμυδάς, «Η Ελλάδα του 1945-1967: το ιστορικό πλαίσιο», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*: 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο, τόμ. 1, 1993, σσ. 17-18.

¹³⁷ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σημ. 130, σ. 25.

«Υπόσχομαι προς τον Ελληνικόν Λαόν ότι εις διάστημα δύο ή τριών μηνών από της ημέρας που θα σχηματίσω ομοιογενή κυβέρνησιν –και ασφαλώς θα σχηματίσω– θα ειρηνεύσω τον τόπον με χορήγησιν αμνηστίας. Είναι αδύνατος η πραγματοποίησις της λαϊκής ενότητος εάν δεν αμνηστευθή το παρελθόν, εάν δεν επανέλθουν τα παιδιά του Λαού στα σπίτια τους».¹³⁸

Μετά την ήττα στις εκλογές του 1952 και τον θάνατο του Πλαστήρα η ΕΠΕΚ διαλύθηκε¹³⁹ και «ο χώρος αυτός είτε ζήτησε να εκπροσωπηθεί από τους εκάστοτε κεντροαριστερούς σχηματισμούς είτε κινήθηκε προς τα αριστερά και την ΕΔΑ».¹⁴⁰

Το 1950 «η κυβέρνηση του Κέντρου στην Ελλάδα έκανε αίτηση για την ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, έναν οργανισμό που, σύμφωνα με τον υπουργό Εξωτερικών, εγγυάτο τη “συλλογική ασφάλεια των ελεύθερων λαών”. Έναν χρόνο αργότερα και αφού η Βρετανία είχε άρει τις αντιρρήσεις της, νατοϊκό ψήφισμα διασφάλισε την προσχώρηση και της Ελλάδας και της Τουρκίας στους κόλπους του οργανισμού. Η συμφωνία προσχώρησης ψηφίστηκε από όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα στην Ελλάδα, εκτός από την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ)».¹⁴¹

Η ΕΔΑ δημιουργήθηκε το 1951 «ως συνασπισμός έξι πολιτικών σχηματισμών και ομάδων σοσιαλιστικής και αριστερής ιδεολογίας»,¹⁴² που είχαν έντονη τη σφραγίδα του παράνομου ΚΚΕ.

Το 1952 πραγματοποιήθηκε η ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, «τον κεντρικό στρατιωτικοπολιτικό μηχανισμό στήριξης και τροφοδότησης του Ψυχρού Πολέμου».¹⁴³ Η συγκεκριμένη συμφωνία προέβλεπε την ίδρυση στρατιωτικών και αεροπορικών βάσεων στη χώρα,¹⁴⁴ μια συμφωνία που «ήταν ένα είδος εξόφλησης χρέους της

¹³⁸ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σημ. 117, σ. 117.

¹³⁹ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σ. 26.

¹⁴⁰ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σ. 26.

¹⁴¹ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σημ. 117, σ. 73.

¹⁴² Χριστόφορος Βερναρδάκης, «ΕΔΑ και ΚΚΕ στη δεκαετία του '60. Ο ιδεολογικός, πολιτικός και οργανωτικός «δυϊσμός» της παραδοσιακής Αριστεράς», στον συλλογικό τόμο του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτάκης» *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*, επιμ. Μανώλης Βασιλάκης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σ. 382.

¹⁴³ Βασίλης Κρεμμυδάς, ό.π., σημ. 136, σ.3.

¹⁴⁴ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σημ. 117, σ. 73.

ελληνικής Δεξιάς για την αποφασιστική ενίσχυσή της κατά τον Εμφύλιο και συγχρόνως, ένα είδος υποθήκευσης της συνέχισής της ήταν μια εκβιασμένη πολιτική επιλογή διεθνών σχέσεων της χώρας». ¹⁴⁵ Το ΚΚΕ κατήγγειλε αυτή τη συμφωνία από τη ραδιοφωνική του εκπομπή «Φωνή της αλήθειας» που εξέπεμπε από το Βουκουρέστι. ¹⁴⁶

Στις εκλογές του 1956 όλα τα κόμματα που εναντιώθηκαν με τις πολιτικές του Ελληνικού Συναγερμού, που είχε ιδρυθεί από τον Αλέξανδρο Παπάγο το 1951, σχημάτισαν κοινό συνδυασμό (Δημοκρατική Ένωση). ¹⁴⁷ Παρ' όλα αυτά, και παρά το γεγονός ότι τα κόμματα της κεντροαριστεράς συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό 48,2 τοις εκατό έναντι 47,4, ο Καραμανλής και το νέο του κόμμα η ΕΡΕ λόγω του τριφασικού εκλογικού νόμου συγκέντρωσε 165 έδρες και συγκρότησε κυβέρνηση. ¹⁴⁸

«Το 1958 το ΚΚΕ αποφασίζει να διαλύσει τις έστω και ισχνότερες “καθαρές” κομματικές του οργανώσεις και να προσανατολίσει τις οργανωμένες δυνάμεις και επιρροές του στην ένταξη στην ΕΔΑ». ¹⁴⁹ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η ΕΔΑ στις εκλογές του ίδιου χρόνου να αναδειχτεί αξιωματική αντιπολίτευση. Τότε ο Καραμανλής αποφάσισε να θέσει σε λειτουργία το “σχέδιο Περικλής”. «Το “Σχέδιον Περικλής” ήταν μηχανισμός “βίας και νοθείας” που εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1961. Και ότι ο αναφερόμενος ως αρχηγός του σχεδίου, με το συμβολικό όνομα Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος, δεν ήταν άλλος από τον τότε αρχηγό του ΓΕΣ Βασίλειο Καρδαμάκη». ¹⁵⁰

γ. Ερμηνεία του μυθιστορήματος *Το Φράγμα*.

Όλες τις παραπάνω διεθνείς και εσωτερικές εξελίξεις τις βίωσε ο Σπύρος Πλασκοβίτης και αναπόφευκτα επηρέασαν σημαντικά το έργο του, όπως δήλωσε σε συνέντευξή του στον *Κυριακάτικο Ριζοσπάστη*:

¹⁴⁵ Βασίλης Κρεμμυδάς, ό.π., σ. 3.

¹⁴⁶ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σ. 73.

¹⁴⁷ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σημ. 130, σ. 26.

¹⁴⁸ Μυρτώ Καραγεώργη – Γυφτοδήμου, ό.π., σ. 26.

¹⁴⁹ Χριστόφορος Βερναρδάκης, ό.π., σ. 2

¹⁵⁰ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, «Ιουλιανά 1965: Η αρχή του τέλους», στο *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τόμ. 7, εκδ. Polaris, 2009, σσ. 138-139.

(<http://users.sch.gr/symfo/sholio/istoria/kimena/1964.periklis.htm>) (τελευταία προσπέλαση 6/3/23).

«Βέβαια, οι εμπειρίες υπάρχουν. Ανήκω στη μεταπολεμική γενιά των συγγραφέων και καταλαβαίνετε πόσες εμπειρίες έχω, όπως και οι σύγχρονοί μου. Επομένως, το παρελθόν βαραίνει πάρα πολύ επάνω στη δουλειά μου και επάνω στην ψυχολογία μου. Θα ήταν ψέμα να πει κανείς ότι το στέλνει μακριά, ή το ξεχνάει. Αφήστε που προσωπικά πιστεύω ότι αυτό το παρελθόν, για όλο τον τόπο και για όσους έζησαν τα ίδια χρόνια με μένα, είναι ένα πολύτιμο θησαύρισμα που δεν θα πρέπει να φύγει από την εθνική μνήμη. [...] Ένας άγρυπνος άνθρωπος, όπως πρέπει να είναι ο συγγραφέας στην εποχή μας, μοιραία εισχωρεί σ' αυτό που είναι η κοινωνία της εποχής μας. Και απ' αυτή την άποψη, η κοινωνία του επιβάλλει κατά κάποιο τρόπο το πώς γράφει».¹⁵¹

Μέσα από το μυθιστόρημά του *Το Φράγμα* διαφαίνονται οι σκέψεις του Πλασκοβίτη για τα τεκταινόμενα της εποχής του. Η ιστορία που αφηγείται δεν είναι τυχαία, εξάλλου ο ίδιος έχει αναφέρει: «Ένα δεύτερο επίπεδο συμβαίνει να το συναντά πάντα ο αναγνώστης που θέλει να σκεφτεί, κάτω από την τρέχουσα επιφάνεια της αφήγησης».¹⁵² Είναι πιθανό το έργο να γράφτηκε ως μια προσπάθεια προσομοίωσης της πραγματικότητας, όπως αυτή είχε δημιουργηθεί και όπως την αντιλαμβανόταν ο συγγραφέας.

Κυριολεκτική προσέγγιση του όρου «φράγμα».

Στην προσπάθεια ερμηνευτικής προσέγγισης του μυθιστορήματος *Το Φράγμα*, μια αναφορά στην κυριολεκτική σημασία της έννοιας «φράγμα» θα μπορούσε να λειτουργήσει βοηθητικά. Η λέξη φράγμα είναι παράγωγη του ρήματος φράττω ή φράζω, που σημαίνει «εμποδίζω την είσοδο ή τη διάβαση δημιουργώντας ένα φράγμα (εμπόδιο)· εμποδίζω τη θέα, την ορατότητα ή κλείνω γύρω γύρω μια έκταση».¹⁵³ Το φράγμα «είναι κατασκευή που εμποδίζει, ανακατευθύνει ή επιβραδύνει την φυσική ροή υδάτων.

¹⁵¹ Αγγελική Κώττη, «Σπύρος Πλασκοβίτης, “Ο συγγραφέας είναι ένας άγρυπνος άνθρωπος”», *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης*, 25/11/1990.

¹⁵² Σπύρος Πλασκοβίτης, «Εξομολόγηση ενός πεζογράφου. Α'», *Η λέξη*, τχ. 13, Μάρτης-Απρίλης 1982, σ. 173.

¹⁵³ <https://el.wiktionary.org/wiki/%CF%86%CF%81%CE%AC%CE%B6%CF%89> (τελευταία προσπέλαση 7/3/23).

Συνήθως με την κατασκευή ενός φράγματος δημιουργούνται συλλέκτες υδάτων, δεξαμενές ή ακόμη και τεχνητές λίμνες». ¹⁵⁴ Πρόκειται για έργο υποδομής που φανερώνει την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την επιθυμία του ανθρώπου να ελέγξει –όσο είναι αυτό δυνατό– τη φύση.

Η κατασκευή έργων υποδομής σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα και, γενικότερα, η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της χώρας και η ανάπτυξη του τομέα της βιομηχανίας άρχισε στην Ελλάδα το 1950-1952 με την παροχή αμερικανικής βοήθειας προς τη χώρα. ¹⁵⁵ «Το 1953 η νομισματική μεταρρύθμιση του Σπύρου Μαρκεζίνη σηματοδότησε το πέρασμα στην ανάπτυξη, καθώς συνοδεύθηκε από σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές, την ταυτόχρονη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και την αναπτυξιακή παρέμβαση του κράτους στην οικονομία». ¹⁵⁶ Η πορεία αυτή προς την ανάπτυξη συνοδεύτηκε από δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, ενώ η είσοδος της βιομηχανίας επέτρεψε την περαιτέρω εκμετάλλευση της γης. Τα έργα υποδομής, όπως είναι και ένα φράγμα, διευκόλυναν σε μεγάλο βαθμό τις ζωές των ανθρώπων, καθώς έδιναν λύσεις σε προβλήματα της χώρας, όπως η άρδευση.

Αναντίρρητα, ο εκσυγχρονισμός μπορεί να ωφελήσει τον άνθρωπο και να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του, ωστόσο, αυτή είναι η μία όψη της ανάπτυξης. Η άλλη όψη, δεν είναι το ίδιο αισιόδοξη, καθώς ένα μεγάλο μέρος του εκσυγχρονισμού συνδέεται με την εκμετάλλευση της φύσης. Ο Σπύρος Πλασκοβίτης, μαζί με το Βασίλη Βασιλικό στο έργο του *Το φύλλο*, ¹⁵⁷ είναι από τους πρώτους λογοτέχνες που εξέφρασαν στα έργα τους οικολογικές ευαισθησίες. Οι νέες οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τη δεκαετία του 1950 τόνωσαν σημαντικά την αυτοπεποίθηση του ανθρώπου, σε σημείο να θεωρήσει ότι μπορεί να ελέγξει τον κόσμο. Η επέμβαση στη φύση έχει ενταθεί με το πέρασμα των χρόνων και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, προκαλώντας αλλαγή του κλίματος, καταστροφή δασών και άλλες φυσικές καταστροφές. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν οδηγήσει στη σύσταση ολοένα και περισσότερων οικολογικών οργανώσεων με στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

¹⁵⁴ Φράγμα - Βικιπαίδεια (wikipedia.org) (τελευταία προσπέλαση 7/3/23).

¹⁵⁵ *Η Ελλάδα, η Δύση και η Μεσόγειος 1945-62. Νέες ερευνητικές προσεγγίσεις*, επιμ. Κωνσταντίνα Μπότσιου και Γιάννης Σακκάς, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 19.

¹⁵⁶ *Η Ελλάδα, η Δύση και η Μεσόγειος 1945-62. Νέες ερευνητικές προσεγγίσεις*, ό.π., σ. 19.

¹⁵⁷ Βασίλης Βασιλικός, *Το φύλλο*, εκδ. Εστία, 1961.

Χρησιμοποιώντας όρους της αρχαίας Ελλάδας, ο άνθρωπος διαπράττει ύβρη εκμεταλλεόμενος το φυσικό περιβάλλον υπέρ το δέον, καθώς ξεπερνά τα όρια της ανθρώπινης φύσης του, θεωρώντας ότι η εξέλιξη και η τεχνολογία μπορούν να τον καταστήσουν κυρίαρχο της φύσης. Και ενώ η «τίσις», η τιμωρία, στην αρχαία Ελλάδα ερχόταν από τους θεούς, στον σύγχρονο κόσμο αυτή έρχεται από την ίδια τη φύση. Η φύση υπομένει τις ανθρώπινες παρεμβάσεις, μέχρι τη στιγμή που τα όρια εξαντλούνται και εκείνη εκδικείται αυτούς που τη χρησιμοποίησαν και προσπάθησαν να της επιβληθούν.

Στην κωμόπολη Γκρίζα οι άνθρωποι δουλεύουν γύρω από το φράγμα και όταν αυτό κινδυνεύει αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους, καθώς δεν μπορούν να διαχειριστούν το πρόβλημα. Το πρόβλημα της Γκρίζας δεν θα πρέπει να περιοριστεί εκεί από τον αναγνώστη. Σκοπός είναι να αναχθεί αυτό στο σύνολο της κοινωνίας και να αναλογιστεί ο καθένας πόσο η φύση θα μπορέσει να αντέξει τον περιορισμό από την τεχνική και ποιο θα είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας τέτοιας αναμέτρησης. Όπως άλλωστε επεσήμανε και ο Μπεναρδής Χαρίτος: «Ξεχνάτε πως ό,τι αρπάξεις απ' τον άλλον, ο άλλος δεν θα πάψει να δοκιμάζει να σ' το ξαναρπάξει, είτε άνθρωπος είναι, είτε νερό;».¹⁵⁸

Ταυτόχρονα, η κυριαρχία της τεχνολογίας και της τεχνικής έχει περιθωριοποιήσει τον άνθρωπο. Ειδικότερα, για το φράγμα κανείς δεν ξέρει λεπτομέρειες της κατασκευής του, κανείς δεν μπορεί να δώσει σαφείς απαντήσεις γι' αυτό. Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει την αποξένωση του ανθρώπου από το έργο. Η τεχνολογία συνεχώς εξελίσσεται, αλλά ο ανθρώπινος παράγοντας καταλήγει να απομονώνεται και, τελικά, να στέκεται μπροστά σε άγνωστα, θηριώδη κατασκευάσματα.

Δυνατές ερμηνείες του *Φράγματος*.

Ωστόσο, ο συγγραφέας μέσα από το έργο του φαίνεται να μην αποσκοπούσε αποκλειστικά σε μια προειδοποίηση για τις επιπτώσεις της τεχνολογίας. Όπως έχει επισημάνει ο Κώστας Στεργιόπουλος σχετικά με *Το Φράγμα*, «έχουμε και πάλι ως κε-

¹⁵⁸ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 146.

ντρικό άξονα ένα φράγμα–πράγμα και μαζί ένα πράγμα–σύμβολο, με δύο κύριες σημασίες από τη μια, αποτελεί σύμβολο πολιτικό και κοινωνικό [...] Από την άλλη όψη του, γίνεται σύμβολο υπαρξιακό, σύμβολο μεταφυσικό και σύμβολο του θανάτου».¹⁵⁹

Το φράγμα ως κατασκευή αναλύθηκε με την κυριολεκτική ερμηνεία του φράγματος. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί μια ερμηνεία του πράγματος ως συμβόλου και με τις δύο ερμηνείες που επισήμανε ο Κ. Στεργιόπουλος και συναντώνται στο μυθιστόρημα.

Ερμηνεύοντάς το σε δεύτερο επίπεδο, λοιπόν, το φράγμα μπορεί να εντοπίζεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής. Ο Σπύρος Πλασκοβίτης είχε δηλώσει: «Με *Το Φράγμα* είχα νιώσει τώρα την ανάγκη να περικλειστεί σε μια συνθετικότερη μορφή ο εγχώριος πόνος, ο εντόπιος εφιάλτης, μέσα στη γενικότερη ανθρώπινη αγωνία του μεσοπολέμου. Έπρεπε έτσι το γράψιμό του να κρύβει το συγκεκριμένο μέσα στην αοριστία, το σταθερό δίλημμα μέσα στην αστάθεια και την ασάφεια των καιρών».¹⁶⁰ Στα λόγια αυτά φαίνεται, επομένως, η πρόθεση του συγγραφέα να καθοδηγήσει τον αναγνώστη ώστε να κοιτάξει τα χρόνια της εποχής κατά την οποία γράφεται το μυθιστόρημα, δηλαδή την δεκαετία του 1950, και να προσέξει όλα τα φράγματα που η εποχή αυτή έθεσε, πολιτικά και κοινωνικά. Ταυτόχρονα, μέσα στο μυθιστόρημα εκφράζονται προσωπικές ανησυχίες και ζητήματα.

Ξεκινώντας, το μυθιστόρημα μπορεί να ερμηνευτεί με βάση την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της περιόδου συγγραφής του. Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν, ουσιαστικά, η προσπάθεια φραγμού της μίας ιδεολογίας από την άλλη. Στην Ευρώπη από τη μία πλευρά πίεζε η Δεξιά και από την άλλη ο κομμουνισμός της ΕΣΣΔ, διαχωρίζοντας τους ανθρώπους βάσει της ιδεολογίας τους. Ο Στάλιν έφτασε στο σημείο να δημιουργήσει ακόμα και τεχνητούς τρόπους διαχωρισμού, όπως τα συρματοπλέγματα ή το Τείχος του Βερολίνου.¹⁶¹ Ο διαχωρισμός Δεξιάς και Αριστεράς δεν αποφεύχθηκε και στην Ελλάδα. Επρόκειτο για μια περίοδο κατά την οποία η πίστη σε μια ιδεολογία, στην Αριστερά στην προκειμένη περίπτωση, λειτουργούσε ως πολιτικοκοινωνικός φραγμός.¹⁶² Ο Πλασκοβίτης είναι πιθανό να είχε στο μυαλό του αυτή την κατάσταση που

¹⁵⁹ Κώστας Στεργιόπουλος, «Τα σύμβολα στην πεζογραφία του Σπύρου Πλασκοβίτη», *Πλανόδιον*, τχ. 9, Μάρτης 1989, σ. 8.

¹⁶⁰ Σπύρος Πλασκοβίτης, «Εξομολόγηση ενός πεζογράφου. Β'», *Η λέξη*, τχ. 14, Μάης 1982, σ. 275.

¹⁶¹ <https://www.makthes.gr/to-sidiroy-n-parapetasma-ki-alles-istories-242362> (τελευταία προσπέλαση 5/3/23).

¹⁶² Βασίλης Κρεμμυδάς, *ό.π.*, σημ. 136, σσ. 17-18.

είχε αρχίσει να κυριαρχεί στην Ευρώπη από τη δεκαετία του 1950. Άλλωστε όταν ο υπουργός αναθέτει στον Βαλέρη τη μελέτη του φράγματος, το χαρακτηρίζει ως κατάσταση: « - Θεωρώ περιττό, συνέχισε αργά, να τονίσω τη σημασία του. Το φράγμα δεν είναι μόνον ένα ιστορικής αξίας τεχνικόν έργον· είναι κάτι πολύ περισσότερον: Μία κα-τά-στα-σις, είπε προφέροντας χωριστά κάθε συλλαβή. Μία κατάστασις, που μετ' αυτήν, εγώ τουλάχιστον αδυνατώ να φανταστώ την συνέχειαν!».¹⁶³

Παράλληλα, σε πολλά σημεία του έργου γίνονται αναφορές στην εξουσία και στον τρόπο που αυτή ασκείται. Προτεραιότητα φαίνεται να έχουν τα συμφέροντα και το κέρδος. Η κυβέρνηση δείχνει ενδιαφέρον για την κατάσταση του φράγματος μόνο και μόνο επειδή οι «διαδόσεις» για τη σταθερότητά του από την «δευτέρα αντιπολίτευσι[ν]» έχει προκαλέσει ανασφάλεια στους κατοίκους και απειλεί τη σταθερότητα της κυβέρνησης.¹⁶⁴ Η ιδιοτέλεια, επομένως, των κυβερνώντων είναι εκείνη που τους ωθεί στην ενασχόληση με το φράγμα και όχι η πραγματική ανησυχία: «Το φράγμα είναι το πλήθος! Μάλιστα. Μήπως φαντάζεσθε, ότι θα μας απασχολούσε το φράγμα, αν δεν επρόκειτο να κυβερνήσωμεν το πλήθος;».¹⁶⁵

Ωστόσο, ο συγγραφέας διέβλεπε ότι τα φράγματα αυτά δεν θα μπορούσαν να αντέξουν στον χρόνο. Η πίστη του ότι τα φράγματα αναπόφευκτα κάποια στιγμή θα καταρρεύσουν είναι φανερή στο ξέσπασμα του Βαλέρη προς τον επιθεωρητή Φλωριά: « - Μάθετε όμως, σφύριξε, σκύβοντας πάνου απ' το γραφείο του επιθεωρητή και τονίζοντας μια μια τις λέξεις του, πως το φράγμα μπορεί να κινδυνεύει! Το φράγμα πέφτει! Και τελειώνουν έτσι όλες οι διαδικασίες μαζί».¹⁶⁶

Πράγματι, τα φράγματα δεν άντεξαν στον χρόνο. Σταδιακά διαβρώθηκαν από την ανάγκη του κόσμου για ειρήνη και ένωση. Όταν η ΕΣΣΔ άρχισε να αποδυναμώνεται οικονομικά και να αποκαλύπτονται οι περιορισμένες δυνατότητες «ενός συγκεντρωτικού, αντιδημοκρατικού και ιδιαίτερα γραφειοκρατικού συστήματος»,¹⁶⁷ τότε ήρθε και η αρχή του τέλους για τον Ψυχρό Πόλεμο:

¹⁶³ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 77.

¹⁶⁴ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σσ. 78–79.

¹⁶⁵ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 266.

¹⁶⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σ. 117.

¹⁶⁷ Neven Budak and Alexei Kalionski, ό.π., σημ. 117, σ. 60.

«Η εξέλιξη αυτή έκανε δυνατή την ανάδειξη ενός διαλόγου που βασιζόταν σε έννοιες όπως “ανοχή”, “αμοιβαία κατανόηση” και “ειρηνική συνύπαρξη”· ενός διαλόγου στον οποίο συνέβαλαν σημαντικά κορυφαίοι Ευρωπαίοι πολιτικοί, όπως ο Φρανσουά Μιτεράν, η Μάργκαρετ Θάτσερ και ο Χέλμουτ Κολ. Πολλές από αυτές τις έννοιες είχαν κάνει την εμφάνισή τους ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 λόγω της επονομαζόμενης “ισορροπίας του φόβου”. Όμως, στο πλαίσιο της περεστρόικα, των ιδεών και της αποφασιστικότητας του Σοβιετικού ηγέτη Μιχαήλ Γκορμπατσόφ να αλλάξει το πνεύμα της διακυβέρνησης και να διεξάγει μια γενική ανανέωση των σοσιαλιστικών κοινωνιών, αυτές οι έννοιες είχαν νέες και ορισμένες φορές πρωτόγνωρες ριζικές συνέπειες. Αυτός ο νέος διάλογος και το σταδιακό άνοιγμα της δημόσιας σφαίρας οδήγησαν πολλούς πολίτες στις σοσιαλιστικές χώρες να εκφράσουν δημόσια τη δυσαρέσκειά τους με τις πολιτικές της καταστολής και της οικονομικής στέρησης και όλο και περισσότερο να θεωρούν το “δυτικό μοντέλο” ως μια ρεαλιστική εναλλακτική λύση απέναντι στην ιδιαίτερα διαδεδομένη στο παρελθόν κομμουνιστική ουτοπία.

Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 αποτέλεσε το συμβολικό τέλος του Ψυχρού Πολέμου».¹⁶⁸

Η ΕΣΣΔ προσπάθησε να αποκλείσει τους πολίτες της από τη Δύση και όσα εκείνη πρέσβευε, όπως το φράγμα προσπαθούσε να αποκλείσει τα νερά της Γκρίζας. Οι δυνάμεις όμως που αποκλείονται, πιέζονται και αντιστέκονται, καταλήγοντας να ξεσπούν με δύναμη, σπρώχνοντας τα φράγματα που στέκονται μπροστά τους.

Παράλληλα, το φράγμα θα μπορούσε να αφορά και ένα πιο προσωπικό, ατομικό επίπεδο. Όπως το φράγμα εμποδίζει το νερό, που είναι ρευστό στοιχείο της φύσης, να ξεχυθεί στην πόλη της Γκρίζας, έτσι και οι πολιτικές και κοινωνικές πιέσεις, καθώς και η εξουσία που λαμβάνει μόνη της όλες τις αποφάσεις, αποκλείοντας τον εκάστοτε πολίτη, εμποδίζουν τον άνθρωπο να ελέγξει τη ζωή του. Ωστόσο, συχνά παραβλέπεται ότι και η ψυχή του ανθρώπου είναι ρευστή. Οι δυνάμεις του νερού είναι τεράστιες και το ίδιο ισχύει και για τις ψυχικές δυνάμεις του ανθρώπου. Όταν, επομένως, η ψυχή πιέζεται και εξουσιάζεται από εξωτερικούς παράγοντες είναι σχεδόν βέβαιο ότι κάποια στιγμή θα αντιδράσει, όπως το νερό που κάποια στιγμή θα σπάσει το φράγμα.

Ο Πλασκοβίτης προσπάθησε να μελετήσει τον άνθρωπο, όπως διαμορφώθηκε μέσα στις τότε πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, «όπως το ίδιο το φράγμα είναι μισό

¹⁶⁸ Neven Budak and Alexei Kalionski, *ό.π.*, σ. 60.

πράγμα και μισό σύμβολο, έτσι και οι ήρωες γίνονται μισοί σύμβολα και μισοί υπαρκτά πρόσωπα. Κάθε πρόσωπο αντιπροσωπεύει και μια διαφορετική περίπτωση κι αντιμετωπίζει ένα διαφορετικό προσωπικό φράγμα». ¹⁶⁹

Ο κεντρικός ήρωας του μυθιστορήματος, ο Αλέξης Βαλέρης, έρχεται αντιμέτωπος με έναν υπαρξιακό προβληματισμό και προσπαθεί «να πάρει μιαν απάντηση για τη μοίρα και την ύπαρξή του», ¹⁷⁰ συνειδητοποιώντας ότι η κοινωνία τον αλλοτρίωσε από τον πραγματικό εαυτό του και παλεύει για τον επαναπροσδιορισμό του, ενώ «προσπαθεί να διαφοροποιήσει τη θέση του από την εξουσία». ¹⁷¹

Ο Χαρίτος έρχεται αντιμέτωπος με την αμαρτία του, τον πόθο του για τη Μαρίνα, και καταλήγει να εξιλεώνεται με τον θάνατό του από ένα «λιανό αγκάθι». ¹⁷²

Ο επιθεωρητής Φλωριάς φαίνεται να έχει θέσει ως προσωπικό του φράγμα την ευθύνη απέναντι στο κράτος. Ο ίδιος δεν διστάζει να θυσιαστεί γι' αυτό, καίγοντας τα σχέδια του φράγματος.

Τέλος, ο Ρέζος είναι ένας άνθρωπος που δεν κατάφερε να υλοποιήσει τα όνειρα της νεανικής του ηλικίας και αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με τις κοινωνικές νόρμες προκειμένου να ενταχθεί στην κοινωνία. Η κοινωνία της εποχής απαιτούσε ομοιογένεια και συμβιβασμό - αν χρειαζόταν ακόμα και αμοραλισμό - προκειμένου να υπάρχει ηρεμία και να ελέγχεται ευκολότερα το πλήθος. Η οποιαδήποτε εναντίωση είχε ως επίπτωση την απόρριψη, την περιθωριοποίηση. Αντιπροσωπευτικό είναι το απόσπασμα: «Δε φταίνε τόσο οι αρχές όσο η συνήθεια, που λέει ο λόγος, της πέστροφας να πηγαίνει κόντρα στο ρεύμα. Χε, χε, σίγουρα αλλιώς θα τη γλίτωνε! Μη μου πείτε πως δε θα τη γλίτωνε, ε; Θα γλιστρούσε, όμορφα όμορφα από κάτω, και θα γλίτωνε». ¹⁷³

Θα μπορούσε, λοιπόν, ο αναγνώστης σε αρκετά σημεία να διακρίνει την αποδοκιμασία του συγγραφέα και την απογοήτευσή του για την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της εποχής του.

¹⁶⁹ Κώστας Στεργιόπουλος, *ό.π.*, σημ. 159, σσ. 8-9.

¹⁷⁰ Κώστας Στεργιόπουλος, «Επιδράσεις και συμπτώσεις στην πεζογραφία του Σπ. Πλασκοβίτη», *Σύγκριση*, τχ. 1, Απρίλιος 1989, σ. 61.

¹⁷¹ Βούλα Ποσάντζη, *ό.π.*, σημ. 109, σ. 423.

¹⁷² Κώστας Στεργιόπουλος, *ό.π.*, σημ. 170, σ. 59.

¹⁷³ Σπ. Πλασκοβίτης, *ό.π.*, σημ. 21, σ. 94.

Το γυναικείο φύλο.

Αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος του γυναικείου φύλου στο έργο του Πλασκοβίτη. Οι γυναίκες που ζουν γύρω από το φράγμα φαίνεται να περιθωριοποιούνται από τα κοινωνικά δρώμενα και να αναλαμβάνουν αποκλειστικά τους ρόλους της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς, ενώ οι άνδρες έχουν τον πρώτο λόγο.¹⁷⁴ Η ανισότητα αυτή που υποδηλώνεται μεταξύ των δύο φύλων έρχεται σε αναντιστοιχία με την πρόοδο που θεωρητικά πρεσβεύει το φράγμα και συνολικά η ανάπτυξη της δεκαετίας του 1950.

Ωστόσο, ο Σπύρος Πλασκοβίτης επιχείρησε να δώσει βήμα στις γυναίκες, επιλέγοντας τρεις διαφορετικούς τύπους γυναικών τις οποίες μετατρέπει σε «σύμβολα επιρροής και καταλύτες».¹⁷⁵ Αρχικά, περιγράφεται η Έλσα Μαρτίνη. Υπήρξε ερωμένη του Βαλέρη και προερχόταν από πλούσια οικογένεια. Αυτή βοήθησε τον Βαλέρη να ενταχθεί στους κοσμικούς κύκλους. Η Έλσα λόγω της ομορφιάς και του χαρακτήρα της χαρακτηριζόταν από τους κοσμικούς κύκλους ως η «υπέροχη σιωπηλή»,¹⁷⁶ δύο χαρακτηριστικά, η ομορφιά και η σιωπή, που θεωρούνταν προτερήματα για μια γυναίκα της εποχής και αποδεικνύουν την αποκομμένη θέση της, ακόμα και στα ανώτερα αστικά στρώματα. Η Έλσα από μικρή είχε μάθει να συμπεριφέρεται με τον αποδεκτό τρόπο ζωής και να ακολουθεί τους κανόνες. Δίπλα της, λοιπόν, γινόταν και ο Βαλέρης αποδεκτός. Όμως, η σχέση αυτή δεν κάλυπτε ουσιαστικά τον Βαλέρη, γι' αυτό και δεν μπόρεσε να κρατήσει. Ο συμβατικός κόσμος της Έλσας δεν αντιπροσώπευε, εντέλει, τον ασυμβίβαστο Βαλέρη.¹⁷⁷

Η Μαρίνα και η Μάγδα είναι δύο γυναίκες που ζουν στη Γκρίζα, εντελώς διαφορετικές από την Έλσα. Ήταν κόρες της χήρας ψυχοκόρης του Μπεναρδή και όταν εκείνη πέθανε, ο Μπεναρδής αποφάσισε να τις κρατήσει κοντά του. Από τη μία πλευρά, η Μαρίνα είναι βουβή ηρωίδα. Δεν μιλά, απλά ακούει και περιφέρεται στο σπίτι του Χαρίτου. Όμορφη, ήρεμη, σιωπηλή, αέρινη. Αυτή, άθελά της, προκαλεί το πάθος των ανδρών με την αθωότητά της. «Η Μαρίνα αποτελεί το σύμβολο του γκρεμίσματος. Η

¹⁷⁴ Αθανασία Ι. Μειντάση, ό.π., σημ. 35, σ. 110.

¹⁷⁵ Αθανασία Ι. Μειντάση, ό.π., σ. 111.

¹⁷⁶ Σπ. Πλασκοβίτης, ό.π., σημ. 21, σ. 63.

¹⁷⁷ Αθανασία Ι. Μειντάση, ό.π., σ. 112.

επιθυμία που γεννά θα οδηγήσει στην κατάρριψη των κατεστημένων, στο γκρέμισμα για την προσέγγιση του ιδανικού, της ομορφιάς, του επιθυμητού, της άνοιξης».¹⁷⁸

Από την άλλη, η αδελφή της η Μάγδα παρουσιάζεται περισσότερο αδέξια, αλλά δυναμική. Γι' αυτό και την επιλέγει για γυναίκα του ο ασταθής, λόγω του αλκοολισμού, χημικός Πατσούρας. Παρ' όλα αυτά και εκείνη καταφέρνει και προκαλεί με έναν διαφορετικό τρόπο τον πόθο των ανδρών.

Μέσα από τις τρεις αυτές ηρωίδες ο Σπύρος Πλασκοβίτης κατορθώνει να δώσει μια εικόνα για τη θέση της γυναίκας στην εποχή του και την ανισότητα των δύο φύλων. Ωστόσο, οι γυναίκες αυτές λειτουργούν καθοριστικά στην εξέλιξη και καταφέρνουν να επηρεάσουν τους γύρω τους.

Οι νέοι.

Ο Βασίλης Ρέζος σπούδασε σχεδιαστής, αλλά αγαπούσε ιδιαίτερα την τέχνη του τατουάζ. Ωστόσο, καθώς δεν μπορούσε να επιβιώσει ακολουθώντας το πάθος του, αναγκάστηκε να συμβιβαστεί και να δεχτεί την πρόταση του Βαλέρη για συνεργασία στο φράγμα.

Ανάλογο παράδειγμα αποτελούν οι δύο γιοι του Μπεναρδή. Όσο υπάκουαν στον πατέρα τους και ακολουθούσαν τους κανόνες, έμοιαζαν μεταξύ τους και μπορούσαν να ζουν στην πόλη τους. Όταν όμως αποφάσισαν να ξεφύγουν από αυτή την ομοιότητα και να διαφοροποιηθούν, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Μόνο με τη φυγή θα μπορούσε να ακολουθήσει ο καθένας τον δρόμο του.

Αν και για την εποχή δεν θεωρούνταν νέος, θα μπορούσε να γίνει μια αναφορά και στον Βαλέρη στο σημείο αυτό. Ο υδρολόγος, όσο ακολουθούσε τις επιταγές της εποχής του, κατάφερε να κερδίζει την αναγνώριση και την καταξίωση. Τη στιγμή, όμως, που αποφάσισε να συγκρουστεί με την εξουσία και να δώσει χώρο περισσότερο στο ήθος του και λιγότερο στα «πρέπει», η ίδια κοινωνία που τον τιμούσε άρχισε να τον μειώνει και να τον απορρίπτει.

Η απόρριψη, επομένως, της διαφορετικότητας και η ανελευθερία στις επιλογές των νέων, είναι θέματα που φαίνεται να προβληματίσαν τον συγγραφέα και στα οποία ως μόνη διέξοδο έβλεπε τη φυγή.

¹⁷⁸ Αθανασία Ι. Μειντάση, ό.π., σ. 113.

Είναι και φαίνεσθαι.

Το είναι και το φαίνεσθαι, η πραγματική και η εξωτερική εικόνα, σε αρκετές περιπτώσεις δεν ταυτίζονται. Οι άνθρωποι εμπιστεύονται τόσο πολύ τις αισθήσεις τους, αυτό που βλέπουν, με αποτέλεσμα να μην ενδιαφέρονται για την ουσία. Στο *Φράγμα* αυτό συμβαίνει πρώτα απ' όλα με το ίδιο το φράγμα. Όλοι είναι βέβαιοι ότι ένα τόσο ογκώδες κατασκευάσμα δεν κινδυνεύει, δεν μπορεί να έχει ρωγμές. Βεβαιότητα που φαίνεται να αμφισβητείται τελικά. Έπειτα, ο Βαλέρης αντιμετωπίζεται ως ένας ψυχρός επαγγελματίας και κανείς δεν μπορεί να καταλάβει όσα τον ταλαιπωρούν, τα αδιέξοδα και τις μνήμες με τις οποίες έρχεται συνεχώς αντιμέτωπος. Τέλος, ο Μπεναρδής δείχνει άτρωτος και, όμως, βασανίζεται και αυτός από τον απαγορευμένο έρωτά του για τη Μαρίνα.

Η κοινωνία συνηθίζει να στέκεται σε όσα φαίνονται. Σημασία έχει το περίβλημα, ενώ όταν αυτό αφαιρείται και αποκαλύπτονται αδυναμίες, οι κατασκευές και οι άνθρωποι απορρίπτονται.

Συμπεράσματα.

Το *Φράγμα* είναι ένα έργο που κατάφερε όχι μόνο να αναδείξει τα προβλήματα της δεκαετίας του 1950, αλλά κατέληξε να αγγίξει διαχρονικά θέματα. Ο Σπύρος Πλασκοβίτης προχωρώντας σε συνδυασμούς αφηγηματικών τεχνικών κατάφερε να εκφράσει ποικίλα νοήματα και να προβληματίσει τους αναγνώστες του μυθιστορηματός του θίγοντας κοινωνικοπολιτικά και υπαρξιακά ζητήματα. Τα θέματα που θίγονται ίσως είναι δύσκολο να γίνουν αντιληπτά από τον αναγνώστη με την πρώτη ανάγνωση. Απαιτείται προσοχή και προσπάθεια αναγωγής του έργου σε ένα περισσότερο συμβολικό επίπεδο. Πρόκειται για ένα συγγραφικό αποτέλεσμα λογοτεχνικά πλούσιο και ερμηνευτικά πολυεπίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αργυρίου Αλ., *Οριακά και μεταβατικά έργα Ελλήνων πεζογράφων*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1996.

«Άνισο “Το Φράγμα” του Δημήτρη Μακρή», *Ελευθεροτυπία*, 31/08/1982.

Βασίλης Βασιλικός, *Το φύλλο*, εκδ. Εστία, 1961.

Βερναρδάκης Χριστόφορος, «ΕΔΑ και ΚΚΕ στη δεκαετία του ’60. Ο ιδεολογικός, πολιτικός και οργανωτικός «δυϊσμός» της παραδοσιακής Αριστεράς», στον συλλογικό τόμο του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτάκης» *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*, επιμ. Μανώλης Βασιλάκης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009.

Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών, λήμμα «Πλασκοβίτης Σπύρος», επιμ. Δ. Π. Κωστελένος Δ. Π., τόμ. τρίτος, εκδόσεις Αφοί Παγουλάτοι, 1979.

Γιάνναρης Γ., *Ο Σπύρος Πλασκοβίτης και η τέχνη του συγγραφέα*, εκδ. Π. Κυριακίδη Α. Ε., Αθήνα, 2007.

Γκίκα Ελ., «Ελεύθερη “καρδιά”», *Έθνος*, 07/01/1996.

Γρηγοριάδης Σόλων Ν., «Ιουλιανά 1965: Η αρχή του τέλους», στο *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τόμ. 7, εκδ. Polaris, 2009, σσ. 138-139.

Δάφνης Κ., «Ο Σπύρος Πλασκοβίτης και *Το Φράγμα*», *Κερκυραϊκά Νέα*, 26/06/1961.

Ελεφάντης Άγγελος, «Εθνικοφροσύνη: Η Ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967): 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα]*, Πάντειον Πανεπιστήμιο, τόμ. 1, 1993, σσ. 645-654.

Ζήρας Αλ., *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πρόσωπα- Έργα- Ρεύματα-Όροι*, λήμμα «Σπύρος Πλασκοβίτης», εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2007.

Η Ελλάδα, η Δύση και η Μεσόγειος 1945-62. Νέες ερευνητικές προσεγγίσεις, επιμ. Κωνσταντίνα Μπότσιου και Γιάννης Σακκάς, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2015.

Θρύλος Άλ., «Το λογοτεχνικό 1961», *Φιλολογική πρωτοχρονιά. Ετήσια λογοτεχνική και καλλιτεχνική έκδοση*, χρόνος δέκατος ένατος, εκδ. Μαυρίδης, Αθήνα, 1962, σσ. 343-348.

Καραγεώργη – Γυφτοδήμου Μυρτώ, *Χτίζοντας την ομαλότητα: η «βουβή» δεκαετία του '50 μέσα από τις διαδρομές της μνήμης και της λήθης. Η διαθεματική μελέτη της σύγχρονης ιστορίας με τη μέθοδο της ομαδικής ερευνητικής εργασίας με στόχο τη συγκριτική προσέγγιση της μαρτυρίας – προφορικής και γραπτής – και των αποτυπώσεων του βιώματος στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο*, Διπλωματική Εργασία, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας – Τμήμα Πληροφορικής, Π.Μ.Σ. Ιστορική έρευνα, διδακτική και νέες τεχνολογίες, Κέρκυρα, 2018. (PDF) Χτίζοντας την ομαλότητα: η «βουβή» δεκαετία του '50 μέσα από τις διαδρομές της μνήμης και της λήθης | Myrto Karageorgi Gyftodimou - Academia.edu.

Κοζανίτα Χρύσα, *Η δυναμική της πλοκής στο μυθιστορηματικό έργο για παιδιά και νέους της Katherine Peterson και της Λότης Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου: Συγκριτική προσέγγιση*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2012. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/30512>.

Κοντράρου - Ρασσία Ν., «Αν ξαναζούσα θα έκανα πάλι τα ίδια», *Ελευθεροτυπία*, 09/10/2000.

Κρεμμυδάς Βασίλης, «Η Ελλάδα του 1945-1967: το ιστορικό πλαίσιο», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*: 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο, τόμ. 1, 1993, σσ. 15-19.

Κώττη Αγγελική, «Σπύρος Πλασκοβίτης. “Ο συγγραφέας είναι ένας άγρυπνος άνθρωπος”», *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης*, 25/11/1990.

Μαλάνος Τ., «Ένα μυθιστόρημα – μήνυμα», *Καθημερινή*, 21/ 06/ 1961.

Μαλάνος Τ., «Ένα μυθιστόρημα – μήνυμα», *Ταχυδρόμος Αιγύπτου*, 25/ 06/ 1961.

Μαλάνος Τ., «Ένα μυθιστόρημα – μήνυμα», *Δειγματολόγιο. Κριτικά διάφορα*, εκδ. Γ. Φέξη, Αθήνα, 1962, σσ. 193-197.

Μεϊντάση Ι. Αθανασία, *Η ζωή και το έργο του Σπύρου Πλασκοβίτη*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Ιωάννινα, 2016. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/43392>.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, λήμμα «Πλασκοβίτης Σπύρος», τόμ. 49, 1996.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το γυμνό δέντρο*, εκδ. Μαυρίδης, Αθήνα, 1952.

Πλασκοβίτης Σπ., *Η θύελλα και το φανάρι*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1955.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το Φράγμα*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1960.

Πλασκοβίτης Σπ., *Οι γονατισμένοι*, εκδ. Φέξης, Αθήνα, 1964.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το συρματοπλέγμα*, εκδ. Πλειάς, Αθήνα, 1974.

Πλασκοβίτης Σπ., *Η πόλη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1979.

Πλασκοβίτης Σπ., «Εξομολόγηση ενός πεζογράφου. Α'», *Η λέξη*, τχ. 13, Μάρτης-Απρίλης 1982, σσ. 170-176.

Πλασκοβίτης Σπ., «Εξομολόγηση ενός πεζογράφου. Β'», *Η λέξη*, τχ. 14, Μάης 1982, σσ. 275-279.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το τρελό επεισόδιο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1984.

Πλασκοβίτης Σπ., *Η πεζογραφία του ήθους και άλλα δοκίμια*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1986.

Πλασκοβίτης Σπ., *Η κυρία της βιτρίνας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1990.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το πουκάμισο του καθηγητή*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1994.

Πλασκοβίτης Σπ., *Η άλλη καρδιά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1995.

Πλασκοβίτης Σπ., *Ιστορία για έναν άνθρωπο και μια σκάλα*, στο Ελλάδα & Πολιτισμός. Ετήσιο Λεύκωμα Πολιτισμού. *Λόγου Τέχνη*, εκδ. Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος 1996.

Πλασκοβίτης Σπ., *Γραφές και συναντήσεις*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1998.

Πλασκοβίτης Σπ., *Το μοντέλο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1999.

Πορφύρης Κ., «Σπύρου Πλασκοβίτη: *Το Φράγμα*», *Αυγή*, 06/05/1961.

Ποσάντζη Βούλα, «Η πεζογραφία του Σπύρου Πλασκοβίτη. Μια προσέγγιση», *Παρουσία*, τχ. 6, ΕΚΠΑ, 1987, σσ. 417-438.

Σαχίνης Α., «Νέος πεζογράφος», *Έθνος*, 11/03/1961.

«Σκηνοθέτες “κομμένων” ταινιών στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης», *Μεσημβρινή*, 08/10/1982.

Στεργιόπουλος Κώστας, «Τα σύμβολα στην πεζογραφία του Σπύρου Πλασκοβίτη», *Πλανόδιον*, τχ. 9, Μάρτης 1989, σσ. 6-10.

Στεργιόπουλος Κώστας, «Επιδράσεις και συμπτώσεις στην πεζογραφία του Σπ. Πλασκοβίτη», *Σύγκριση*, τχ. 1, Απρίλιος 1989, σσ. 59-63.

Συλλογικό, «Η δίκη της Χούντας: 25 καταθέσεις που έκαψαν του δικτάτορες», *Ένθετο Νέα Σαββατοκύριακο*, 19/04/2008.

«*Το Φράγμα στα σκαριά*», *Το Βήμα*, 16/03/1982.

Τριάντου Ιφιγένεια, *Η αφηγηματική τεχνική στην πεζογραφία του Δημήτρη Χατζή*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα, 1997.

<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/8874>.

Τσακνιάς Σ., *Πρόσωπα και μάσκες*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000.

«Χωρίς ποίηση», *Ελευθεροτυπία*, 23/11/1982.

Ξένη βιβλιογραφία

Άμος Όζ, *Η αρχή της ιστορίας*, μτφρ. Θωδωρής Τσαπακίδης, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001.

Budak Neven and Kalionski Alexei (επιμέλεια πρωτοτύπου), *Εγχειρίδια πηγών για τη διδασκαλία της σύγχρονης ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Τόμος 1. Ο Ψυχρός Πόλεμος (1944-1990)*, μτφρ. Φίλιππος Κάραμποτ, διεύθυνση σειράς Χριστίνα Κουλούρη, εκδ. Association for Democracy in the Balkans / Ένωση για τη Δημοκρατία στα Βαλκάνια, Θεσσαλονίκη, 2016. [Τίτλος πρωτοτύπου: Teaching Contemporary Southeast European History. Source Books for History Teachers. Volume 1. The Cold War (1944-1990) Edited by Neven Budak and Alexei Kalionski].

Genette, G., *Σχήματα III. Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2007.

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

<https://www.tovima.gr/2020/08/07/politics/etsi-moirasan-tin-eyropi-tsortsil-kai-stalin/>. Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία φορά στις 5/3/23.

Το σιδηρούν παραπέτασμα κι άλλες ιστορίες... (makthes.gr). Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία φορά στις 5/3/2023.

<https://www.ethnos.gr/allabouthistory/article/29967/nikosmpelogiannhs19151952tonfoboyntanakomakainekropics>. Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία φορά στις 6/3/23.

<https://el.wiktionary.org/wiki/%CF%86%CF%81%CE%AC%CE%B6%CF%89>. Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία φορά στις 7/3/23.

Φράγμα - Βικιπαίδεια (wikipedia.org). Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία φορά στις 7/3/23.

Η διάσκεψη της Γιάλτας • Fractal (fractalart.gr). Η σελίδα προσπελάστηκε τελευταία στις 12/3/2023.